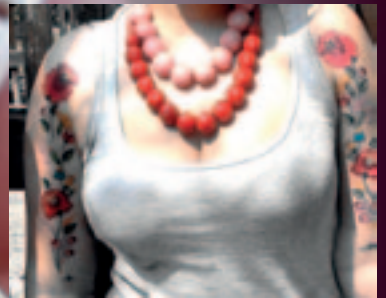

FOLK MAGAZIN

Papó zenedéje
Burjánzó kalocsai
Egy zoboralji asszony élete
Két varázsló a Dráva mentén

A TARTALOMBÓL:

6. Két varázsló a Dráva mentén
Dömötör Tekla
10. EGYSZER VOLT, HOGY IS VOLT?
Kóka Rozália rovata
Mesék Mátyás királyról
16. Interjú Ertl Péterrel
Fehér Anna Magda
18. ELHIVATOTTAK A VÉGEKEN
Jókai Mária – I. rész
Kóka Rozália
20. Egy zoboralji asszony boldog élete
Kóka Rozália
22. Sípbal, dobbal, Kiss Ferivel
Móser Ádám
28. SZÉKI NÉPMŰVÉSZET
A mesterséget lopni kell!
Kocsis Rózszi
30. Dalban és mesében
Grozdits Károly
34. MAGTÁR
Vida Gábor: Isten és a farkasok
36. Hagyomány – Örökség – Közkultúra
Juhász Zoltán: A magyar népzene eurázsiai kapcsolatai
40. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
A birkapörkölt
Juhász Katalin
42. Kása Béla kiállításá elé
Somogyi Győző
44. TALLÓZÓ
A népzene; A népi tánc
Györffy István
46. *Sue Foy angol nyelvű ismertetője*

K. Tóth László
(1955–2012)

Lapunk állandó szerzője és hosszú ideig felelős szerkesztője a múlt év karácsonyán eltávozott közülünk. Emlékét kegyelettel megőrizzük.

Burjánzó kalocsai

Nicole Kidman színésznő, Jenson Button angol autóversenyző és Iker Casillas spanyol focikapus neve viszonylag ritkán szerepel a folkMAGazin-ban, pedig biztosan sokakat érdekelne, hogy mit gondolnak ők, a „világ híresei” a magyar népművészetről. Vajon jó-e nekünk és jó-e nekik, hogy ruháikon kalocsai – vagy éppen matyó – motívumok vannak? Persze, ha nagyobbat merítünk, akkor ott vannak a népi mintával díszített tornacipők, farmernadrágok, tangabugyik, izompólók, autók, motorok... Vannak, akik póré bőrükre tetováltatják a másféle alapanyagra tervezett motívumokat. A hírességek helyett szakemberhez fordultunk kételyeinkkel és kérdéseinkkel. Dr. Szacsavay Éva néprajzkutató készségesen segített a zűrzavaros jelenség megértésében.

– *Hová lehet, hová kell elhelyeznünk azt, amit – függetlenül a mostani burjánzástól – kalocsainak hívunk?*

– Három korszakát különböztetjük meg a magyar népművészetnek. Az első egy, még általánosnak tűnő középkorias kultúra része, ami nem igazán vált el az elit kultúrától. Ez körülbelül a XVIII. század elejéig tartott. Az ezerhétszázados évek végétől a nagyon intenzív nemzetképződési folyamat részeként változik a népművészet. Idetartozik a negyvennyolcas hagyomány ugyanúgy, mint a jobbágyfelszabadítás. Ennek következtében, úgy tűnik, a XIX. század utolsó harmadában a „jó parasztnak lenni” érzelmkör egy rendkívül mutatós, esztétikailag egyenletes, letisztult tárgyi világot hoz létre, amit a „klasszikus népművészet korának” nevezünk. Persze, azért tudjuk, hogy ez részben mesterséges dolog: falusi értelmiség, lelkészek, tanítók, kántorok álltak a háttérben. Aztán a XX. század húszas éveiben elkezdődött harmadik korszak. Erre már egyfajta iskolai hímzésitanítás, felülről bevitt kultúra jellemző, elsősorban olyan területeken, ahol a klasszikus népművészet elhalóban volt a gyárilap fejlődése és a kapitalizálódás miatt. Ebből következik, hogy néhány település a piacra való árutermeléssel még „felfut”, gazdagszik, és közben kifejezi önmagát.

– *Ennek a harmadik korszaknak van közvetlen köze a nagy történelmi eseményekhez?*

– Biztosan hozzájárult Trianon is, ami hatalmas kultúrávesztéssel járt együtt, és aminek egyik nagy áldozata a többnemzetiségű és többfélekezetű birodalmi nemzettudat volt. Az etnikai nemzettudat megerősödése szorososan összefügg Trianonnal.

Ezt erősítette az iskola is, például a női ipariskolák létrehozása, ahol hiteles, valódi mintákat adtak kézbe olyan néprajztudósok felügyeletével, mint Palotay Gertrúd vagy Györffy István. Ez – a kitűnő szakemberek szándékától függetlenül – már egyfajta laza, jellegtelen, meglehetősen egynemű hímzéskultúrát hozott létre. Ennek része a kalocsai tárgyalkotó népművészet is.

– *A tudomány számára mennyire fontos az így kialakult „kalocsai”?*

– Meghatározó Hofer Tamás és Fél Edit *Magyar népművészet* című, a hetvenes évek közepén megjelent kötete. Akkoriban ért ide a Nyugaton is folyó nagy szakmai vita a népművészetről. Mi az, hogy nép? Kik csinálják a népművészetet? Mitől, mikor autentikus? És, ha ez népművészet, akkor hol van az ábrázoló-művészeti része, hiszen ez akkor csak egy dekoratív művészet? Ilyen jellegű, korábban tisztázatlan kérdéseket felvető viták közepette jelent meg a kötet angol és német nyelven is.

– *Kinek volt ez a téma ennyire fontos?*

– Ma már világos, hogy a múlt rendszer ezt akkoriban nemzetközi megfelelésnek és reprezentációnak szánta a Nyugat felé. Ezt azért hoztam szóba, mert a mostani beszélgetésre készülve utánanéztem: a hatszázharmincnyolc ábrázolást tartalmazó kötetben Kalocsáról mindössze egy mátkapárról készült 1910 körüli kép szerepel.

Az említett harmadik korszakot – nyilván számos megfontolás miatt – a kiváló szerzők nem vették be a reprezentatív kötetbe. Persze, az is hozzá tartozik, hogy ennek a harmadik korszaknak az igazi kutatása, múzeumi gyűjtése nem történt meg. A kutatók ízlése, az a gondolkodás, hogy „ez már nem autentikus”, olyan kutatói szelekciót hozott magával, ami most nagyon kellemetlen azok számára, akik szeretnék folyamatokban látni a változásokat.

A jelenleg való eljutáshoz, a folyamatok megértéséhez szükséges lenne ennek az úgy-

Címlap: Anya és gyermeke • Aha (Horný Ohaj, Bars megye, Szlovákia) • Fotó: Blaho Ede (Aranyosmarót, 1920.)

nevezett „gyöngyösbokréta” jelenségnek a feltárása is.

– *Miben különbözik a harmadik szakasz az előzőktől?*

– Nagyon fontos tényezőnek érzem a piaci viszonyokat. Keményen hangzik, de azt hiszem, erről van szó. Kalocsán és más, hozzá hasonló helyeken nem tudták magukat másként reprezentálni, minthogy újrafogalmazták népművészetüket, és piacra kezdték termelni. Ez tartja fenn manapság is a jelenséget. Ha kicsit távolabbra pillantunk, és Kalotaszegen végigmegyünk az árusító soron, akkor a kínai fröccsöntött műanyagok mellett megtaláljuk például azokat a hímzéseket is, amelyeket románokkal varratnak a kalotaszegiek, mert ők már „nem érnek rá”. Ezek között sok van, ami minimális munkaráfordítással készül. A népművészet „szét-esésének” folyamata azzal a törekvéssel függ össze, hogy minél kevesebb idő alatt minél többet állítsanak elő. Nem a saját igényeik szerint, hanem „piacra dolgoznak”. Ez irgalmatlanul sokat ártott a mégoly kiforrott kalotaszegi népművészetnek is. Olyan áru-fel-szaporodás tanúi lehetünk, amit korábban el sem tudtunk volna képzelni.

Az árusok ellepik, elárasztják a turisták által látogatott helyeket, ahol kiszámíthatóan el lehet adni a portékát. Nem véletlen az sem, hogy a pesti Váci utcában több ilyen üzlet is van. Szentendrén, Szegeden, Visegrádon, Esztergomban, Tihanyban..., mindenhol ott vannak, ahol érdemes. Azt gondolom, hogy a kalotaszegiek vagy a székely emberek – és itt nem a szakmám szempontjai szerint beszélek – ügyesen csinálják ezt, megélhetést jelent a számukra.

Trianon után elindultak a kalotaszegiek nem csak ide, vissza Magyarországra, hanem a Fekete-tenger partján is nyitottak sátrakat, eladó helyeket, butikokat. Így lett például Korond áruelosztó központja, amely kiszolgálta a romániai üdülőhelyeket már a tengerparti családi nyaralások szocialista korszakában is.

– *Miért pont a kalocsait kapták föl? Én gyerekkoromból a matyóbabára emlékszem...*

– Az ötvenes évektől a kommunista társadalomszemlélet propagálta a szövetkezetesített népművészetet. Amíg a többiek kukoricát, krumplit termeltek, addig a háziipari szövetkezetben hímezték és varrtak. Én ezt közről ismerhettem, kutathattam Mezőkövesden. A népművészet legsúlyosabb „kiszákmányolása”-nak korszaka volt ez. Az asszonyok elmondhatatlanul alacsony bérért dolgoztak. Már a harmincas években is panaszkodtak, hogy a kereskedők nagyon alacsony áron veszik át a hímzéseiket, de biztos, hogy a szocialista kisipari termelés volt a mélypont.

– *Akkor a „matyó felfuttatás” sokkal inkább „mozgalmi”, mint népművészeti kérdés?*

– „A munkás-paraszt szövetség” nevében a népművészetet be kellett illeszteni a „proletár-kultúra” mellé. Remek cikkek állnak rendelkezésre a Kádár-korszak népművészeti propagandájáról, propaganda-népművészetéről. Ez mára a helyére került. Ismerjük a képet, amelyen Kádár János kezét fog a matyó asszonnyal, de emlékezetes az a felvétel is, ahol Rákosi Mátyás felesége áll a me-

zőkövesdi népművészek körében a háziipari szövetkezet elnökeként.

– *Ez is egy – valljuk be sikeres – tömegigényteremtési kísérletnek látszik utólag. Talán, ha az ideológiai háttértől eltekintünk, a mostani „trend” is hasonló.*

– Ez az egész jelenség a tömegkultúra sarkában „lohol”, s közben megpróbál vele, vagy rajta keresztül érvényesülni. Az eladhatóság a fő szempont, próbálják márkával ellátni az árut. Ez történik mostanság a kalocsai hímzéssel is. Azt gondolják – valószínűleg joggal –, hogy a tömegtermelt hétköznapi viseletre felrakott kalocsai minta növeli az eladhatóságot.

– *És ha esztétikai szempontokat veszünk elő?*

– Esztétikai problémák is felvetődnek, hiszen nyilvánvaló, hogy a tárgyalkotás ezen harmadik korszakában széteső, ellazuló, tarkabarka színeket használó népművészet sem bír már azokkal a jellegzetességekkel, amivel a klasszikus korszak darabjai, s ráadásul a letisztulásra sem volt már ideje. Nincs is anynyi munka mögötte, nem olyan igényes az előállítás, mint korábban.

Ha komolyan vesszük az esztétikai megjelenés kérdését, akkor felmerül, hogy önmagában kiemelhető-e egy elem a struktúrából. Tehát, bizonyos hímzéseket nem szabadna motívumaikra, pláne minta-elemeikre bontani, mert az eredmény kiábrándító lehet. Egy matyó rózsza abban a tömött szer-

kezetben, ahogyan megjelent a kötényen, a „helyén van”, míg a szerkezetből kiemelve, két fonnyadt indával körülölelve inkább szájalmas. De azt sem tudom, hogy a struktúrát magát vissza lehet-e hozni. Mint dekoráció, a kalocsai hímzés lehetne esztétikus, csak jól el kell találni.

– *A vásárlók sincsenek a helyzet magaslatán.*

– A vevőkör, a célközönség kimondottan egy másik kultúrából érkezik, nem tudja, nem is akarja megítélni a terméket. Nem vagyok benne biztos, hogy a mostani trendet érdemes egyáltalán esztétikai minőség szempontjából vizsgálni. Nem vesszük elvont esztétikai vizsgálat alá cipőnk, nadrágunkat, szemüvegünket sem, hanem választunk az adott kínálatból. Valószínűleg elkeresítő lenne egy ilyen jellegű vizsgálódás eredménye.

– *Miben bízhat a szakember? Vannak követhető példák?*

– A kalocsai népművészetéről szóló szövegek nagy része a neten is teljesen laikus ízü. Nem korrekt, nem szakszerű, de azt gondolom, hogy ez egyfajta identitást még hordoz azzal, hogy megkülönböztetik magukat a szomszéd településtől vagy más népművészeti tájegységtől. Ez fontos, ezzel az identitás-képző szereppel a szakembernek is van még dolga.

Az esztétikai javulásra akkor lenne esély, ha jól képzett, népművészeti ismeretekkel felvértezett iparművészek belenyúlának a folyamatba. A két háború között például Tüdös Klára ruhatervező iparművésznek (1895–1980) volt egy Pántlika Szalon nevű divatcége, és ő nagyon ízlésesen beemelte a népművészet motívumkincsét a polgári középosztály báli vagy alkalmi ruhatereibe. Több múzeum is őrzi a ruháit. Példamutató lehetne, ami az ő szalonjában történt mondjuk a sárközi hímzéssel. Persze, akkor ennek megvolt a vevőköre. Most ilyen nagy költségű öltözetdarabokra nincs igény, nem látunk, hová tud eljutni a kalocsai minta a farmernadrág száráról, a tornacipőről...

– *Nemzetközi kitekintésben mennyire „ciki” a kalocsaiskodás?*

– Az bizonyos – ha nem is vigasztaló –, hogy manapság nem ez az egyetlen ízléstelenség. Nemrégiben végigsétáltam a Vatikánban található kegytárgy-butikok előtt. Ezt nevezhetnénk az egyik legnagyobb giccs-kiállításnak, ha nem tudnánk, hogy itt nem a tárgy esztétikai, hanem kegyességet szolgáló aspektusa kerül előtérbe. A giccs szétterülése a tárgyi világban olyan tömeges jelenség, amit most még fel sem tudunk fogni, értelmezni sem tudjuk. Nem tudjuk, mit értünk „tömegízlésen”, és ha látjuk, nem értjük, miért kell kiszolgáltatnunk.

Grozdits Károly

Hazatérés Bukovinából

Kóka Rozália ajánlása a folkMAGazin VIII. különszámához

2011 januárjában bukkantam rá a hidas református parókián arra a naplóra, amelyben néhai Bognóczy Géza tiszteletes úr és felesége megörökítették a bukovinai székelyek 1941-es Bácskába való kitelepítését.

A hetvenedik évforduló alkalmából eleve nagyszabású, országos rendezvényt, sőt rendezvénysorozatot terveztem. A megemlékezések beharangozására javasoltam Vágner Máriának, a Kossuth Rádió szerkesztőjének, hogy készítsenek riportokat a Tolnában, Baranyában, Bács-Kiskun megyében élő idős bukovinai székelyekkel, akik a telepítésre még emlékeznek. Beszélgessenek olyan személyiségekkel, akik ha nem is székelyek, de szoros kapcsolatban állnak-álltak velük. Felajánlottam azt is, hogy a riportúra elkísérem őket. Az interjúk el is készültek, a népszerű „A Hely” című műsorban, úgy emlékszem, három folytatásban hangzottak el. Az utolsó helyszínünk Hidas volt, ahová az egykori andrásfalvi reformátusok egy része került 1945-ben. Megcsodáltuk a hatalmas, újonnan épült erdélyi stílusú templomot, amelyet a lelkes hidas hívek dél-koreai reformátusok (!) bőkezű adományának segítségével építettek fel.

Borus Mária tiszteletes asszony, miután megvendégelt bennünket, bevezetett a parókia székely szobájába. A szép régi, még Bukovinában készült tárgyak között az egyik vitrinben megpillantottam két vastag albumot. Megkértem a tiszteletes asszonyt, vegye ki nekem, hogy beletekinthessek. Amikor belelapoztam az egyik kötetbe, mintha áram ütött volna meg. Kicsi, fekete-fehér fényképeken a kezemben tartottam az egykori Andrásfalva összes református lakóját. A háromszáz oldalnyi „képeskönyvben” láthattam azt, amit elbeszélések sokaságából már oly jól ismertem, a bukovinai székelyek történelmének egyik, képekbe merevült drámai pillanatát.

Bognóczy Géza tiszteletes úr a kitelepítéshez szükséges okiratokhoz, a „Hazatérők”-höz lefényképezett minden családot. Emellett számtalan emlékképet is készített. A család a ház előtt, az állatokkal, kiindulás a faluból, megérkezés a határra, tömeg, bevagonírozás, a tíznapos út állomásai, megérkezés Bácskába, beköltözés a „juttatott” házakba. Nagy, hivatalos parádék, államférfiakkal! Ismertem számos fényképfelvételt ebből az időből, de legtöbbjét hivatalosan kiküldött fotós készítette a protokolláris ünnepségeken, sok-sok magyar zászlóval, gyakran propagandacéllal. Bognóczy Géza képein azonban a kitelepítés igazi „arca” mutatkozik meg.

Az albumokat a lelkész úr felesége, Bognóczy Gézáné tanítónő állította össze. Valamennyi kép alatt szerepel az emberek neve, az események, ahol a fotók készültek, a dátum. Sok helyütt az aktuális események rövid leírása is.

Hatalmas vágy fogott el, hogy a naplókat magammal vigyem, hogy a kicsi képeket egyenként, alaposan megnézegetsem, a szövegeket elolvassam. Kéréssel alig mertem előrukkolni, de azután legyőztem szemérmességemet. Meg is kaptam néhány napra az albumokat, s aztán három nap, három éjjel csak olvastam, forgattam lázasan. Miután lecsillapultak lelkem érzelmi viharai, azon kezdtem gondolkodni, hogyan lehetne ezeket a képeket közkinccsé tenni. Először is megmutattam lapunk szerkesztőjének, Berán Istvánnak, hogy nézze meg, mit tud a 6x9 cm-es képekkel kezdeni. Bizton állíthatom, hogy a „láz”, amellyel én a képeket felfedeztem, őt is elkapta. Hamarosan jelentette: A2-es méretben egészen használható nagytapasztalatot lehet készíteni. Már csak pénzt kellett szerezniem! „Nekem a kérés nagy szégyen”, de mindent félretéve Érd vá-

Hibaigazítás: A VIII. különszám 9. oldalán az Irodalomjegyzék első sora helyesen: „A. Sajti Enikő: Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.”

ros polgármesteréhez, T. Mészáros Andrásához fordultam, s ő segített. Rengeteg válogatás és előkészítő munka után megszületett a negyven táblából álló kiállítás.

A sorozatot először 2011. január 21-én Budapesten, a Magyarok Házában, majd május 8-án a Budai Várban, később Bátaszéken, Bonyhádön, Hidason, Csátalján, Garán, Vaskúton, Palotabozsokon, Hőgyészen, Érden, Kakasdon, Pakson, Dombóváron, Tevelen láthatta a közönség. 2013. január 10-től ismét Budapesten, a Párbeszéd Házában tekinthető meg.

Hogy a mai embereknek mit mondanak ezek a hetven esztendeje készült fotók, nem tudhatom. Nekünk, akiknek szülei, nagyszülei részesei voltak a nagy, tragikus végű elvándorlásnak, történelmünk egy darabját jelentik. Láttam egyik kiállításunkon, ahogy egy zokogó asszony unokáinak mutatta elhagyott andrásfalvi házukat. Más alkalommal valaki sírva borult az egyik képre. A nyolcvan év körüli asszony tábornok edesapját ismerte fel a bácskai búzamezőben. Péter László grafikusművész az Új Szó című, Szerbiában megjelenő újságban ezt írta a kiállításon átélt érzelmeiről: „Megilletődve, nagyon lassan vonulunk végig a kiállítás képei előtt. A történelmekönyvekből bemagolt események helyett most a színigaz múlt jelenik meg előttünk, amelyet alázattal és néma áhítattal illik szemlélünk. A kinagyított fényképek láttán most földbe gyökerezik a lábunk. A kiállítás képein a Bukovinától való elbúcsúzás megrázó pillanatai. Mintha kálváriák tobzódó stációképeit látnánk. A fényképbe zárt fájdalmakat. És a pillanat örökkévalóságát.”

Szeretettel ajánlom figyelmükbe ezt a sorozatot, amelyhez Bognóczy Géza felvételei mellett Horváth József operatőr és dr. Kaiser József orvos korabeli képeiből is válogattunk.

Két varázsló a Dráva mentén

Dömötör Tekla emlékére

Tavaly év végén volt huszonöt éve, hogy 1987. november 16-án, hetvenhárom éves korában elhunyt Dömötör Tekla professzor, a magyar folklórkutatás egyik „nagyasszonya”, nemzetközileg is nagyra becsült képviselője. Gazdag munkássága során elsősorban a népi színjátékokkal, a jeles napi szokásokkal és a magyar nép hiedelemvilágával foglalkozott. Élete utolsó másfél évtizedében szeretetteli rokonszenvvel figyelte a kialakuló új magyar folklorizmus, így a táncházmozgalom alakulását, tanácsaival, észrevételeivel sokak – és nem csak egyetemi tanítványai – látásmódjára volt hatással. Művei máig a folkloristák, énekesek, táncosok nélkülözhetetlen kézikönyvei. (Naptári ünnepek – népi színjátszás. 1964; A népi színjátszás Európában. 1966; A népszokások költészete. 1974; A magyar nép hiedelemvilága. 1981.) Megemlékezésként egy késői, jórészt önéletrajzi jellegű, kevéssé ismert kötetéből közlünk részletet.

Az a – főként horvát lakosságú – határ menti falu, amelyről a következőkben szólni fogok, [...] nem volt [...] szerencsétlen, kettészakított település, azonban éppen a határsáv miatt több archaikumot őrizhetett meg, mint más falvak. Mindenesetre ez a falu már rendelkezett villanyárammal, közigazgatása is volt, azonban közlekedése abban az időben még nem. Aki el akart jutni ide, ha szekere, esetleg személyautója nem volt, jó félórát gyalogolhatott, amíg ebbe a faluba érkezett.

Ebben a faluban is többször jártam, több okból is. Az egyik a csodálatos élő népzenei hagyománya (azóta a magyar rádióban is többször hallhattunk idevaló zenei felvételeket, és a falu lakói éppúgy, mint más, környező népeknél, a népzene is több szöveggel énekeltek), a másik ok pedig, amiért ide jártunk, a falu két varázslója volt.

1983-ban, amikor ezeket a sorokat írtam, a két varázsló közül az idősebb, Vendel bácsi még élt. Simon bácsi viszont már évek óta halott. Többször is meglátogattuk őket, és jó néhány kazettányi magnófelvételem van a velük való beszélgetésről. Simon bácsi inkább horvátul beszélt, elég nehezen beszélt a magyar nyelvet, Vendel viszont jól tudott magyarul, gyakorlatilag kétnyelvű volt. [...]

A két varázslóról több ízben készítettem fényképfelvételt is. A fényképeken jól látszik, hogy Vendel keze némileg nyomorék volt, ruhája elhanyagolt, míg Simon takaros, fürgé, tiszta kis öregember. Mindketten varázslók, tudományosak voltak, de nem gyógyítottak, nem rontottak, nem is jósoltak, hanem mind a kettő azt állította magáról, hogy ők biztosítják nemcsak a falu, hanem az egész határ termékenységét, jólétét. Mindketten állították, hogy a környék horvát falvainak van egy tizenkét személyből álló varázslószervezete, a tagok időnként összejönnek, és megbeszélik a közös dolgokat.

Ha jól tudom, az azóta elhunyt Simon helyett már felvállalta egy másik magyarországi horvát lakosságú falu egyik tagja a „varázslótanácsban” való részvételt. Itt tehát nem közös fantáziálásról van szó, hanem egy tényleg létező szövetkezésről, amelynek részleteit viszont nem volt alkalmam kideríteni.

Mit tudott a két varázsló? Vendel elsősorban az időjárással és a föld termékenységével foglalkozott. Hite szerint ő biztosította a határnak a megfelelő jó időt, elhárította a vihart és a jégesőt, és vigyázott arra, hogy jó legyen a termés, hogy legyen elég búza, kukorica, szőlő, szilva, miegymás, ami csak termett a határban. Bár ő maga garabonciásnak nevezte magát, leginkább a magyar táltos hitbe illeszkedett tevékenysége. A garabonciás mondanakör egyes motívumai ugyanis (a tudománynak könyvből való tanulása, a sárkányon való lovagolás, stb.) hiányoztak tevékenységéből. Vendel azt is mindig hangsúlyozta, hogy a tudományt magyar embertől vette át, tehát leginkább a magyar táltosokhoz hasonlóan viselkedett.

Simon bácsi varázslása már a délszláv hagyományba illeszkedett. Fő foglalkozása a cipészet és órásmesterség volt, kitűnően játszott a dudán, sőt az egyik utolsó környékbeli dudakészítő volt, dudái kö-

zül néhány a magyarországi múzeumokban látható, Budapesten, Pécsen, Mohácson. Simon azt állította, hogy „ezermester”, és tudományát a tündérektől (horvát szóval viléktől) kapta.

A legkülönösebb számomra a falu magatartása volt. A magyar falvak varázslóit általában ambivalens légkör veszi körül. Tisztelik is őket, de félnek is tőlük. Mindebből a Dráva menti horvát községben semmit sem éreztem. Mindkét öreg a falu megbecsült, tiszteletben tartott tagja volt, Vendel pásztor, Simon pedig iparosember. Igaz, egyikük sem fogadott el pénzt, ajándékot a varázslásért: mindketten becsületes foglalkozásukból éltek, és az sem érdekelte őket nagyon, hogy a többiek hisznek-e az ő varázslótudományukban, vagy sem. Varázsló képességükről teljesen nyíltan beszéltek, és senki nem nevette ki őket, sőt, úgy látszott, a falu maga is elhiszi, hogy mindkét öreg tud varázsolni. [...]

Vendel igen nagyra tartotta saját tudását, és azt mondta, hogy ő a legfőbb varázsló a vidéken. Érdekes módon ezt az állítást Simon is megerősítette.

Vendel azt állította, vigyáz arra, hogy ne legyen kenyér nélkül a határ. Ereje a Dráván túlra, tehát Jugoszláviára is kiterjedt. Ha szükség van rá, akkor más határról hoz három szál búzát vagy almafaágot, hogy saját határában jó legyen a termés. Szerinte legjobban György-napon lehetett varázsolni, május elseje már késő erre. Az egyik jelenlévő helybeli asszony megjegyezte, hogy 1967-ben bizony rossz volt a szilvatermés, mire Vendel bácsi megadóan azt sóhajtott, hogy egy közeli falu varázslója, aki jóval fiatalabb nála, az ő falujukból titokban lopott szilvaágot, és így történt a baleset. A varázslók általában éjjel, éjfél után tartják gyűlésüket. Hiába akarja a család őket visszatartani: aki varázsló, annak el kell menni a gyűlésre. Ha valaki a tizenkét varázsló közül az ő engedélye nélkül kárt okoz (például, ha a jég elveri a kukoricát), akkor duplán kell érte fizetnie.

Már említettem, hogy Vendel a varázslótudományt magyar embertől vette át, mégpedig a híres búcsújáró helyen, Máriagyűdön, ahol Vendel mézeskalácsos sátorban volt kisegítő alkalmazott. Hadd idézzük szó szerint saját szavát:

Hát, fiatal ember voltam abban az időben. Harmincéves. Más ember voltam, java ember. Bábosnál voltam. Mézeskalácsosnál.

Hát, én álltam ott, a sátornál. Gyűn egy ember így, szembe énvelem, ahogyan tartom ezt csak. És nézem én is azt az embert. Így kinyitva a bábos, meg egy másik sátor. Akkor azt mondja a bábos:

– Ha gyűn az az ember ide, attól nem kell pénzt kérni. Ez – azt mondja – garaboncos. – Hát, azt tudta a bábos, hogy az ő. Mert az ismerte azt az embert. Az sem fogadott el pénzt sohase. [...] Mert megy, azt vásárol, de fizetni nem kell. És akkor odajött énhozzám, sátorhoz. Mindjárt szépen megvártam:

– Tessék, bácsikám – mondom –, ide szépen bejönni, úgymis meleg van, és üljön le, adok inni magának – meg minden –, amit akar inni.

Hát, evett-ivott egy kicsit az ember ott. Azt mondja:

Ranschburg Jenő, Dömötör Tekla és Voigt Vilmos. Fotó: Moldován Domokos (A halottlító. Gondolat Kiadó, 1982.)

– Nézzen, testvér, ides testvér – azt mondja –, most voltam a papoknál, nem adtak se ebédet, se semmit se nekem, most elmegyek evvel, az egészet megverem jéggel.

A papok határát, igen. De csak a papokét, a határt. Másokét nem. Csak a papokét. Hát, úgy is volt. Ivott, evett az ember. Egyszer csak az ember elment mitőlünk. Kezem megfogta, azt mondta:

– Én most elverem. Májna, két óra – azt mondja –, akkor elverem az egészt jéggel. – De a szőlő már meg volt érve, már lehetett enni a szőlőt.

Kisasszony napi búcsú, hát persze. Szeptember hetediké. És hát akkor elment az öreg bácsi. Egyszer a szőlők felől csak jött. Egyszer dörög, másszor dörög. Harmadszor már úgy esett a jég, mint a rosseb se nagyon látta! De csak a papoké. Csak a papok szőlőjébe. Elverte tisztára a borra való tökéket. Bor fuccs ott, a borgazdának. Elpusztult minden. Elment úgy Siklós felé a felhő. Kis felhő, az volt. Nem nagy felhő.

Hát, kérem, az jött, egy óra múlva jön az öreg vissza:

– Na – azt mondja –, jöjjön már énvelem, barátom! Jöjjön már énvelem!

Akkor elmentem én. Ráértem. Mert a bábosnak a sógoráék, azok lányok, azok jöttek Siklósra, és hát, azok néztek.

– Vendel bátyám – azt mondja –, csak menjen maga, én meg majd itten leszek segíteni!

– Na – mondok – jól van, csak segítsen!

Én elmentem vele. Akkor mesélt aztán nekem mindenfélét. Azt mondta:

– Vegye átul éntőlem azt – azt mondja – a tudományt! Én adom magának azt a tudományt.

Köröszt, aranyköröszt. Olyan volt a nyakán, hosszabb mint ez, ez a szeg. Aranyköröszt volt a nyakán neki, annak az embernek. Az erdőbe bementünk, tudja, és akkor aztán...

A Mecseken, oda elmentem. Félttem, igen. Nappal volt. Délután két óra, három óra tájt lehetett az idő. És akkor, na, ott láttam mindenfélét. És akkor a sárkánytól, csak kivettem a kulcsot a szájából. De nem bántott az semmit nekem. Nekem semmi bajom nem volt. Semmi. És akkor mindjárt énram adott mindent.

Ezek után érdeklődtünk a sárkány külsejéről. Ismét idézem Vendel szavait.

Kétfejű sárkány volt, de fiatal volt. Fiatal sárkány. Hét' olyan hosszú volt, mint innen a falig. S taréja volt persze. Lába neki nem volt, úgy csúszott, mint a kígyó. Attól mindenféle ember megijedt volna. Most is ott van a kígyó az erdőben. A kulcs, amelyet kaptam, nálam van most is. Azért nem lett jég azóta itten. Én láttam a kígyót, és most is látom, ha akarom. Ha jön a veszedelem, akkor ő segít. Az én sárkányom megüli a felhőt az én parancsomra.

Utána arról érdeklődtünk, hogy varázsszöveget tanult-e a sárkánytól. Vendel szerint horvátul meg magyarul is tanult a kígyótól varázsszöveget, mert az tud mindenféle nyelven beszélni. A kígyó Vendel szerint egész Amerikát bejárta. De azt újra és újra hangsúlyozta, hogy az az ember, akitől ő a tudományt átvette, tiszta magyar ember volt Tolna megyéből. Azonban a varázsszöveget már nem volt hajlandó elárulni, azt majd csak az utódjának adhatja át. Vendel azonban hangsúlyozta: nem sürgős a tudomány átadása, „még soká lesz az én romlásom”. A testvérbátyja is nyolcvanhét évet élt, és még egészséges.

Vendel szerint a varázslószöveget tagjai részben a határon innen, Magyarországon élnek, más részük Jugoszláviában.

Érdeklődtünk, hogy van-e dupla fogsora (ez a magyar táltosoknak egyik általános jellemzője), mire Vendel azt állította, hogy igen, dupla fogsora van, de nem szabad megmutatnia. A tejivás ellen viszont tiltakozott. (A magyar néphagyomány szerint a táltosok és ga-

rabonciások egyaránt főként tejen, édes tejen vagy aludttejen élnek, de Vendel ezt már nem fogadta el.)

Vendel varázsló mivoltának tulajdonította azt a tényt, hogy hibás az egyik keze. A másik varázslónak, Simonnak viszont kerek alakú jel van a kezén. Igen büszkék voltak, amikor lefényképeztük őket, kezükön a jellel.

*

Míg Vendel állandóan hangsúlyozta, hogy ő magyar embertől tanulta a varázslást, Simon bácsi horvát varázslónak tartotta magát. Tudományát nem embertől, hanem tündérektől, horvát nevükön viléktől tanulta. Először is a muzsikát, a dudálást sajátította el, és csak később lett „ezermester”.

A vilék a délszláv népesség természetfölötti alakjai, félig tündérek, félig szépasszonyok. Ha magyarra fordították a Dráva menti horvátok a szót, maguk is küszködtek a horvát terminológia lefordításával. A vilékbe vetett hit az archaikusabb délszláv területeken a mai napig is élő, és ismeretesek vilék az epikus hősegekben, vitézi énekekben is.

Simon bácsi – Vendellel ellentétben – nem állította magáról, hogy repülni tud, sem az időjárást nem tudta szabályozni, sem bögre vastagságú kétfejű kígyóval nem találkozott. (Érdekes módon, Vendel minden alkalommal újra meg újra visszatért a repülés élményéhez, mint mondta, a felhőben lenni olyan, mint a füstben lenni, az embert elviszi a szél, a felhőben nincsen se hideg, se meleg, olyan szép levegőt kap az ember, hogy csuda, és a felhőben nagyon jól érzi magát.)

Simon története lényegesen eltér Vendel történetétől, csupán abban egyezett meg mind a kettő, hogy közös varázslószövegséghez tartoznak, és kettőjük közül Vendel a hatalmasabb.

Az európai népköltészet alkotásként jelentős helyet foglalnak el azok, amelyek magának a költészetnek, az énekeknek, a zenének létrejöttével foglalkoznak. Az ihletettség fogalmát szemléletes költői képekkel érzékeltetik: az éneket, művészetet természetfeletti lények, azaz istenek, múzsák, kultúrhéroszok ajándékozzák az emberiségnek, a dalnokot ők tanítják az énekre. A költészet erejét, hatalmát, társadalmi jelentőségét és szerepét számtalan történet magyarázza, népszerűsíti.

Hazánkban is, a környező népeknél is találunk népi elbeszéléseket a zene, az ének hatalmáról, a zenészek mágikus úton megszerzett tudásáról. Különösen sok történet szól a dudásokról, akik sokáig igen jelentős szerepet játszottak Európa jó részében a nép zenei kultúrájában. A kiemelkedő tehetségű dudásokat a nép ördögöknek tartotta, akik zenei tudományukat a tündérektől, ördögöktől nyerték. Az ismert magyar dudánóta is az ördögökkel hozza őket kapcsolatba:

*Aki dudás akar lenni,
pokolba kell annak menni,
ott kell annak megtanulni,
hogyan kell a dudát fújni.*

*

Az ördögös dudásokról a magyar néprajzkutatók sok történetet jegyeztek fel, Manga János elsősorban a palóc dudásokról, Szűcs Sándor meg a kunsági, sárréti dudásokról. E történetekben a dudás maga elmegy szórakozni, a duda meg saját magától folytatja a zenélést. Gyakran leírják, hogy a dudást a tündérek vagy a boszorkányok elhívják dudálni a multságba, de az ajándékba kapott pénz vagy kalács reggelre értéktelen szemétté változik. Göcsejben is feljegyezték ezt a sztereotíp történetet. Jőmagam is hallottam az elbeszélést 1951-ben a kishartyáni Bertók Mihály Hurjántól. Története arról a dudásról szól, akit három idegen kísértetasszony hívott

*Kokoric Simon horvát anyanyelvű drávaiványi dudás és táltos.
(Archív felvétel, Eperjessy Ernő gyűjteményéből.)*

magához dudálni. Fizetésül csak úgy hányták a szüre ujjába a pénzt. Éjjel táján dörrent az ég, s az öreg dudás egy nagy fa tetején, a falu végén találta magát. A szüre ujj, amiben a pénz volt, cseréppel, üveggel volt tele. (A történet elbeszélője maga is híres dudás volt az 50-es évek elején, amikor Salgótarján környékén gyűjtöttem, még nyekergette nekünk a saját kezűleg készített dudát.)

De térjünk vissza Simon bácsihoz!

Simon elbeszélése három fő részre oszlik. (A dőlbtetűs rész szó szerint idézi Simon tört. magyarságú elbeszélését.)

*

1. A tudás megszerzése

Simon tizennégy éves korában elindult Drávaszentmártonba, az ottani öreg dudáshoz, hogy az tanítsa meg őt zenélni. Az öreg azt mondta neki:

*Ha jó dudás akar lenni, menjen vele a keresztútra, messze a falutól.
De bárki jön, nem szabad megijednie.*

Simon a keresztúton dudálni kezdett. Ekkor ördögök és boszorkányok jelentek meg.

Egy ördög azt mondta nekem: akarsz dudát tanulni? Akkor adjál nekem kezet!

Akkor az ördög eltörte Simon bal kezén a kisujját, annak jeléül, hogy most már igazi dudás, és megtanulta a mesterségét.

*

2. A vilék ajándéka

Az elbeszélés második része a vilékkel, tündérekkel való találkozásról szól.

Utána megérkeztek a tündérek. Nyolc tündér jött. Azt mondták: dudáldj nekünk, hiszen mi is szeretünk táncolni. Akkor dudáltam ne-

Dúdoló Navratil Andreával

— népdalklub —

Ha szeretsz énekelni, vagy csak szereted a magyar népdalokat, esetleg énekesként, pedagógusként a repertoárodát bővítenéd, csatlakozz a Dúdoló népdal klubhoz, ahol Navratil Andreától, a Fonó és a Kobzos zenekar énekesétől tanulhatsz egy csésze tea mellett!

Várunk szeretettel minden szerdán 17.30-18.30-ig a Folkkuckóban!
(Budapest XIII. Katona József u. 21.)

www.folkkucko.hu

kik, s körbetáncoltak. Akkor, mikor dudáltam nekik, akkor nem értettem, mit is beszéltek. Danoltak. Szép nótát danoltak, csak én nem értettem abba az időbe. De most már értem. Mert én kaptam hatalmat. Csak a tündérek adták nekem.

Mint a következőkben kiderült, Simon a tündérekkel való találkozás után ezermester lett.

Zsebórárt is, órát csinyalok. Meg mindenfélét. Szerszámot. Akkor tanulta meg, hogyan kell dudát készíteni. Nyolc ujjal kell játszani, s lehet mindenféle játszani. Ha jobban nyomom a levegőt, akkor hangosan szólal. Ha lassan nyomom, akkor lassan szólal.

*

3. A vilék büntetése

A tündérek azonban nemcsak jóságosak, adakozók, hanem félelmesek is. Simon máskor is találkozott tündérekkel, s akkor haragos, bosszúálló lényeknek mutatkoztak.

Elbeszélése szerint egyszer a közeli Jugoszláviában volt lakodalmában, s ittasan mendegélt hazafelé. Útközben dudált. A keresztútnál tíz tündérral találkozott.

Azt mondja az egyik tündér: Nekem most te táncolj egy kicsit. Mondom: most kicsit részeg vagyok, nem bírok.

Aszongya, na jól van, ha nem bírsz. Eriggy haza!

Majd elbán velem. Úgy mondta nekem. Akkor elmentem haza, másnap az történt, engem löktek tüzre.

Másnap a tündér rácsapott Simon tarkójára, és rálökte a forró tűzhelyre. Megégett a bal karja. Az orvosok nem tudták az égési sebet meggyógyítani. Akkor Simon öreganyjához – aki javasasszony volt – fordult segítségért.

Azt mondta nekem: Na, fiam, gyere ide hozzánk! Azután csinált nekem orvosságot.

A javasasszony elégetett egy régi cipőtalpat, s annak a hamuját ráhintette az égési sebre. Ettől tíz nap alatt meg is gyógyult a seb. Az elbeszélés hitelességének bizonyítékául Simon megmutatta kisujját és karján az égési seb nyomán visszamaradt heget. A tradicionális epikus motívumokat az egyéni élmény forrásította át: nem vitás, hogy Simon fantáziájában valóban átélte mindazt, amit elmesélt.

Különösen érdekessé vált a beszélgetés, amikor az iránt érdeklődtünk: vajon mit énekelt Simon a tündéreknek, mi volt az a dal, amiért jutalmul „ezermester” lett. Két prózában elmondott verssor után énekelni kezdett, miközben megjegyezte: ha éneklek, akkor egész másként jön ki. Az ének formája a tízes (deszterác); nagyrészt páros rímű sorokból áll. Feltevésünk szerint az ének töredékes, s az idős dudás a végére már nem emlékezett. Az ének arról szól, hogy döntenek a vilék egy nemzetség sorsáról. Simon maga nyilvánvalóan igen nagyra becsülte ezt az éneket, s ezért tulajdonított neki ilyen, a saját sorsára is kiható nagy jelentőséget.

*

Egy reggelen, április elsején
forráshoz gyűltek össze a tündérek.

Haj, aj, aj,

a forráshoz gyűltek össze a tündérek.
Csak az egyik ült le, valamennyi állt,
s a tündérekhez így szólt:

Kedves nővéreim, zagorjei [hegyi] tündérek!
Nagyon régen gyülekeztünk össze,
hogy beszélgessünk a mi nemzetünkről,
s arról, ami számvetni valónk van.

De szól akkor a balsors tündére:

Kedves nővéreim, zagorjei tündérek,
nagyon régen gyülekeztünk össze,
hogy beszélgessünk a mi nemzetségünkről.

De szól akkor Ravijojla tündér:

Kedves nővéreim, nektek elmondom,
reggel éppen a tengeren voltam,
és láttam egy gályát arra úszni.

A gálya el akart merülni,
de én legott segitettem rajta,
s a fiút a bajból kimentettem.

Haj, aj, aj.

De szól akkor Ravijojla tündér:

Kedves nővéreim, zagorjei tündérek,
én éppen tegnap a király udvarában
hivatalos voltam hajnalig.

Akkor egyelőre mily csodát műveltem!
Megfojtottam az ő fiúgyermekét,
hogy ne legyen ez a rosszak nemzetsége,
haj, hogy ne legyen a rossznak utódja,
hogy ne uralkodjék ezen a vidéken.

(ford.: Eperjessy Ernő)

*

[...] Simon elbeszélése közismert európai epikus vándormotívumokból felépülő, de az egyéni élményből kisarjadzó történet. Érdekessége az első személyes előadásmód. Az öreg dudás, amikor a tündérekkel való veszélyes, de mégis boldogító találkozását elmesélte, a népköltészet hagyományos formanyelvén a művészsorsról mondott példázatot, az ihletről, a tudásról, melynek megszerzéséért a kiválasztott nagy árat fizet. [...]

Úgy tudom, a pécsi rádióstúdió munkatársai többször is felkeresték a varázslókat, és számos magnófelvételt is készítettek a faluban. Azóta már kiépült az út is a faluba, de a titkos varázslószervezet tudtommal még ma is működik.

(In: Dömötör Tekla: Táltosok Pest-Budán és környékén.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 203–216. oldal.)

Hogyan került a holló Mátyás király címerébe?

Mátyás ifjú korától igen nagy vitéz volt. Sokat csatázott mindenféle ellenséggel. Egyszer, hogy hogy nem, a poroszok fogságába került. A porosz vezér úgy gyűlölte, annyira haragudott rá, hogy megparancsolta a katonáinak:

– Mátyást minden nap fogjátok eke elé! Hadd szántsa a hegyoldalakat, bánja meg azt is, hogy a világra jött!

Így szenvedett Mátyás, nehéz rabságban, porosz földön. Egyszer az édesanyja, Szilágyi Erzsébet, meghallotta, hogy az ő egyetlen fia micsoda nyomorúságban sínylődik. Előhívatta az egész háza népét, szolgálakat s katonákat. Megkérdezte tőlük:

– Melyiktek vinné el hamarabb ezt a levelet a fiamnak?

– Én viszem, én viszem! – versengtek a szolgálak.

Akkor csak lereppt egy nagy, fekete holló, kikapta a levelet Szilágyi Erzsébet kezéből s elszállt.

Mátyás még azon az estén megkapta az édesanyja levelét, s választ is küldött a hollóval. Megírta, hol szenved, hogy szenved, s hogy eke elé fogják minden nap. Mikor Szilágyi Erzsébet ezt elolvasta, a szíve szinte meghasadt a gyermekeéért. Nagy szándékot tett fel magában. Üzenetet küldött Mátyásnak:

– Apád helyett apád leszek!

Ebből Mátyás megtudta, hogy hamarosan kiszabadul.

Szilágyi Erzsébet akkora csapatot gyűjtött, hogy Mátyást ki tudták szabadítani a rabságból. Az asszony is ott harcolt a katonákkal, mint egykor Mátyás apja, Hunyadi János.

Amikor Mátyást királlyá választották, a címerébe hollót tetetett, mert a holló vitt neki hírt a nehéz rabságba.

Mátyás király rózsát nyitó ostornyele

Valamikor, régen, úgy választották a királyokat, hogy a koronát felröpítették jó magosra, akinek a fejibe szállt, az lett a király. Igen ám, de a magyar koronának varázsereje volt, nem szállt akármilyen hitvány ember fejibe. Mindig annak a fejibe szállt, aki abban az időben a legjobban megérdemelte. Na, történt egyszer, hogy a magyarok kifogytak a királyukból, újat kellett választani. Meghúzták Budán a harangokat, hogy jöjjenek a népek, mert röpítik a koronát. Na, volt ott tülekedés! Hercegek, grófok, válogatott cigánylegények lépték le egymás sarkát, siettek mind Budára, hogy ott legyenek, amikor röpítik a koronát.

Mindenki abban bizakodott, hogy a korona hátha éppen az ő fejébe száll.

Mátyás szegény szolgálgyerek volt. Már kora hajnalban kiment szántani a gazdájával a tétényi határba. Hat ökrrel szántottak, dél előtt egy kicsi szolgálólány kihozta nekik az ételt. Azt mondja a gazda Mátyásnak:

– Matyi fiam, fogd ki az eke elől ezeket a szegény barmokat, hadd pihenjenek egy kicsit, s gyere, mi meg együk meg a reggelit!

Mátyás kifogta az eke elől az ökröket, megfordította az ekét, s az eke vasára tette a fazekat, onnan kezdte eszegetni a paszulyt. Ahogy falatoztak, beszélgettek, egyszer csak azt mondja a gazda Mátyásnak:

– Te, Matyi fiam, nagy nap van ma! Ma Budán királyválasztás van. Vajon ki lesz a király?

Megszólt csendesen Mátyás:

– Abból se lesz semmi, ha én ott nem leszek!

Ötszázhetven éve, 1443. február 23-án született Mátyás király.

– Na, mér', hát ki lesz a király? Talán valamit megszimatoztál, avval a hosszú orrodal? – gúnyolódott a szolgálólány.

– Az lesz a király, aki ma vasasztalról eszik.

A gazda odapillantott az eke vasára, amin a Mátyás gyerek fazeke állt, úgy elkezdett kacagni, hogy szinte kiesett a gatyájából.

– Ne bolondozz, gyerek! Tán csak nem te leszel?! Édes fiam, akkor leszel te király, amikor az ostorod nyele rózsát nyit!

Mátyás felállt, az ostora nyelét leszúrta a frissen szántott barázda oldalába, nagy léptekkel elindult Budára. Hát, mire odaérkezett, már javában röpítették a koronát. A korona kerengett a Duna felett, kerengett, de senki fejére le nem szállt. Mikor Mátyás odaérkezett, a korona körül nagy fényesség támadt, halk muzsika kezdett szólni, s a korona szép csendesen leereszkedett. Már csak egy karnyújtásnyira volt a Mátyás gyerek fejétől, szegény Matyi, úgy megijedt, úgy elkezdett hadonászni, hogy a keze fejével félreütötte a keresztet a korona tetején. Hát, az úgy elferdült, hogy azóta se tudták kiegyenesíteni. Akárhogy hadonászott Mátyás, a korona mégis csak az ő fejébe szállt. Akkor aztán, a nép s a katonák ujjongni kezdtek:

– Éljen Mátyás király! Éljen Mátyás király!

Az urak felhördültek:

– Mi? Hogy? Hogy ez a retkeslábú, vászongatyás parasztkölyök legyen a mi királyunk?! Ezt nem hagyjuk annyiba!

Na, addig lármáztak, hogy Mátyás fejéről levették a koronát, újra próbát tettek, aztán harmadszor is felröpítették a koronát, s a korona harmadszor is Mátyás fejébe szállt.

Akkor aztán nem volt mit tenni. Az urak is meghódoltak előtte. Mátyást nagy diadallal Budára kísérték, aranyos ruhába öltöztették, aranyos trónra ültették.

A gazda meg tovább szántott a tétényi határban. Egyszer, ahogy megfordítja az ökröket, látja ám, hogy a Mátyás gyerek ostornyelének végén két kis levelecske bújt elő. Meresztli a szeméit, megy közelebb, hát, már két kis ágacska hajladozott, s mire odaérkezett, az ostornyel végén egy szép szál rózsza ingadozott. Akkor aztán a gazda hagyott csapat, papot, szántást, ökröket, ahogy a lába vitte, sietett ő is Budára. Mire odaérkezett, már az ő szolgálgyereke ült a trónon. A gazda Mátyás lábai elé vetette magát, hason csúszva esedezett, úgy kérte a bocsánatot:

– Bocsásson meg, felség, hogy reggel én úgy kikacagtam! – Mátyás nagyot nevetett, s azt mondta:

– Nincs semmi baj, gazduram, keljen fel! Csak azt árulja el nekem, honnan tudta meg ilyen hamar, hogy én lettem a király?

– Onnan tudtam meg, felség, hogy az ostornyel, amit reggel leszúrta a barázda oldalába, rózsát nyitott.

Egyszer volt Budán kutyavásár

Egyszer Mátyás király a határban meglátott két szántóvetőt. Az egyik ember két szegény, sovány tehénkével kínálódott. A másiknak hat ökör volt az ekéjébe fogva, hat ökör előtt járt az ostoros gyerek. Mátyás megszólította a kéttehenes gazdát:

– Gazduram, miért kínozza úgy ezeket a szegény párákat? Hát ezek olyan soványak, hogy már csak a bőr tartja őket össze!

– Nincs mit tennem, uram! Nekem minden nap három kenyéret kell az asztalra tennem.

– Aztán minek kendnek az a három kenyér?

– Ebből egyet kölcsönadok, egyet adósságba, egyből meg én élek a feleségemmel.

– Ezt meg hogy értsem? – kérdezte a király.

– Kölcsön adok egyet a fiamnak, hogy majd, ha megöregszem,

Mátyás király a garamszentbenedeki apátsági templom kapuján

s nem tudok dolgozni, akkor ő is tartson el engem. Egy kenyeret a szülemnek adok, hálából, hogy felneveltek. A harmadik kenyérből meg én élek, a feleségemmel.

Tetszett a beszéd a királynak. Mindjárt meg is kérdezte a gazda nevét, aztán otthagya, továbbállt, s elment a hatökrös gazdához.

– Gazduram, miért nem ad kölcsön két ökröt annak a szegény szomszédjának, amíg azt a kicsi földcskáját felszántja?

– Elment az úrnak az esze?! Hogy az én drága jószágaimat oda-

adjam annak a kódnak? Tudja az úr, hogy van a mondás? „Kaparij, kurta, neked is jut!” Dolgozzon a szomszéd, majd neki is lesz hat ökre.

Mátyás meghallgatta ezt a gonosz beszédet, aztán otthagya a gazdát. Térült, fordult, s egykettőre Budára érkezett. Nemsokára fullajtárt szalasztott a szegény gazdához: Adja el a teheneit, s minden pénzt, amit kap értük, verje kutyákba! Vasárnap reggel Budán kutyavásár lesz, s a király parancsára vigye fel őket s adja el!

Nem gondolkodott sokat a szegényember, eladta a két hitvány tehénkét, s ami kis pénzt kapott, kutyákba fektette. Ahány hitvány, büdös, bolhás ebet talált a környéken, egy szíjra ráfűzte s szép lassan feleregélt Budára.

Vasárnap hajnalban fel is érkezett a piac sarkába, a király nagy kutyaugatásra, lármára ébredt. Kihajolt az ablakon, s hát látta, hogy megérkezett az ő embere.

Akkor, mindjárt leszalasztott egy szolgát, felhívta magához a szegényembert. Egy másik szolgát is leszalasztott, s annak azt mondta, hogy vigyázzon a drága portékára, amíg ő szót vált ezzel az emberrel!

Akkor azt mondta a király a gazdának:

– Gazduram! Jól tette, hogy hallgatott rám. Na, idefigyeljen! Ma jól megtréfáljuk az urakat. Húzódjon csak kend a piac sarkába. Majd én, nemsokára arra megyek, aztán pénzzé tesszük a kutyákat. A legkisebbet száz aranyon alul ne adja, s a nagyobbakért még háromszázat is elkérhet.

Na, visszament az ember a piac sarkába, amennyi árus, vásárló volt a piacon, mind a szegényembert kacagta, de a szegényember nem törődött semmivel. Dél felé megérkezett a király az urakkal. Úgy tett, mintha soha nem látta volna a gazdát. Megszólította fennhangon:

– Jó napot, gazduram! Mi az ára ezeknek a kutyáknak?

– A kisebbeknek az ára száz arany, a nagyobbakat háromszáz alatt nem adom!

Az urak morgolódni kezdtek, hogy ezekért a ronda, nyüves dögökért ennyi pénzt van képe elkérni. De a király azt mondta:

– Nem is sok! Na, ezt a kicsit mindjárt megveszem! Uraim, vegyenek kendtek is a kutyákból, mert holnapról ez lesz a divat!

Hát, ha ez lesz a divat, akkor az urak is sorra lepengették a pénzeket. A szegényember fertály óra alatt megszabadult a kutyáitól. Aztán fogta a sok szép pénzt, hazament, birtokot vásárolt, nemsokára ő is hat ökrrel szántott.

A szomszédja álmélkodva nézte. Hogy tudott ez a szegény gazda, ilyen rövid idő alatt ekkora birtokra szert tenni. Egyszer nem állhatta tovább, megszólította:

– Szomszéd, mondja meg, hogyan tudott kend ekkora vagyona szert tenni.

– Nem titok az! Eladtam a két hitvány tehénkémet, a pénzt kutyákba fektettem s felhajtottam Budára, a kutyavásárba. Budán most az a divat, hogy az urak nagy pénzen kutyákat vesznek.

Na, a gazda nem szántott még egy barázdát se többet! Mind a hat ökrét pénzzé tette s a környéken, amennyi büdös, agg ebet kapott, mind felvásárolta. Szíjra fűzte őket, s egy vasárnap reggel ő is felcsörtetett Budára. Felverte az egész piacot. Nagy láрма, ribillió, felébredt Mátyás király, kitekintett az ablakon. Magában kacagott, na, itt az én emberem! Mindjárt leküldte a szolgálait, hogy azt a kutyás embert takarítsák el a piacról. Mondják meg neki, hogy menjen el innen kutyástól, amíg jó dolga van.

A gazda erősködött, hogy ő azt hallotta, hogy Budán az a divat, hogy gazdag emberek, nagy pénzen kutyákat vesznek.

– Azt hallottam, hogy itt ma kutyavásár lesz!

Azt mondták a szolgák:

– Csak volt, csak egyszer volt Budán kutyavásár!

Magyar Népzenei Antológia

Ez a számos fotóval gazdagon illusztrált kiadvány egyszerre szól a népzenevel kedvtelésből foglalkozó átlagemberhez, a pusztán érdeklődő olvasóhoz és a népzene-tudomány szakavatott művelőjéhez. Könyvünk a magyarság népzenejét mutatja be nagyobb tájegységenként, Martin György több mint harminc évvel ezelőtti kezdeményezése alapján.

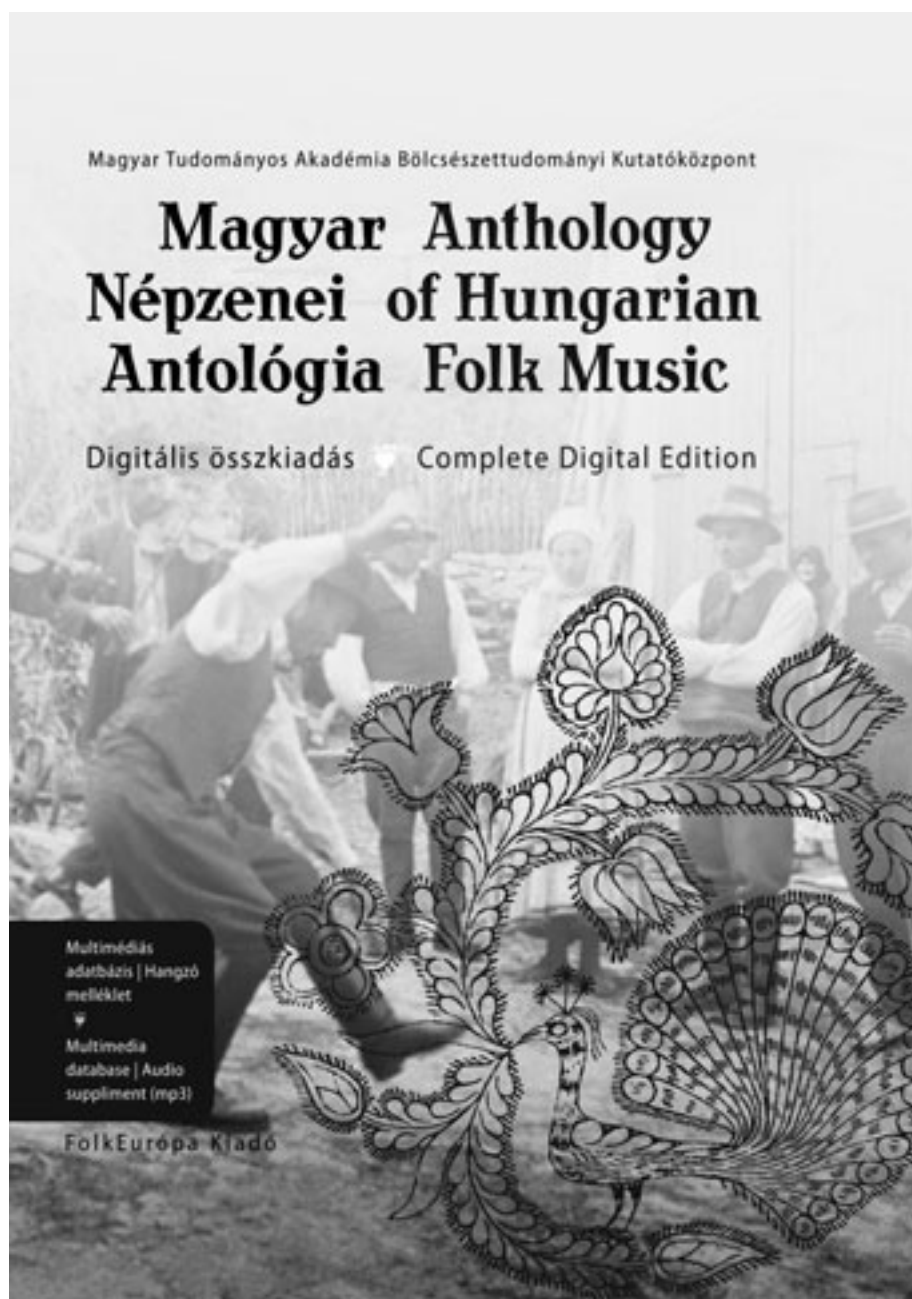
A DVD multimédiás adatbázisként lehetőséget ad a részletekben való elmélyülésre: az értekezéseket, fejezeteket, kottákat, hangfelvételeket, fotókat többféle keresési szempont alapján választhatjuk ki, mód nyílik a mélyebb összefüggések feltárására, tanulmányozására. A térképek nagyban segítik az adatok földrajzi kapcsolatainak bemutatását. A külön korongon megjelent mp3-melléklet segítségével a felvételeket könnyen adhatjuk hozzá zenei könyvtárunkhoz, hogy bárhol felhőtlenül élvezhesük a magyar nép dalait, zenéjét eredeti felvételekről.

A Magyar Népzenei Antológia negyed évszázad tudományos erőfeszítéseinek eredményét tartalmazza közérthető formában. Átéltetvé és részleteiben megismerhetővé teszi talán legismertebb kulturális kincsünket, a Bartókot és Kodályt is rabul ejtő népzenei hagyományt. Amellett, hogy élményt ad és ismeretekkel gazdagít, lenyomata a szakemberek kitartó munkájának és az „adatközlők”, azaz a dalok és táncok őrzői kultúrával átítatott mindennapjainak.

A több évtizedes gyűjtőmunka eredményeként egy szinte már múltba vesző paraszti életmód elevenedik fel. Nagyszüleink generációjának hangja szól, archív fényképek gyönyörködtetik a szemet. Az antológia közel hozza, személyesen átélhetővé teszi az egyszerűségében is végtelenül gazdag kultúrát. Az itt bemutatott anyag ugyanis nem pusztán tudományos érték, hanem élénk tárja a régi emberek ünnepeit és mindennapjait, örömet és fájdalmát – egy ember- és természetközeli életforma lenyomata.

Az Antológia révén a több évtizeden át folyó gyűjtések hét nagyobb tájegységet felölelő dallamanyaga egy kiadványban elérhető, DVD-n és mp3-formátumban. A tanulmányok mellett a dalszövegek is elolvashatók angol nyelven. A szerkesztés kiemelt szempontja a közérthetőség. Az átfogó szakmai tanulmányok és kottaképek mellett könnyen kereshető hanganyag, valamint archív fényképek teszik teljessé a befogadói élményt.

– Az antológia digitális kiadása a teljes magyar nyelvterületre kiterjedően földraj-

zi rend szerint közli a magyar népzenei hagyomány kincseit – mondta el az MTI-nek Richter Pál, a kiadvány főszerkesztője, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet megbízott igazgatója. – Ez az eddigi legteljesebb anyag, amely két nyelven, magyarul és angolul is hozzáférhető, tehát nemzetközi fórumokon is terjeszthető. A CD-ROM alapja az 1985-ben elindított, nyomtatott Magyar Népzenei Antológia sorozat, amely hét kötetből állt. Az első kötet a tánczenét tartalmazta, a többi a fő dialektus-területek szerint közölte az adatokat: Dunántúl, Felföld, Alföld, Erdély, Moldva és Bukovina – emlékeztetett Richter Pál.

Jelentősen bővült a tánczenei rész, a szilágysági és erdélyi területen az elmúlt húsz

évben végzett gyűjtéseket Pávai István adja közre, Tari Lujza a felföldi kötetet egészítette ki adatokkal, és felkerült a korongra Olsvai Imre eddig kiadatlan Dunántúl-monográfiaja. A digitális összkiadáshoz nagyon jó keresőrendszer tartozik, valamint több mint háromszáz fotóból álló képtár az előadók-ról, a helyszínekről és a jeles gyűjtőkről. Ha egy dallamot, egy lejegyzést kikeres valaki, mellette megjelenik egy térkép, ezáltal vizualizálódik a gyűjtés helyszíne.

– Irodalomjegyzéket is tartalmaz a korong, természetesen két nyelven, a dalok szövegei szintén megtalálhatók angolul, sőt a táncok elnevezéseit is megmagyarázzuk” – fűzte hozzá a főszerkesztő.

(FolkEurópa, 2012; cikkszám: 9789630832854)

„Anyáról lányára”

Beszprémy Józsefné és Beszprémy Katalin kiállítása

Beszprémy Józsefné ötven éve, 1962-ben kezdte el a népi hímző szakkörök szervezését, szakmai irányítását, tanfolyamok szervezését Sárváron és a sárvári járásban. Egyik legkiválóbb kutatója, felfedezője és népszerűsítője a nyugat-dunántúli hímzésnek. Kezdetől fogva nem csak közvetlen környezetében, hanem az egész országban, sőt a határokon túl is igyekezett felhívni a figyelmet erre az akkor még kevesek által ismert hímzésre. Saját gyűjtései, kutatásai alapján rajzolta újra a mintákat, amelyeket tanfolyamokon és szakkörökben tett közkinccsé.

Országos népművészeti pályázatokon számtalan díjat kapott, 1975-ben „Népi Iparművész”, 1987-ben „A Népművészet Mestere” lett, 1995-ben a Király Zsiga-díjat nyerte el.

1975-től Vas megye népművészeti mozgalmának szakmai irányító tevékenységét látta el, immár nem csak a hímzés, hanem más szakágak területén is. Ebben legkiemelkedőbb munkája a velemi alkotóház megépítésének megszervezése, koordinálása, a Velemi Stúdió szakmai munkája feltételeinek megteremtése, a stúdió életének szervezése.

Napjainkban is aktívan szervezi a környék hímzőinek pályázatokon való részvételét, szakmai munkáját, de tart foglalkozásokat távolabbi, határon túli tanfolyamokon is. Lakásán szívesen fogadja az érdeklődő hímző asszonyokat. Beszprémy Józsefné 2012-ben töltötte be kilencvenedik életévét.

*

Beszprémy Katalin a kezdetek óta járta édesanyjával a környék szakköreit és az országos pályázati kiállításokat. A hatvanas évek végétől részt vett a nyári országos és megyei hímző tanfolyamokon. A Fiatalok Népművészeti Stúdiójának 1973 óta tagja.

1974-ben kapta meg „A Népművészet Ifjú Mestere” címet, és ebben az évben vizsgázott le „B” kategóriás szakkörvezetőként.

Egyetemi éveit a Népművelési Intézet munkásszállás-kísérleteinek résztvevője, építőipari és textilipari munkásszállásokon vezetett szakkörökben. Ezek eredményeként született meg a Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológia szakán írt diplomamunkája.

Tagként aktívan részt vett a Velemi Stúdió alkotóházának építkezésén. 1983-tól a Téka együttes háziasszonya és az első tánc-

zás-kézműves táborok kitalálója, szervezője, a Téka-újság első szerkesztőbizottságának tagja volt. [folkMAGazin 2012/5. 3. o.]

1992 óta dolgozik folyamatosan a Magyar Művelődési Intézetben, illetve annak jogutódjában, a Hagyományok Házában. Az általa vezetett tár (a Népművészeti Módszertani Műhely) feladata a népművészet köz kultúrába történő beemelése, ennek érdekében különösen a képzések, táborok, pályázatok, a zsűrizés, a mozgalommal való szakmai kapcsolat megteremtése. Beszprémy Katalin 2002-ben Király Zsiga-díjat kapott.

*

Az „Anyáról lányára” című kiállítás a Magyar Népi Iparművészeti Múzeumban (Budapest I. ker., Fő u. 6.) 2013. március 7-ig tekinthető meg.

Két kiállítás a Néprajzi Múzeumban

A vízimadarak népe

Lennart Meri filmes vándorútjai 1969–1988 – a Magyarországi Észti Intézet kiállítása (2013. január 26. – 2013. március 31.)

A fotókiállítás Lennart Meri, volt észti köztársasági elnök még filmes kutatóként 1969–1988 között a finnugor népeknél folytatott expedícióit és a finnugor népek változatos kultúráját mutatja be. [A vendégkiállítás kurátora: Kerezi Ágnes.]

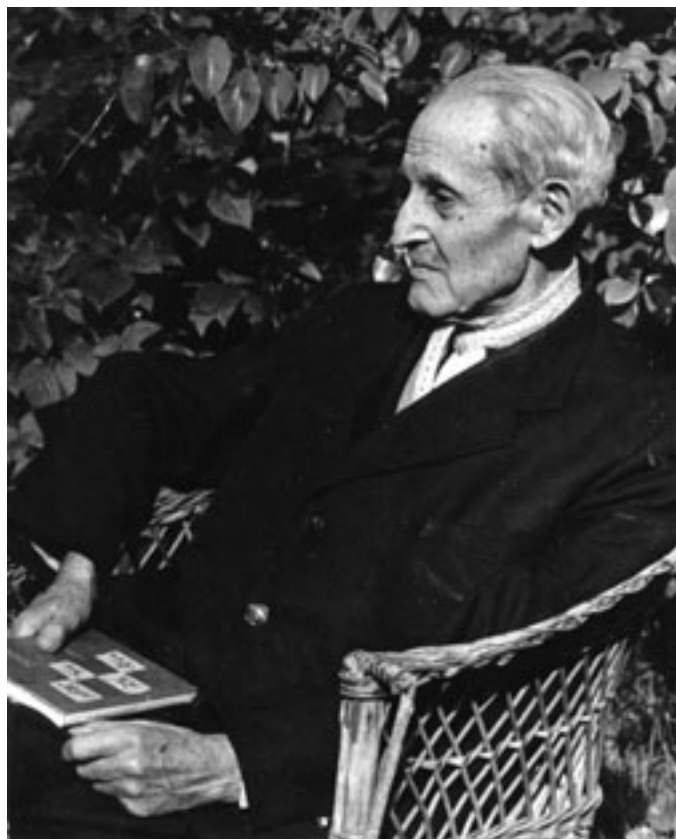
Lennart Meri (1929–2006) nagy észti államférfi és népszerű köztársasági elnök volt (1992–2001), emellett író és filmrendező is, aki küldetésének tartotta, hogy elmesélje az észtek és nyelvrokon népek ősi történetét, választ keresve a kérdésre: kik vagyunk, honnan jöttünk és merre tartunk.

1976-ban jelent meg az észtek és más balti-finn népek múltját tárgyaló *Hóbevalge* (Ezüstfém) című könyve, a gondolati próza klasszikusa, az észti kultúra egyik alapműve. Filmeket is készített: *A vízimadarak népe* (1970), *A Tejút fiai* (1977), *A Kalev hangjai* (1985), *A Törum fiai* (1989) és *A sámán* (1977–1997), ezek minden bizonnyal az első külföldön is figyelmet keltő filmek voltak a finnugor népekről, amelyek áttekintést adtak ősi szokásokról, szertartásokról, népköltészetéről, néprajzról, és izgalmas feltevéseket fogalmaztak meg. Másfelől ezek a filmek hangsúlyozták a finnugor kultúrtér földrajzi és történelmi kiterjedését is.

1969 és 1988 között több ízben expedíciót szerveztek a finnugor népek lakóterületeire; a forgatócsoport munkájában etnográfusok, folkloristák, művészek, írók is részt vettek. A távolabbi vándorutak a szibériai hantikhoz, manysikhoz és nganaszanokhoz, a Volga menti mari és erza falvakba, illetve Komiföldre vezettek. A balti-finn rokonok közül a közvetlen szomszéd lívek és vótok, valamint a vepszek, karjalaiak és finnek kultúráját is megörökítették. Természetesen a magyar nyelvrokonokhoz is ellátogattak. Lennart Merinek köszönhetően a távoli vidékek hamarosan „otthonosra járt világgá” váltak, ahogy a filmek rendezője fogalmazott. [...]

Saaremaa, Muhumaa és Hiiumaa

Az észti szigetvilág néprajzi képe száz évvel ezelőtt Bán Aladár gyűjteménye (2013. január 26. – 2013. május 5.)

A kiállítás Bán Aladár (1871–1960) műfordító és folklorista Észtsországi néprajzi gyűjtését mutatja be, pontosan száz évvel a gyűjtés ideje és az első, 1912-es bemutató után. [A tárlat kurátora: Kerezi Ágnes.] A finn nyelven, kultúrával elmélyülten foglalkozó Bán Aladár 1910 után fordult az észti folklór és néprajz felé, az észti népi eposz, a *Kalevipoeg* fordítása kapcsán több alkalommal is járt Észtsországra, ahol jelentős tárgyi anyagot gyűjtött, kifejezetten a Néprajzi Múzeum számára. A múzeum észti néprajzi gyűjteményének megalapozása neki köszönhető.

A kiállításon Bán Aladár páratlan gyűjteményének, úti beszámolóinak és írásainak köszönhetően a látogató elé tárul a XX. század eleji Észtsországi tájainak hagyományos kézművessége és népművészete, változatos textíliái, jellegzetes viseletei, használati tárgyai és ékszerei. Láthatóvá válik az észti szigetvilág összetett néprajzi képe, az egyes szigetek közötti hasonlóságok és különbségek, valamint azok a jellegzetességek, amelyek az észti népművészet egységét, sajátosságát adják.

Észtsországi a múlt század fordulóján még nem rendelkezett önállósággal. Az Orosz Birodalom részeként két nagy területi egységből állt: Estlandból és Livlandból, valamint a hozzájuk tartozó szigetekből, melyek közül a legnagyobbak Saaremaa (Ösel), Muhumaa (Moon) és Hiiumaa (Dagó). Bán Aladár elsősorban ezen a szigetekken, valamint a szárazföldre ékeledő kis észti néprajzi csoportnál, a szetuknál gyűjtött. A szigetvilágra, csakúgy, mint a szárazföldön lakó szetukra az elszigeteltség volt jellemző. Bán Aladár gyűjtése idején a néprajzkutatás középpontjában az archaikumok vizsgálata állt, ezért ő is elsősorban az archaikusnak tartott, civilizációtól elzárt evangélikusok lakta szigetvilágban és a délkeleti határszélen élő pravoszláv hitű szetuknál gyűjtött és kutatott. [...]

Saaremaa-sziget, családi szélmalom. Fotó: Bán Aladár, 1911.

Muhu-sziget, asszonyok viseletben. Fotó: Bán Aladár, 1911.

Észt söröskupák. Fotó: Kerék Eszter

Észt szóttos övek. Fotó: Kerék Eszter

2011-ben Tallinn volt Európa Kulturális Fővárosa. Ez különleges alkalmat kínált az észteknek arra, hogy az egész világgal megismertessék Észtországot és annak sokoldalú népi örökségét. Tallinn város és a Tallinni Autóbusz Vállalat vezetősége arra keresett ötleteket, hogyan lehetne népszerűsíteni a közösségi közlekedést Tallinnban. Így született meg a népi motívumokkal díszített buszok projektje, amelynek keretében a legnagyobb tallinni tömegközlekedési cég tíz buszát népi mintákba öltöztették.

A muhvi mintás autó ötlete az IQ dizájn pályázaton született 2010-ben. A kocsit egy bemutató keretében, egy különleges performanszon muhvi mintás matricákkal díszítették. A résztvevők között az autó használati jogát sorsolták ki. A szerencsés nyertes három hónapig járhatta Észtországot vele, s az út során nagyon pozitív fogadtatásban volt része. Az emberek a kocsi után fordultak és közelebb jöttek, hogy megcsodálják. A nyertes szerint az autó mindig jó kedvet keltett és mosolyt csalt az arcokra.

„Az egész táncszakmát segíteni szeretnénk”

Fehér Anna Magda interjúja Ertl Péterrel

A Nemzeti Táncszínház immár nem csak nevében, hanem művészeti besorolásában is megkapja a nemzeti jelzőt. Január 1-től Ertl Péter vezeti az intézményt. Célja az egész táncszakma támogatása, de nem gondolja, hogy a lehetőségek odaítélése, az előadások szervezése és bemutatása egyetlen befogadósínház funkciója lenne.

– Török Jolántól veszed át a Nemzeti Táncszínház vezetését. Milyen út, szakmai állomások vezettek eddig a pozícióig?

– 1987-ben a Táncművészeti Főiskolán, az akkori Állami Balettintézetben végeztem néptánc szakon. De nem csak a tiszta néptánc színpadi előadása, hanem a néptánc feldolgozása, a táncszínházi produciók iránt is érdeklődtem. A Novák Ferenc vezette Honvéd Együttes több alkalommal együtt dolgozott a Győri Balettel is, így a Honvéd Művészegyütteshez szerződtem, ahol csodálatos húsz éves profi táncosi pályát éltem meg. Mint profi táncos a táncművészet több műfajában volt szerencsém kipróbálni magam. Az együttesben töltött második évtized volt a legizgalmasabb számomra, mikor eljutottunk Európa nagy befogadósínházaiba, például a párizsi Théâtre de la Ville-be vagy a Carré Színházba, Amszterdamba, világhírű intézményekbe és fesztiválokra, amelyek megbecsültek minket. Ezeket a külföldi utakon, már nagyon sok szervező munkát végeztem, a táncari asszisztensi és koreográfusi munka mellett. Nagyon rövid a táncosi pálya, szerencsésebbeknek adatik meg csak a huszonöt év, tudtam, hogy tovább kell lépni, ez a gondolat vitt a kilencvenes években a Táncművészeti Főiskola mesterképzésére, ahol klasszikus balett és néptánc mester diplomát szereztem. Később, a kétezres évek elején, a Pécsi Tudományegyetemen jártam művelődésszervező felnőttképzési szakra. Egy szerencsés helyzet kapcsán a Nemzeti Táncszínház munkatársa lettem három diplomával a zsebemben. Itt 2006-ban indult a pályám egy újabb szakasza. Először a művészeti menedzsmentben dolgoztam, később igazgatóhelyettesként. Amikor Török Jolán igazgatónő bejelentette, hogy 2012 decembere után nem pályázik a pozícióra, akkor döntöttem el, hogy én viszont indulok érte. Készítettem koreográfiákat, de nem az alkotói munka volt a legfontosabb profilom, előadó, szervező és nem utolsósorban pedagógus voltam, vagyok, habár nagyon kevés időm jut rá, de most is tanítok, mert hiszek benne, és nagyon szeretem.

– A Nemzeti Táncszínház egy befogadósínház, mégpedig olyan, amelynek az előadásait részint a Művészetek Palotájában tartják. Úgy nyilatkoztál, hogy az itt megforduló tár-

sulatok munkáját nem csak befogadni, hanem több oldalról támogatni is szeretnéd. Mi lesz, változik-e a színház funkciója, szerepe a vezetésed alatt?

– A Nemzeti Táncszínház feladata, hogy a magyarországi professzionális táncársulatoknak fellépési lehetőséget biztosítson, menedzselje az előadásokat. A Nemzeti Táncszínház rezidensként jelen van a Müpa életében, és ott egy évben száz napon keresztül ugyanezt a munkát végzi. Mi azért működünk, hogy az együtteseknek meglegyen a lehetőségük arra, hogy fellépjenek, hogy a magyar közönség ismerjen egy biztos helyet, ahol minőségi produciókkal találkozhat, a táncművészet minden stílusban.

– A Nemzeti Táncszínház a fellépési lehetőségen és a repertoárjátás lehetőségen túl, a koprodució kialakításától a próbahelyek biztosításáig, a reklámig az alkotói folyamat minden fázisát segíteni kívánja? Gondolok itt elsősorban a hatos kategóriába sorolt, nehéz helyzetbe került társulatok felkarolására.

– Kétféle produció típus van, az egyik, amelyben mint létrehozó együttműködünk, ezt közös produciónak tekintjük és vannak darabok, amelyeket pedig befogadunk. Negyven társulatnak éves szinten közel négyszáz előadása ebből a két típusból áll össze. Azonban függetlenül attól, hogy melyik típusba tartozik, a színpadainkon megjelenik, és így dolgozunk azon, hogy a darabok vidéken is, és amennyiben erre lehetőség van, külföldön is megjelenhessenek. Az a legfontosabb feladatunk, hogy ennek a negyven társulatnak a legtöbb előadását a legtöbb nézőhöz eljuttassuk. Az, hogy a produció létrehozását tudjuk-e, kell-e támogatnunk, az sokat változott az utóbbi években. A változó szabályozások más körülményeket teremtettek a szakmában, a 2008-ban életbe lépő előadó-művészeti törvény, amely jövőre módosul, az NKA átalakulása a megszokott rendszerünkől kimozdított. Eddig az együttesek pályáztak az NKA-hoz, mi adtunk hozzá befogadó nyilatkozatot, tehát előre letárgyaltuk a darabot, és annak a bemutatását, az NKA, a társulat és a Nemzeti Táncszínház közösen támogatta. E hármas finanszírozás volt az anyagi bázisa a darabnak. Amennyiben a társulatnak volt próbahelye, akkor ebben nem kellett segíteni, de ha nem volt, akkor a

kapacitásainkhoz képest – sajnos nincs igazán sok próbatermünk – segítünk. Nem csak a próbateremmel, hanem a kapcsolatteremtésben is, esetleg díszlet- és jelmeztervező választásban. Ez a rendszer megváltozóban van. Amennyiben nem lesz a magyar táncművészetnek forrása arra, hogy létrehozjon előadásokat, akkor mondanom sem kell, komoly veszélyben vagyunk.

– Ha nincs elég pénz, akkor a befogadósínházakat kell támogatni, akik segítik a produciók létrejöttét, vagy az egyes társulatoknak kell bizonyos összegeket adni, hogy ők aztán megteremthessék az együttműködést a befogadósínházakkal?

– Az ideális állapot az lenne, hogy az együttesek is megkapják a működési és produció létrehozási támogatásukat. Külön kell választani a működési és a produció támogatást, az előző a próbaterem bérlés, az előadók bére, járulékos költségek, az utóbbi a művészi produktum létrehozása, színpadkép, zeneszerzés, jogok megvásárlása. De ekkora fedezet valószínűleg nem lesz, már most sincs, ezért szükségesnek tartom, hogy

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől
telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042
E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu
Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

a befogadóhelyek büdzséjében is legyen egy olyan keret, amellyel megtámogatják, vagy teljes egészében segítik az alkotók munkáját. Most, mikor a hatos kategóriába sorolt társulatok novemberben tudták meg, hogy zárolással együtt az ideai támogatásukat csak jövő januárban kapják meg, kivérzik ez a szegmens.

– *Mit tud tenni ilyen esetben a Nemzeti Táncszínház?*

– A Nemzeti Táncszínház is nehéz helyzetben van, de mindent megteszünk. Előadásszámmal, fellépési lehetőséggel, s így az egy-egy előadásért a társulatoknak fizetett költségtérítéssel tudjuk őket anyagilag is segíteni. Van egy balansz, ami működik, de ha a költségvetési támogatás teljes mértékben kimegy ezeknek a társulatoknak az életéből, akkor az egy lehetetlen helyzet. Van hét állami és önkormányzati fenntartású társulat, 2013-ra három társulat a kiemelt kategóriába kerül, ezeknek stabilabbnak mondható a léte, de hatalmas a bizonytalanság a szakmában.

– *Akkor egy kiemelt befogadóhely, mint a Nemzeti Táncszínház, hogyan tud így évadot tervezni? A tiéd ez a feladat január elsejétől.*

– Az új, jövőre életbe lépő előadó-művészeti törvényben a Nemzeti Táncszínház minősített művészeti intézmény kategóriá-

ba sorolták, nemzeti státuszt kaptunk immár nem csak nevünkben, hanem besorolásunkban is. Úgy tudjuk, hogy 2013-ban a nemzeti feladathoz megfelelő forrást biztosít a kormányzat. Ezzel a forrással természetesen az egész szakmát segíteni szeretnénk.

– *Megközelítőleg negyven társulattal dolgozotok, dolgozotok együtt. Mindannyiukon tudtok segíteni, vagy mi lesz a válogatás formája, új társulatok, fiatalok hogyan kapnak majd lehetőséget?*

– A magyar táncművészet valóban nemzeti érték, el kell jutnia a közönséghez, a gyerekekhez, ennek a működése, fenntartása állami feladat is. Hogy ezt milyen mértékben vállalja a mostani kormányzat, rövidesen meg fogjuk látni. Azoknak a fiataloknak, akik méltók rá, hogy profi pályára lépjenek, meg kell teremteni a perspektívát, hogy ez egy működőképes életpálya modell legyen számukra. Erről nem szabad lemondani. Ennek a működtetését csak a Nemzeti Táncszínházra tenni nem jó megoldás, nem szeretném, de azért gondolkodom rajta, hogy milyen megoldások lehetségesek. A sokszínűsége kell törekedni, a társulatokat és a különböző attitűdű befogadóhelyeket meg kell őrizni. De természetesen a Nemzeti Táncszínház menedzsmentjének felelőssége, hogy mely társulatokkal dolgozik együtt. Az alapító okiratban meghatározott feladat az, hogy minél nagyobb szegmensét kell bemutatni a magyar táncéletnek. Ehhez persze olyan anyagi és egyéb lehetőségekre van szüksége a táncszínháznak, amellyel képes ezt a munkát elvégezni. Bízom benne, hogy a nemzeti kinevezés kapcsán meglesznek azok az eszközeink, amellyel a magyar táncszakma minél több együttesét eredményesen menedzselni tudjuk majd.

– *Külföldi együttműködések által is igyekeztek pénzt, lehetőséget teremteni?*

– Mindenképpen. Az igazgatói stratégiám része ez a lépés, számomra a nyitás egy nagyon fontos politika. Értem ez alatt, hogy a Nemzeti Táncszínház programjait is szeretném nyitottabbá, közösségibbé tenni, több interaktív tartalmat létrehozni, ami által a táncelőadások látogatottabbak lesznek. A nyitás legtávolabbra mutató állomása: több külföldi együttest meghívni, több külföldi szakemberrel napi kapcsolatot teremteni és kijuttatni magyar együtteseket külföldre. Koprodukciókat létrehozni, a kinti színházban, és itt is bemutatni az előadást. Kezdeként a Frenák Pál Társulattal való közös munkánkat említeném.

– *Hogyan képezed a nyitást? A Nemzeti Táncszínház mesés fekvése egyrészt előnyt jelent, a turisták nagyobb arányban látogatják, mint az eldugott pesti vagy budai befogadószínházakat. De a Várhegy hátránya, hogy el-*

szakítja ezt a helyet a városi nyüzsgéstől, kulturális bálózattól. Az épületben kihasználatlan nagy márványterek fogadják a látogatót.

– A márványt nem fogom lebontatni, ez egy műemlék épület. Tény, hogy vannak kötöttségeink, de ennek a középkori templomból épített első magyarországi játszóhelynek olyan tradicionális értékei vannak, amelyekre bátran lehet építeni. A színház egy közösségi hely, ahová érdemes feljönni. A földrajzi elszigetelődés egy relatív dolog, a Várnegyed kulturális életbe való bekapcsolása közös érdek, amit remélem az első kerületi önkormányzat és a várgondnokság munkája mellett a színház is segíteni tud, még inkább, mint eddig. A belvárosból ide tizenöt perc alatt, egy busszal fel lehet jönni, az Artus Stúdió, a Trafó, vagy a MU Színház sem esik közelebb, nyitni fogunk a programokkal és várjuk a közönséget. A külföldi közönséget is meg akarjuk szólítani, a Művészetek Palotája és a Várszínház is tökéletes turisztikai célpont. Nemzetközi jegyértékesítő portálokon is jelen kívánunk lenni, és hirdetni szeretnénk bizonyos előadásainkat. Nagyon sok olyan levél érkezik hozzánk, hogy ekkor és ekkor Budapestre érkezünk, milyen előadásukat ajánlják. A tánc nemzetközi nyelv, ezt a remek sajátosságát ki kell aknázni.

– *A pr-munkátok elsősorban a ház arculatára vagy az egyes előadásokra irányul majd?*

– Még inkább egységesíteni fogjuk az arcuati megjelenést, hogy aki ránéz egy plakát-ra vagy internetes hirdetésre, az tudja, hogy a Nemzeti Táncszínház minőségi programjáról tájékozódik. Mivel széleskörű a táncpaletta, amelyet befogadunk, széleskörű a közönségünk is, így a pr-ral elsősorban az egyes produkciók értékét, az alkotók, társulatok tehetségét akarjuk hangsúlyozni, megtalálni így egy-egy előadásnak a mind szélesebb közönségét. Nem csak bevételcentrikus a koncepciónk, bár az is igaz, hogy jegybevétel nem hozó produkciók, egyszeri kísérleti performanszok, becsalógató szabadtéri rendezvények, kiegészítő programok nagy számban a mai anyagi helyzetben nem megengedhetőek. Az új ötletekbe, tehetségekbe mégis sok energiát fektetünk, jó példa erre Feledi Jánossal végzett közös munkánk. Egri táncművészként Barta Dóra társulatával vendégszerepelt, táncolt a színházunkban, aztán elkészítette a PHYSPACOM című koreográfiát, amit sikerrel bemutatunk a kis színpadon, és nemrégiben volt a Le Villi premierje a nagy színpadon hihetetlen sikerrel. Az intézmény megadja azt a lehetőséget, amivel a profi táncosból elismert koreográfus válhat, az előadóból az alkotó személyiség is kiforrhat.

(Fidelio, 2012. december 19.)

„Én mindig másokért dolgoztam...” – I.

Jókai Mária tanítónő, Aha, Zsitva völgye, Szlovákia

Jól emlékszem az első találkozásunkra. A hetvenes években történt, valamelyik Kecskeméti Népzenei Találkozón. Az érdi népdalkörrel betódtunk a művelődési ház hatalmas aulájába. Már folyt a próba. Különös, gyönyörű népviseletben, „szarvacskás” asszonyok énekeltek. Felkaptam a fejemet: kik ezek, honnan jöttek?

Éppen olyan szövegű dalokat énekeltek, mint mi, bukovinai székelyek, de a dallamok egészen mások, gyönyörűek, szívbemarkolóak. A próba végén odaléptem hozzájuk, megkérdeztem, hogy hová valósiak, ki a vezetőjük. A Jókai Mária tanítónő vezette Lédeci Asszonykórus volt Zoboraljáról. Ők voltak a találkozó legünnepeltebb együttese. Mária nem sok ügyet vetett rám, de én elhatároztam, hogy szerzek pénzt és meghívom őket Érdre. Még abban az évben el is jöttek, aztán az Érdi Bukovinai Székely Népdalkörrel mi is többször jártunk náluk. Ahogy teltek az évek, időről időre találkoztunk hol Szlovákiában, hol Magyarországon, végül Moldvába és Gyimesbe is elcsaltam Máriát. Találkoztunk fesztiválokon, konferenciákon, filmezéskor, táboroztunk együtt. Barátok lettünk. Személyében egy végtelenül szerény, nagy tudású, önfeláldozó embert ismertem meg, aki a szlovákiai magyarság megmaradásáért tevékenykedett, egész életét a zoborvidéki néphagyomány megőrzésének szentelte. A tanítás mellett újabb és újabb együtteseket szervezett a tizenhárom zoboralji faluban. Népszokásokat gyűjtött, tájházat alapított, könyveket írt, néprajzosokat, népzeneészeket segített gyűjtőmunkájukban, filmesek, rádiósok, újságírók tudósítottak tevékenységéről. Közben a magyar nyelvű iskolákban a tanulók száma egyre fogyatkozott. Ma már csak egy-két ilyen működik szűkebb hazájában, így nem tartanak igényt Mária munkájára.

Nyugdíjaztatása után hazatért szülőfalujába, a Zsitva völgyében található Ahára, ápolni beteg szüleit. Közben összeszedte a helyi fiatalokat, kisebb ünnepi népszokásokat elevenítettek fel, de ahogyan teltek az évek, magyar iskola híján egyre nagyobb teret nyert az asszimiláció, a nyelvesztés. Mária még mindig nem adja fel, elérte, hogy legalább nagy ünnepeken a falu fiatalsága magára ölti a szerencsére máig meglévő, gyönyörű népviseletet, és úgy megy a templomba.

Amikor legutóbb jeleztem, hogy hétvégén szeretném meglátogatni, kissé titokzatosan megkérdezte, hogy nem mehetnék-e hétköznap. Furcsálltam a kérést, de nem állt módomban változtatni az időponton. Kiderült, hogy ő a sekrestyész az ahai templomban. Vízkereszt előtti napon sok-sok tennivalója volt. Azonkívül, mintha kissé szégyellte volna előttem ezt az új „hivatalát”. Találkozásunkkor mindjárt mentegőzni kezdett: „én egész életemben másokért dolgoztam, nem ülhetek tétlenül itthon”.

Elkísértem a templomba, megnyomott egy gombocskát, megcsendültek a harangok, s a kedves, meghitt karácsonyi díszben pompázó istenházában gyülekezni kezdtek a hívek.

Mise után leültünk beszélgetni. Némi vonakodás után Marika felidézte „háromnegyed évszázados” életútját. Fájdalmas, évtizedeken át szégyellt, nehéz titkokról lebbent fel a fátyol.

*

Új sorozatunkban egy-egy határon kívüli, áldozatos életű tanító, népművelő, néprajzos, népművész, muzeológus portréját szeretném felvázolni, akiknek köszönhetően – mindenkinek ellenére – a magyar néphagyományok ma is élnek. Ha nem is eredeti állapotukban, de egyes elemeik megmaradtak, munkálnak huszonegyedik századi, elsívárosodó életünkben. K. R.

„Szüleim: Jókai István és Dudás Borbála, Aha, 1931.”

1937. január 18-án Felső-Ahán születtem. A falunk kicsi település, alig vagyunk ötszázan. 1976-ban Verebélyhez csatoltak bennünket. Valamikor „zsöllér” falu volt, szegény emberek éltek itt. Amikor én születtem, már akkor Horný Ohaj volt, mert Szlovákiához tartoztunk. Egy évre rá lett Aha ismét Magyarország része. A mi falunk mellett ment el a határ. Édesapám középparaszt családból származott, egyedüli fiúként maradt meg a sok-sok gyerek közül. Édesanyám félárva volt, kilenchnapos korában az édesapját elvették az első világháborúba és nem is tért haza. Hárman születtünk, ketten nőttünk fel a bátyámmal. Gyerekfejjel éltem át a második világháborút. A magyarok alatt kezdtem első osztályba járni, még a második osztályt is magyar iskolában végeztem, azután jött a háború. Egy évig nem jártunk iskolába, mert nem volt tanító. Aztán, harmadikban már szlovácul kellett tanulni. A falunkban hat család kivételével mindenki reszlovakizált. Ez azt jelentette, hogy lemondtak arról, hogy magyarok. Így őket nem érintette a lakosságcsere. Mi a hat család közé tartoztunk. Először kaptunk figyelmeztetésül egy fehér, aztán egy zöld, majd egy vörös papírt. Apu semmiképpen nem akart lemondani a magyarságáról, kitartott amellett, hogy mi magyarok vagyunk. Nagyon meghurcolták. Nyolcvankét éves korában halt meg, de csak az az egy foga hiányzott, amit akkor vertek

Jókai Mária tanítónő, 1962.

Villőzés. Villó táncscsoport, Gímes, 1972.

ki. Végül nem telepítettek ki bennünket, mert 1948-ban leállították a lakosságcserét.

Kaptunk egy olyan szlovák tanító nénit, aki egy szót nem tudott magyarul, mi gyerekek egy szót nem tudtunk szlovákul, mert a falu szintisza magyar volt. Most, felnőt看 fejjel csodálkozom azon a tanítónőn, hogyan bírta ki itt annyi gyerek között. Valahogy bele-rázódtunk, megtanultunk szlovákul.

Az alsó tagozat után már Verebélybe [*Vráble*] jártunk. Az egyik szép napon, ötvenegy nyarán jött a felhívás, hogy aki szeretne magyar iskolába járni, az jelentkezhet. Jónéhányan jelentkezünk Verebélyből, és akkor még jócskán voltak magyarok Mártonfalun [*Lúčnica nad Žitavou*], Csiffáron [*Čířáre*], Kálazon [*Klasov*], Ahán. Jelentkeztünk és a szünet alatt elmehettünk Komáromba, hathetes tanfolyamra. Amit ott hat hét alatt megtanulhattunk, azt megtanultuk magyarul.

Ötvenkettő szeptemberében már a komáromi óvónőképzőben tanultam. Egész Dél-Szlovákiából, a szélrőzsa minden irányából jöttek ide a gyerekek. Tizennyolc éves koromban én már tanítottam. A front alatt a tanítók elmenekültek a déli vidékről, akik pedig nem mentek el, azokat automatikusan a Tátrába, a hegyek közé helyezték, minden szlovák tudás nélkül. Átképezték őket, mert nagyon kevés volt a tanító.

Engem először Szepsibe [*Moldava nad Bodvou*] neveztek ki, de nem foglaltam el a helyemet, mert itthon, a járásban is nagy szükség volt rám. Hazajöttem Ahára, és Kálazon kezdtem tanítani. Lettettem a különbözeti vizsgát és megkaptam az alapiskolára szóló végzettségről az oklevelet. Nekem ilyen végzettségem van.

1962-ben helyeztek Gímesre [*Jelenec*], egészen a nyugdíjaztatásomig ott dolgoztam. A hatvanas évek volt a legrosszabb időszak, a szövetkezeti időszak. Édesapám makacs ember volt, nem akart a szövetkezetbe beállni, ragaszkodott a földekhez. Megint nagyon meghurcolták, fizikailag is bántalmazták, úgyhogy végül a pszichi-

átriára került Nyitrára. Amikor az orvosok úgy látták, hogy már jobban van, kiengedték. Jött egy tárgyalás, azután börtönbe zárták. Édesanyám aláírta a belépési nyilatkozatot, mert azzal fenyegettek, hogy ha nem állunk be a szövetkezetbe, akkor engem kidobnak, nem taníthatok.

Mikor apámat kiengedték a börtönből és jött haza gyalog, Nyitrán keresztül, ugye, akkor még nem jártak a buszok, felvágta az ereit. Talán megbánta, hogy ellenkezett, vagy szégyellte, hogy börtönben volt. Szerencsére időben megtalálták, újra kórházba került, ahol aztán kigyógyították.

Gímesen akkoriban épült fel az iskola, amikor én odakerültem. Ezer gyerek járt oda a szomszéd falukból – Zsére [*Žirany*], Kolon [*Kolíňany*], Néver [*Neverice*], Lédce [*Ladce*] és Kosztolány [*Kostolany pod Tribečom*] –, magyar és szlovák gyerekek is. Nem volt tanítói lakás, 1969-ig albérletben laktam. Akkor Lédecen is épült új iskola, most már építettek hozzá négy tanítói lakást. Én is kaptam egyet, onnan jártam Gímesre a nyugdíjaztatásomig.

Lédecen szinte hihetetlenül komoly kulturális élet folyt. Volt a faluban tíz tanító, ők legtöbbször Pozsonyban jártak magyar középiskolába. Amikor jött ez a nagy tanítóhiány, átképeztették magukat és tanítani kezdtek. Lédecen minden évben legalább két színdarabot bemutattak a fiatalok. Én is bekapcsolódtam a színjátszásba. A „Piros bugyellár”-t, a „Kintornás család”-ot és a „Sárga csikó”-t, ezeket a régi népszínműveket adtuk elő. Minden ünnepet megtartottunk a közösségben, szentistvánt, búcsút, szilvesztert. Szép mulatságokat rendeztünk.

Hatvannyolcban kezdődött a „Tavaszi szél vizet áraszt...” országos népdalvetélkedő, melyet a CSEMADOK [*Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége*] hirdetett meg. Ág Tibor volt a főszervezője. A lédeciek minden mozgalomban benne voltak. Az egész falu belépett a CSEMADOK-ba, a magyar szó, a magyar kultúra után mindenki nagyon vágyakozott. Hetvenben, a nyitrai járásban, Lédecen tartották a „Tavaszi szél” járási döntőjét. Délután háromtól este kilencig tartott a csoportok bemutatkozása, annyian voltak.

Lédecen Budai János szervezte meg az együttest. Ebben én is benne voltam és azon a járási versenyen fel is léptem. Ruhám se volt, de az asszonyok felöltöztettek a sajátjukba. Nagyon sikeresek voltunk. Az országos versenyen is győztesek lettünk. Budai János akkor megbízott, hogy legyek az asszonycsoport vezetője. Hetvenkettőben már a Kecskeméti Népzenei Találkozóra utaztunk, Magyarországra.

Lejegyezte: Kóka Rozália
(folytatása következik)

Egy zoboralji asszony boldog élete

Braht Margit, „A Népművészet Mestere”, Geszte, Szlovákia

Braht Margitot 1980-ban ismertem meg a Zselizi Fesztiválon. A híres „Párta” című zoboralji lakodalmásban, miközben a színpadon egyszerre öt különböző faluból való menyasszonyt öltöztettek, ő énekelte a menyasszony-búcsúztatót. Emlékszem, szívig ható, gyönyörű énekét párás szemekkel hallgattam. Miután a nagylemezük megjelent, meg is tanultam: „Zörög a kocsi, csattog az ostor, talán értem jönnek...”. Régen nem találkoztunk, örömmel fogadott takaros otthonában, ahol egyedül él ugyan, mióta szeretett férjét elvesztette, de három fia, lánya, unokái szeretettel sűrűnek körülötte. Boldog.

– Itt születtem Gesztén, 1933. február 27-én, itt voltam lány, itt mentem férjhez. Nem volt jó világ, amikor még leányocská voltam, háború volt. Háború után is nagyon nehéz volt az élet. Nekem mégis jó volt a fiatalságom, a szüleim jó emberek, víg emberek voltak, szerettek énekelni. Mi, kislányok is mindig énekelünk. Nem volt rádió, nem volt televízió, nem nagyon foglalkoztunk a világpolitikával. A falusi népnek télen is megvolt a munkája. Összegyűltek, beszélgettek, mindenki jól érezte magát. Egyik szegény volt, a másik gazdagabb, de ez se volt baj. Nálunk nagyon gazdagok nem voltak.

– Mikor fedezték fel a környezetében, hogy szépen tud énekelni?

– Az iskolában nem fedezett fel senki. Csak rövid ideig volt nálunk magyar iskola, akkor voltak műsorok, énekeltek is, de azután szlovák iskola lett és az a gyerekeket nagyon tönkretette. A szlovák tanítónő nem tudott velünk mit kezdeni. Mi nem tudtunk szlovákul, ő nem tudott magyarul. Nem fődözte föl bennem senki a tehetséget. Most eszembe gyűtt, hogy még csak első osztályos voltam, amikor egyszer a templomban énekelünk valamit. Nekem nagyon-nagyon tetszett. Hazagyöttem, elővettem a könyvet, kimentem a kertbe és hangosan énekeltem. A szomszéd bácsi elcsudálkozott. Nem hitte el, hogy én azt már el tudom olvasni, ami a könyvben van. Rám szólt: „Mutasd! Az van odaírva?”.

Ilyen szegény kis faluban, mint a mienk, nem nagyon mentek tanulni az emberek, akármilyen okosak voltak. Esetleg papnak mentek. A szlovák tanítónő csak megszeretett, mert előbb-utóbb megtanultam szlovákul. Nagyon szerette volna, hogy tanuljak tovább, de a szüleim nem akartak szlovák iskolába adni. Anyám azt akarta, hogy legyek apáca, apám azt mondta, hogy inkább maradjak itthon parasztnak. Hát, parasztnak maradtam. Így aztán csak nyolc osztályt végeztem.

– Kitől tanulta azt a sok szép világi éneket?

– Mindenkitől. Szüleimtől, a lányoktól, a népektől a lagzikban. Nagyon hamar megtanultam, sokszor egyszer meghallottam és már tudtam is. Ugye, a népdalok egyszerűek. A lagziszakot a lagzikban tanultam meg.

– Mennyi dalt tud körülbelül?

– Összeírtam multkorjában. Vagy háromszázat tudok, de abban van már mindenféle, ilyen újabb fajta népdal és nagyon régi is. Én jobban szeretem azokat a nagyon régieket. Anyósomtól tanultam az egyik legkedvesebbet: „Estéli csillagok, szépen ragyogjatok...”. (Margitka rázendít a gyönyörű dalra, meglepetéssel veszem tudomásul, hogy a hangja ma is éppen olyan erős, tiszta, csengő, mint harminc éve volt, amikor először hallottam.)

– Ki fedezte fel?

– Ág Tibor volt az első. Először, az ötvenes években a CSEMADOK szervezett sereg-szemléket. Nyitrán első lettem, aztán Pozsonyban második. Ott Fülöp Móni néni lett az első. Azután kezdődtek a „Tavaszi szél...” népdalversenyek. Én azokon mindig első lettem, a csoportom is mindig első díjat kapott. Később Magyarországra is kezdünk járni. Mentünk a Kecskeméti Népzenei Találkozókra, a „Vass Lajos Népzenei

Braht Margit és férje, Braht László. Geszte, 1961. Archív felvétel.

Brath Margit, 2002. július 18. Fotó: Tari Lujza

Verseny"-ekre. Mindig-mindig elsők, nagydíjasok lettünk. Szólóban is, a csoporttal is a legjobbak közt voltunk.

– *Kik jártak magához gyűjteni?*

– Ág Tibor, Jókai Mária, Tari Lujza, ő most is volt itt ősszel. Ő készítette azt a szép, fejkendő képemet. Járt nálam Virt István, Kationa István, Olsvai Imre, Agócs Gergő, Németh Imre. Imre járta ki nekünk a „Párta” nagylemezt.

– *Kinek tanította meg a dalait?*

– Amikor megalakult a csoport, én tudtam a legtöbb éneket. A legöregebb is én voltam, így hát én lettem a csoport vezetője. Őket tanítottam. Tanítok még most is, de az öregek közül már csak én vagyok egyedül. Sokat jártunk Magyarországra, hát ők mindent megtanultak tőlem. A mostani csoportban fiatalok vannak, ők inkább az újabb énekeket szeretik. *(Margitka, hogy megmutassa, milyen dalokat szeretnek a mostani fiatalok, menten el is énekel egy szép új stílusú dalt. Kérdésemre, hogy mikor szerepelt utoljára, kacagva ugyan, de kissé panaszkodva is, elmondja, hogy a legutóbbi falunapon már nem lépett fel.)*

Nem akartam menni, mert a faluban kicsúfoltak. Valaki azt mondta: „Ennek a Margitnak nincsen esze. Meddig akar ez

még énekelni?”. Én azt feleltem: „Amíg tud! Mé' ne mennék? Nem sántítok, még a hantom is megvan, akkor mé' ne mennék?”. Most karácsonyra, a szentcsalád-járásra is olyan szépen elkészültünk. Meghívtak egy faluba, de nagy hófúvás volt, ólmos eső is esett, nem mertünk elindulni. Nagyon sajnálom, nagyon szépen felkészültünk. Azt gondoltam, hogy most ezzel be is fejezem az éneklésemet, hiszen mindjárt nyolcvan éves leszek.

– *Isten éltesse még sokáig!*

*

Megnéztem Margitka gyönyörű népviseletes babáit. Kibontogatta gyönyörű szoknyáit, fényképeket nézegettünk, végül megkínált egy nagyszerű disznótoros uzsonnával, még az útra is adott egy darab finom hurkát. Közben előkerült egy hivatalos kitüntetési javaslat másolata is, ebből idézek végezetül.

„A kollektivizálás után a helyi szövetkezetben kezdett dolgozni, ott is maradt egészen a nyugdíjaztatásáig.

Az életkörülmények drasztikus változása hozta, hogy a gesztei asszonyok is lassan lecserezték a népviseletet városi ruhára. Sorra elmaradtak az egyes munkákhoz vagy ünnepi eseményekhez kötődő népszokások, Brath Margit ezt nagyon fájlalta. Sajnálta

a régi paraszti világot, ahol mindennek és mindenkinek megvolt a maga helye. Az emberek tudták, mikor, mit kell, lehet és szabad tenni, kit kell tisztelni, mikor, hová mit kell felvenni. Tudták a »gyerekek«, vagyis a fiúcskák, a »jánkák«, a »jányok« és a »legínyek«, minden korosztály, hogy hol a helyük a templomban, az asztalnál, hol, hogyan viselkedjenek. Brath Margit is ezeket a szüleitől és nagyszüleitől beleplántált értékeket vallotta magáénak egész életén át.

Hogy legalább a faluja színpompás népviseletét, népdalait és szokásait megmentsék, negyven évig vezette a Gesztei Női Éneklő Csoportot. Az együttes a négy évtized alatt számos rangos verseny győztese lett, Brath Margit szólístaként is rengeteg díjat, kitüntetést kapott. 1972-ben a »Tavaszi szél...« népdalverseny győztese lett. 1978-tól a csoportjával öt alkalommal lettek első helyezettek ezen a rangos, országos versenyen.

1980-ban ők is szerepeltek a Jókai Mária által »Párta« címmel színpadra állított zoboralji lakodalmában, amit UNESCO Díjjal tüntették ki, lemezfelvétel is készült belőle. A gesztei éneklő csoport a »Bíborpiros szép rózsza« népdalverseny kétszeres győztese. Brath Margit szólístaként a »Vass Lajos Kárpát-medencei Népdalversenyeken« szintén két alkalommal nyerte el a nagydíjat. Megkapta »A CSEMADOK Népművésze« rangos címet is.

1999-ben, a CSEMADOK megalakulásának 50. évfordulója alkalmával országos elismerésben részesült az énekcsoporttal együtt. 2000-ben a szülőfaluja munkásságáért a »Pro Guezte« vagyis »Gesztéért« kitüntetést adományozta neki.

2006. augusztus 20-án magyar állami kitüntetésben részesült, megkapta »A Népművészet Mestere« címet.

2011. július 29-én a nyitrai Szent Emmerám püspöki székesegyházban a Szent László Lovagrend a Szent László Érdemkeresztet adományozta a gesztei Brath Margitnak.

2011 novemberében, hetvenkilenc évesen fellépett a »Bíborpiros szép rózsza« népdalverseny döntőjében csoportjával, ahol kiemelt arany minősítést értek el.

Brath Margit élete során számos népdalgyűjtő, néprajzkutató és érdeklődő adatközlője volt, szülőfaluja templomának előénekes és előimádkozója, a halotti virrasztás fenntartója, a temetések és esküvők közreműködője. Az ő keze munkáját dicsérik a Búcsón látható Népviseletes Babák Házában a gesztei népviseletbe öltöztetett babák is.

Brath Margit egész életét szűkebb hazája, Zoboralja és abban szülőfaluja népművésze te megőrzésének, megismertetésének és továbbadásának szentelte.”

Kóka Rozália

Síppal, dobbal, Kiss Ferivel

Kiss Ferenc – Keresztes Dóra: Papó zenedéje

Mese és valóság, zene és történet színes szövetéből tárul elénk Papó zenedéje, a magyar népzene és a népi hangszerek világa. A gazdagon illusztrált könyv és a hozzá tartozó CD-melléklet olyan közvetlen, otthonos beszédhelyzetet teremt Papó, azaz egy képzeletbeli nagypapa személyén, illetve történeteinek keresztül, amelyben a gyermekek könnyedén megtalálhatják helyüket, hiszen személyesen is megszólítottá válnak. A Kiss Ferenc és Keresztes Dóra könyvében kijelölt út jelzőtáblái a zenede egyes fejezetei: népi hangszerek, hagyományos zenélési alkalmak, s a zene gyógyító szerepének bemutatása.

Az alkotók mindvégig jó érzékkel építenek a gyermekek által feltehetően már ismert kiszámolóokra, mondókákra, népdalokra, amelyek otthonossá teszik számukra a könyvet, illetve segítik a történetek, a képi világ megértését, s így – az ismert tudáshoz való visszanyúlással – megkönnyítik magát a tanulási folyamatot is. A kötet már az első oldalakon kialakítja a gyerekekkel azt a közvetlen, interakció-központú kapcsolatot, amely elősegíti az aktív befogadást: egy elképzelt párbeszéd keretén belüli megszólítással, bemutatkozással indul. Ebben a kínáló párbeszédben a kicsik megismerhetik Papót, illetve ők maguk is bemutatkozhatnak, saját nevüket tartalmazó mondókákkal, amelyek közül a könyvben jónéhány olvasható (például: „Balázs, csípjen meg a darázs”).

Már ezen a ponton kiderül, hogy a Papó zenedéje nem egyszerűen csak zenés mesekönyv, hiszen a szerző olyan pedagógiai szempontokat is figyelembe vett, amelyek alkalmassá teszik a könyvet arra, hogy otthoni olvasás mellett akár óvodai, csoportos foglalkozások alapjául (is) szolgáljon. Mindez azonban nem meglepő, ha számításba vesszük, hogy a könyvre és a CD-re épülő műsorról a szerző-muzsikussal Kiss Ferenc a CD-n szereplő zenészek társaságában a közeljövőben több helyen szerepel majd.

Csoportos foglalkozáson például a már ismert vagy újonnan tanult bemutatkozó mondókákon keresztül észrevétlenül vonja be a gyermekeket, miközben oldja esetleges zárkózottságukat, szorongásaikat, így biztonságban érezhetik magukat az új szituációban. Vagyis az új mondókák tanulása mellett a játék, az olvasás során

olyan, a szöveg összeállításából következő, a drámapedagógiában használt feszültség- és gátlásoldó gyakorlatok is végezhetőek egyúttal, amelyek felkészítik a gyermekeket az aktív részvételre.

Otthoni mesehallgatás során is jó szolgálatot tehetnek a kevésbé megszokott, ám annál hasznosabb játékok, hiszen ezek segítik a gyermekeket a nyugodt, sikeres összpontosításban. Ilyen játék lehet még ritmikus szövegek váltakozó hangerővel és gyorsasággal történő ismételtetése. Ezáltal a gyermek mintegy kiszakad az őt körülvevő, megszokott világból, s könnyebben éli bele magát a körülötte teremtett új világba. Erre, s az ehhez hasonló technikákra, játékokra mind a könyv, mind pedig a CD egyes részei kitűnő lehetőséget adnak. Alkalmazhatóak akár olvasás, akár foglalkozás során, azonban az sem probléma, ha kihasználatlanok maradnak. Mivel a szövegbe „beleírt” játékokról van szó, azok mindig jelen vannak, csupán intenzitásuk lehet eltérő, attól függően, mennyire építünk rájuk. Ezekre a játékos részekre a gyermekek és szülők rendszerint amúgy is ösztönösen rátalálnak, úgyhogy nem igényel a könyv olvasása pedagógiai előtanulmányt. Bizzanak ösztöneikben, s biztos vagyok benne, akár észrevétlenül is, de megtalálják e részeket az önfelelt mondókázáshoz, énekléshez, csörömpöléshez.

Tovább növeli a könyv használhatóságát, hogy a még olvasni nem tudó gyermekeket az ismert szövegek, dallamok felidézése mellett a színesen szedett kulcsszavak is bevonják az olvasás-mesélés szituációjába. Ezek elősegítik az aktív „olvasás-játszást”, és a mesehallgatásban való kérdező, kommentáló részvételt. Ezért is válhat a könyv a gyermekek életének részévé egészen a kisiskolás korig, hiszen a gyermekek a későbbi zenehallgatási és olvasási folyamatban egyre inkább képesek egyedül boldogulni egy már megismert szöveg újbóli, immár önálló megfejtésén keresztül. A könyv végigkísérheti, segítheti az olvasás-tanulás folyamatát. A CD darabjai is ezt erősítik megismételve, kiegészítve az olvasható szövegrészeket. Zene és szöveg ugyanakkor önállóan is megállják a helyüket.

Keresztes Dóra grafikai könnyedén illeszkednek ebbe az összetett világba. Képeinek absztrakt, játékos jellege felidézi a mondókák, népi kiszámolók jelentés-absztrakcióját, egyes népdalok gyak-

Éppen úgy, ahogyan régen volt

A népzene – akárcsak a néphagyomány egésze – nemzedékről nemzedékre öröklődik...

... a szájhagyomány útján! – fűzzük hozzá máris gondolatban. Így volt egykor. Manapság azonban elvesse, látásból-hallásból, apáról fiúra örökítve csak morzsák juthatnak el hozzánk eleink szellemi kincstárából. Így hát más utakat, módokat, közvetítőket kell keresnünk.

A Papó zenedéje – Kiss Ferenc mesés zenés könyve – erre vállalkozik.

Számtalan népi hangszert mutat be, a szélesebb körben ismerteket és a ritkaságszámúakat egyaránt. Kiváló zenészek – Bolya Mátyás, Havasréti Pál, Küttel Dávid, Szokolay „Dongó” Balázs, P. Szabó Dániel –, Bognár Szilvia énekes és a Bihari Aprók közreműködésével szólal meg a duda, a furulya, a citera mellett a doromb, a tekerő,

a koboz és az ütőgardon. (És a felsorolás mesze nem teljes!)

Papó hét leckében mutatja be a Kárpát-medence népi hangszereit. Megszólaltatja, elmeséli, mi hogyan működik, mitől szól, mire használták. Közben pedig zajongásra, zenélésre, táncra biztatja a hallgató-olvasót, aki így aktívan bekapcsolódva, élményt szerezve ismerheti meg a magyar népzene. S ha már megismerte, minden bizonnyal egyszer s mindenkorra meg is szereti.

Az egyes műsorszámokhoz széles körből válogatott népköltési szövegekben – gyermekmondóka, ráolvasás (a bűbájlás varázslatos költészet), köszöntő, a történetet dalban elmesélő tücsöklakodalom – és a zeneszerző, rigmusfaragó Kiss Ferenc szövegeiben központi szerepet kap a nyelv zenéje, ritmusa, játékosága és költői gazdagsága.

A színes, táncos lendülettel megrajzolt, esztétikus illusztráció – Keresztes Dóra kitűnő munkája – egyenrangú párja a felhangzó muzsikának. Sajátos hangulatú képi világa a könyvet nézegető, olvasgató gyerekek emlékezetébe úgy bevésődik, hogy hosszú évek múlva is fel tudják idézni, az elhangzó dallamokkal, a megszólaló hangszerekkel együtt. Abban reménykedem, a mai kiskorú hallgatók húsz-harminc év múlva újra előkeresik egykori kedvencüket, a Papó zenedéjét, és saját gyerekeikkel együtt hallgatják majd. Apáról fiúra, papóról-mamóról unokára és onnan tovább; vidámságot, dalos-táncos jókedvet, gyógyírt hozva mindenkinek, aki hallgatja, éneklé, füttyörészi. Éppen úgy, ahogyan régen volt.

Sándor Ildikó

Kiss Ferenc - Keresztes Dóra Papó zenedéje

Anna-Panna, Lili, Dani, Botond
és ti többiek!

Jó, hogy eljöttetek, nem bánjátok meg.
Csudát láttok és hallotok majd itt,
a Népzene Birodalmának
zegzugos hangerdejében, annak is
a kellős közepén.

Hogy ki vagyok én?

Hát egy idős, de nem vén, alig száz éves,
kackiás bajszerű, fehérhajú muzsikusz.

Idő mély kútjából jövök, hangszereimet is onnan hoztam.

Unokáim egyszerűen csak Papónak hívnak.

Nem papnak vagy apónak, hanem Papónak.

Szólíhattok így ti is.

És ti kik vagytok?

Ismertek valami mondókát a nevetekre? Ilyeneket, mint:

Zoltán, tököt visz a hátán. Megunja, leteszi, földhöz vágja, megeszi.

Ildikó, sárgalábú kiscsikó.

Gergely, a gilisztát nyeld el!

Sándor, kenyérhajon táncol, galuskáért kesereg, szép lányokért pityereg.

Julika, gurulsz, mint egy karika.

Balázs, csípjén meg a darázs!

Erzsi, Bözsi, petrezselyem, a vénasszony veszedelem!

Hej Gyula, Gyula, Gyula, szól a duda, duda, duda!

Anna-Panna, Lili, Dani, Botond és ti többiek!
Remélem, mostanra sokan eldöntöttétek,
melyik hangszeren szeretnétek megtanulni.
Ha igen, ha nem, újból és újból vegyétek elő
ezt a könyvecskét, hallgassátok végig a lemezt és
énekeljétek minél többet szüleitekkel, barátaitokkal.
Higgyétek el, a zene és a tánc
a legjobb közös szórakozás.
Azt se feledjétek, hogy a dal gyógyít!
Sok mosolygást, vidámságot kívánok
addig is, míg újból találkozunk!

A könyv CD melléklete:

1. Csúfos didli
2. Rejtőzködő
3. Dorombéros Juliska
4. Magyar gyerek
5. Zenede-induló
6. Kápolnamuzsika
7. Tücsök Koma
8. Titincuti tácu tá
9. Tök jó!
10. Padkaporos
11. Családrege róka
12. Kobzos duhaj
13. Nótát ver a csizmám

Kiss Ferenc „Papó”- dalok, dalszövegek, hegedű, brácsa, tambura, ének;
Bognár Szilvia - ének; Bolya Mátyás - citera, koboz;
Havasréti Pál - tekerőlant, nagybőgő, ütőgardon, dob;
Küttel Dávid - harmónium, harmonika, gitár, ének;
Szokolay „Dongó” Balázs - dudu, klarinét, tárogató, szaxofon, furulya, dorombolás;
P. Szabó Dániel - cimbalom;
Közreműködtek a Bihari Aprók

Napsugárkisasszonyok 2.

A Napsugárkisasszonyok második kötetében ismét tíz nagy tehetségű, sokra hivatott nő életútját ismerhetik meg az olvasók. Van köztük szerzetesnővér, tanár, festőművész, operaezenes, újságíró, népművész, programozómatematikus. Élettörténeteiken keresztül bepillantathatunk a XX. század nagy történelmi katalizmáiba. Miként valamennyiünk életében, az ő sorsukban is ott munkálnak a történelem nagy sorsfordulói. Az első nagy világegyés, az azt követő igazságtalan békekötések minden következményükkel, Magyarország darabokra szagatása, az utódállamok bosszútól vezérelt politikája, a II. világháború, az azt követő kommunista diktatúrák Magyarországon, Jugoszláviában, Romániában. Néhányuk élete, megnehezítve még árvasággal, mérhetetlen szegénységgel is. Közelképbe kerülnek számunkra történelmünk eddig alig-alig ismert részletei. A háború dúlta Budapest lakóinak szenvedései, a szerzetesrendek feloszlásának irgalmatlan módszerei, a kitelepítések, a betelepítések, a menekülések, a politikai üldöztetések szenvedő alanyainak kálváriája. Feltárulnak előttünk a börtönökben, internálótáborokban sínylődk embertelen körülményei, a máig felderítetlen, elhallgatott bácskai vérengzések mártírjainak sorsa, 1956 és az azt követő megtorlások. Az emigrációs lét gyötrelmei. Hősnőink mégis, minden megnyűgöző körülmény ellenére, valamennyien kibontakoztak. Tehetségük – hatalmas akaraterejüknek, küzdeni tudásuknak, a szívükben lakozó szeretetnek köszönhetően – így vagy úgy utat tört magának. Ők is, akár csak az első kötet szereplői, igazi napsugárkisasszonyok. Egész életük ajándék szűkebb családjuk, tágabb közösségük, az egész magyarság számára. (Pillangó Kiadó, Budapest, 2012. ISBN: 9789639614987)

Kóka Rozália

ran meglehetősen szabad asszociációkon, érintőlegesen jelentés-összefüggéseken alapuló szókapcsolatait, gondolatstruktúrákat. Az egyes formák, személyek – olykor valamilyen hasonlóságot alapul véve – válnak egymás részeivé, ugyanakkor mindvégig megtartva az eredeti alakok felismerhetőségét. Kitűnő példa erre a dudát fújó férfi, akinek hasa szinte teljesen egygyé válik dudájával, s arcát a hangszer kecske-fejének szarvai keretezik. Ezt a képet a szöveg az „úgy jól laktam, mint a duda” kifejezés leírásával értelmezi, amely leírás ugyanakkor független a képtől, hiszen az nem képaláírásként szerepel a könyvben. Ez a fajta elvonatkoztatás lehetőséget ad a gyermekek számára a hosszas megfigyelésre, arra, hogy egy alakban időlegesen meglássák az egyik, a másik, vagy éppen mindkét képi forma lehetőségét. A kötet grafikai amúgy is rendre felkínálja az aktív, kereső, felismerő képnevezetést, amely a szövegek könnyebb és mélyebb megértését segíti. A képek játékosága formakincsében is illeszkedik a folklór-, illetve hétköznapi szövegek váltakozó világához, azonban jó ízléssel kerülnek el a népieskedés legapróbb jelét is.

A képi absztrakció ugyanakkor nem lépi át az alakok felismerhetőségének határát. Még ha egymásba forduló formák színes kavalkádját is látjuk, minden esetben szigorú kontúrok tartják egyben az alakokat, jelentéseket. A hangszerek, tárgyak, személyek jól felismerhetők a maguk egyszerűségében, vagyis a grafikák minden esetben megtartják ábrázoló funkciójukat, s csak ott engednek a mese forgatagának, ahol az szabad lehet. Rend és szabadság, szín és forma pulzáló kettőssége jellemzi a kötet képi világát, amely így, főként szöveggel, zenével együtt, kifogyhatatlan szemlélődés alapja lehet a gyermekek számára.

A kötetet kísérő CD mindvégig követi a könyv tematikáját. Rendre csatlakozik a szöveggel kapcsolatban bemutatott pedagógiai vonulathoz, amelyen keresztül a gyermekek önnön zeneiségüket élhetik meg. Kiss Ferenc a tőle megszokott bátorsággal és jó ízléssel nyúl a természet, a város, a mindennapi élet hangjaihoz, a magyar népzene dallamaihoz, motívumkincséhez, és emeli át azokat egy másfajta zenei közegbe, amit ma – jobb híján, de a szó legneembesebb értelmében – világzene-nevezünk. Ezek az átmenetek, finom zenei kontrasztok, (olykor autentikus) hangszer-összeállítások, gyermekek számára ismerős, testközeli, könnyen érthető hangokból felépített zenei folyamatok segítik az értő zenehallgatást, hogy az egyes hangszerek hangja könnyedén megfigyelhető legyen számukra. Ahogy a könyv aktív részvételt vár a gyermekektől, a CD anyagában is vannak olyan helyek, ahol a gyermekek kapcsolódhatnak a zenéhez. Az éneklésen túl átélhetik, hogy milyen egyszerű az otthoni tárgyakkal kíséreni a muzsikát, s így befogadóból résztvevővé, „alkotóvá” válhatnak.

A könyv nagy természetességgel fordul a magyar népi kultúra bemutatni szándékozott területéhez. Sikeresen kerül el az ehhez kötődő romantikus mítoszképzés minden formáját, s egészséges retorikával beszél olyan jelenségekről is, mint például a zene gyógyító ereje. Ebben a természetes retorikában ugyanakkor olyan, a mai gyermekek számára ismeretlen szavak, fogalmak is előkerülnek, amelyek felidéznek, és így adekvát módon mutatják be a magyar népzene, a kultúra és a hangszerek világát. Így a könyv rengeteg lehetőséget teremt a gyermekeknek a világ dolgaival való találkozásra olyan félmondatos kiszólásokkal, amelyek megbeszélése fontos része lehet személyiségfejlődésüknek, s nagyban hozzájárulhat általános műveltségük kialakításához.

A zenekarral és Papó zenedéjével idén tavasszal óvodákban, művelődési házakban találkozhat a tisztelt nagyérdemű, ám addig is keressék a hanglemez- és könyvesboltokban, vagy a Kultúrpartnál. A Papó zenedéje jól sikerült, hiánypótló könyv, méltán válhat nélkülözhetetlen darabjává a közeljövő gyerekszobáinak.

Móser Ádám

A mesterséget lopni kell!

A nyám az asztalnál ül, a megszokott helyen, ott varrdogál. Bal kéz felől az ablak van, s ő karszéken ül. Az asztal szélén van a ráma egyik széle, s a másik szélit a gyomra szájával tartja. Fehér vászon van a rámán kifeszítve, a tüben piros fejtő fűzve. A jobb keze van felül, azzal öltöget lefelé, s a bal van alul, avval szúr felfelé, ölt, hogy csak úgy pattog a kifeszített vászon a tű alatt. Ő maga kicsi, sovány, a fehér bőre rátapadt finom szép kis ábrázatára. Nem volt ráncos, csak olyan szikkadt, meglátszott rajta a szegénység nyoma. Csak ült, varrt, csak úgy csúszott bé lefelé a tű után a piros fejtő. Ez így ment naphosszat, pláné, ha esett az eső, mert máskor eljárt a mezőre, s még napszámba is ment szívesen, a házi munkát is

ő kellett elvégezze. De sosem panaszkodott, hogy fáradt, vagy éppen éhes. „Menjete, egyetek, most harangoznak a barátoknál délre. Ott van egy csupor tej, osszátok el, s még adok egy kis szalonnát is mellé. S majd öste, ha szürkül, s már nem látok varrni, akkor főzök vacsorát.”

Nagy, zöldeskék szemével felnézett, biztatott, hogy együnk.

– De édesanyám, ked’ mit eszik?

– Ó, gyermekeim, nem nagy emberem sem a szalonna, se a tej, egyetek meg csak tik. S bennem meg úgyse nő a pénz.

Ott volt egy darab fekete kenyér a ráma szélén, egyet falt, egyet öltött, így ebédelt. Odaültem hozzá jó közel:

Illusztráció: Juhos Kiss Sándor

– Édesanyám, tanítson meg ked' engemet is varrni!
– Ó, hagyj békét, gyermekem! Ez a párna kész kell legyen szombatra, menyen férjhez az a leány, ez az utolsó párnacsúp, ez a kilencedik. Már egy fél évnél is több, hogy varrom ezeket, de nem is szűkölködünk. Mindig volt bőven magyarónk, fuszujkánk, hordtuk érte a tejet, rántáslisztet is kaptam. Na, aztán most még kell adjon két kupa finom lisztet, s aztán sütünk fehér kalácsot belőle. Na, menj innét, menj arrébb, hogy tudjak szaporábban ölteni!

De én kérleltem:

– Tanítson meg varrni, drága kicsi jó idesanyám!

– Nincs nekem se időm, se türelmem. De tudod mit? A mesterséget el kell lopni! Én hiába tanítalak meg varrni szépen s jól, te elhized magadat, hogy „én tudok, mert anyám is meg a nanóm is varróné volt.” Ez nem úgy van! El kell lopni a mesterséget, s még tegyél hozzá! Soha ne legyél megelégedve vele. Amit látsz a szemeddél, te abba jársz, hogy még jobban, még szebben csináld. Szóval még kell adni hozzá, szépíteni. Né! Látod? Az én nagyanyám így varrta a párnacsúpot. Né, rá is van írva a neve: Tamás Rózsi.

Elévett a ládából egy nagyon durva, színehagyott párnacsúpot, cirógatni kezdte:

– Ez is fejtővel van varrva, tizenkét szállal, azért olyan vastag. De nézd csak meg, még egy előarasz sincs a szélessége, s ez a ritka csipkésje. S a varrása összevisza van öltve, csak ippeg hogy bé legyenek töltve azok a nagy minták. S né, nézd csak meg itt, ezt a nagy mintát hajfonás formán varrta ki. Aztán ezek az egyenlőtlen ágak, né itt mennyi üresség, itt pedig igen tömött. Aztán ezek a tulipántok, mint valami butykók, a három minta nincs is a közepin, aztán anynyi minta összevisza. Nézd csak meg: ez a pávás minta úgy néz ki, mintha békák sorakoznának, nincs is páva alakjuk. Na, de ezek voltak a legszebbek. Nagy varróné volt édesanyám is, s ki tudja, milyen kacskaringókból, virágformákból rakták össze. Na, de én evvel nem maradhatok: még szebbet, pontosabbat csinállok. S most egy jó arasznyira s két ujjnyira rajzoltam a szélességit, s így szebben mutat a nagysága. Rajzolni pontosan kell. Én kirajzolok egy vastag papírra egy tulipántot, pávát, bimbót, egy virág nagyságú kereket, s ezeket kivágom. S mikor rajzolok egy dívánpárnát, oda teszem, ahova kell. Egy ceruzával kerekén rajzolom, de pontosan megmértem, hogy egyforma távolságba legyenek, s már a többit szabad kézzel. S ha te varróné, rajzoló akarsz lenni, te még ehhez is kell tegyél, valamit kell szépíteni rajta. Így tett nagyanyám, Tamás Rózsi, s így tett édesanyám, Fodor Rózsi, s így teszek én is.

Így teszek én is, Kocsis Rózsi, s ez a szó, amit édesanyám mondott, nem kell megelégedni, tenni kell hozzá, megmaradt a fejemben.

Jól emlékszem, iskolába jártam, csináltam emlékfüzetetet, egy-egy szerelmes vers után rajzoltam virágot, virágcsokrot, vagy éppen egy koszorút, s abba írtam a szerelmes mondókákat.

– Na, Rózsi, én mondom neked, s te rajzolj érte nekem virágot.

– Nekem koszorú kell!

Azt rajzoltam, amit kértek, de ezt nem szabad lássa a tanító néni, de még a szüleink se nagyon. Összedugtuk a fejünket:

– Tudjátok, hogy legyen? Sári, Zsuzsi ügyel, hogy ne jöjjenek közel a fiúk, s én szünetben rajzolok.

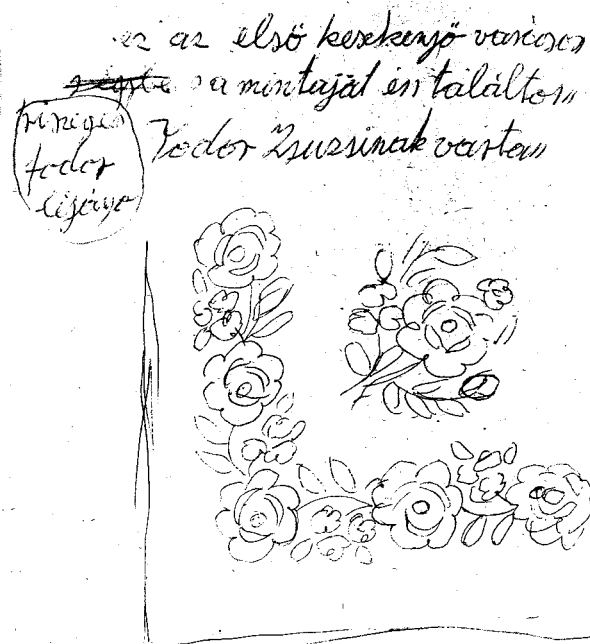
De mégis beárultak a tanító néninek. A tanító néni elvette, s vagy három napig magánál tartotta. Én sírtam, hogy adja vissza.

– Te, Rózsi, honnan nézted? Nagyon szépek ezek a virágok!

– Sehunnét!

– Milyen szépen tudsz rajzolni! De ezt az iskolába nem szabad felhozni. – S visszaadta a füzetet.

– Anyám! – szólt Mari, a testvérem nagy mérgesen. – Mondja meg ked' kicsi Rózsinak, hogy ne firkáljon összevisza mindent. Né, itt az ablakon a papírra színes ceruzafestékekkel mind virág van rajzolva, egyik a másikat éri. Még az ajtó aljára is rajzolt. Az asztal-

nál a falon egy nagy bokréta, ott szokta csinálni a leckéjét. Még a fekete láda oldala is mind bokréta volt, alig tudtam lemosni róla. Még a füzete borítékjára is rajzolt egy-egy szál virágot. Eztet nem lehet elgyőzni rajzfüzettel, két-három nap alatt telirajzolja.

– Igen, há! Nekem is kell fehér rongy, rajzoljak, varrjak keszkenyőt magamnak!

Anyám egy rongyos ingnek a hátából szakasztott le egy darabocskát:

– Na, nesze, csak ippeg ne bögi! Rajzolj, s varrjál!

Mari testvérem azt mondja:

– Adjad, hogy rajzoljak egy bokrétát rája!

Én felcsattantam:

– Nem kell, hogy te, 'sze tudok én rajzolni, s még varrni is, jobban, mint te. Tudnék én még keszkenyőt is varrni. Nekem nem kell többet keszkenyőt varrjál.

Jött nálunk Fodor Zsuzsi, a Mari kollégája:

– Nétené, ez a gyermek milyen szépen varr! Há, én biza nem tudnék így varrni, ha levágnák a két kezemet, akkor se. Hát hiába, születik az ember mindenre.

– Zsuzsi, neked nem kell varrjak valamit? Én varrok neked egy keszkenyőt. Veszél nekem egy rajzfüzetet, egy kockásat, egy vonalast, s adsz még egy kicsi csepűt, hogy tudjak elmenni este anyámmal az asszonyfonóba, lássam a fársángosokat.

Szépen kivarrtam a keszkenyőt, Zsuzsi táncba járt vele. Egy kicsit boldog voltam már, a testvérem sem kacag, csak egy annyit mond:

– Na, aztán te megmutattad, hogy mit tudsz, te, te kis huncut!

Mit mondott édesanyám, mindenhez tenni kell, még szebbé kell csinálni. A testvérem, Fodor Manyi, s Víg Mányi, ezek varrták a legszebben a fejre való keszkenyőket. Voltak régimódi gázmér keszkenyők, amelyeneket már nem lehetett kapni, csak kézből. Ezeknek a mintáját levették, s éppég olyant varrtak: tüvisrózsás gázmér mintát. Szépen kivarrták, mentek vele templomba, nagyobb helyekre, éppég úgy, mint a gázmér keszkenyővel. Na, de a testvérem napraforgós köntöst varr magának. A köntüsbül fersing lett, ez volt a faluban az első varratos fersing. Hát persze, a régimódi mintát varrtuk. Ha az üzletekben nem lehet kapni székiest, akkor se hagyjuk el a viseletet. De már bejött szokásba: nagyban varrták a keszkenyőket, fersingeket. Volt, aki kivarrta magának, csak pungálta. „Hát, olyan amilyen. Nem adtam pénzt érte.”

Kocsis Rózsi

Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

Dalban és mesében

Fábián Éva pedagógust, népdalénekest, mesemondót sokan ismerhetik a Kalamajka zenekarból és az Egyszólaból, de gyaníthatóan kevesebben vannak, akik tudják, hogy honnan „bükkent elő”, s milyen utat járt be, ezért...

– ...kezdjük az elején, a bukovinai székelységgel!
– Szekszárdon születtem, de a familiám '45 után betelepített bukovinai székely familia. Kóka Rozál sokat írt a bukovinai székelység hányattatásairól, úgyhogy erről nem mesélek, mert aki akar tudni róla, az tudhat. Tolna megyében, Györén nőttem fel. A szomszédos Izmény majdnem szintiszta bukovinai falu, előtte meg szintiszta sváb volt. A két községnek egy iskolája volt. Alsóba még Györén jártam, de utánunk pár évvel megszűnt az alsó tagozat is, ráadásul a két falut közigazgatásilag összevonták. Ez azért érdekes, mert a két falu mindig úgy élt, mint a kutya meg a macska. Nem csoda, hogy a rendszerváltás után azonnal szét is váltak.

Édesapám szabómesterkedett. Műhelye – régebben kovácműhely – az Árpád és Rákóczi utca sarkán volt. Itt a környezetünkben lakó mindegyik népcsoporttal megismerkedhettem. Voltak tősgyökeres győrei magyarok, voltak svábok, bukovinai székelyek, és az utcánkban élt több Felvidékről betelepített család is. Minket csúfoltak „gyüttment csángóknak”. Bár bukovinai székelyek voltunk, a kívülállók számára soha nem volt érthető, hogy mi székelyek vagyunk, a csángók pedig Moldvából származnak. Őket Egyházaskozárra, Mekényesre és néhány más baranyai faluba telepítették ugyanakkor, amikor Tolnába, Baranyába a székelyeket. Ezért ismerhettem személyesen olyan számomra fontos csángókat, mint Simon Ferenc Józsefné, Demse Dávidné, az öreg furulyás Gusa Pál. Sokat tanultam tőlük, ahogyan a bukovinai székelyektől, Nyisztor Bertalannétól, László Tádénétől, Csibi Sebestyénétől, Antal Andrásnéétől is. Sajnos közülük már csak Illés Imréné, Ágota néni él.

– Mindenki Tolnába jött, vagy szétszóródott a család? A nagyszülők?

– A nagyapáimat ismertem. Az egyikkel csak kétszer találkoztam, mert ő Déva mellett, Csernakeresztúron élt. Édesapám ott született, csak a román katonásdi elől „slisszolt át”. Édesanyámmal a háború és a négy év letöltött fogság után Tolna megyében ismerkedett össze. Édesapám testvérei, a rokonságom fele Déva mellett él ma is. Édesanyámékat Apar községbe telepítették, így az ezen az ágon lévő unokatestvéreim Tolna megyében élnek.

– Miben voltak mások a „gyüttmentek”?

– Mi még minden nagyobb munkát kalákában végeztünk. A viselkedést viszont pillanatok alatt levetettük. A bukovinai székelység mezőgazdasági szempontból elmaradottabb volt, mint az új környezet, de nagy összetartást adott, hogy a kapálást és a betakarítást is közösen végeztük. Egyik nap az egyik, másik nap a másik családhoz mentünk. Voltak nagy káposztasavanyító esték, télen mindenhol fel volt állítva a szövöszék, amin az én gyerekkoromban csak rongypokrócok, azaz „csángó-perzsák” készültek. Andrásfalvy Bertalannak köszönhető – én emlékszem rá –, hogy a székely asszonyokat rávette, állítsák fel a szövöszékeket, az osztovátákat. A telepítés és a menekülés viszontagságai ellenére azt mindenki magával hozta. Nálunk máig megvan nagyanyám Bukovinából hozott szövöszéke a padláson. Berci bácsi megszervezte, hogy a Népművészeti Bolt-hálózat megvásárolja a háziipari szövöszéketbe tömörült asszonyok munkáit. És akkor újra szőtték az asszonyok a kicsi virágost, a „festékest”.

Fábián Éva és özv. Papp Mártonné Filep Mari (Síkfőkút, 1993. – fotó: Kása Béla)

– Gondolom, nyelvileg is „kilógtak” a székelyek.

– Beszédünk is kétszáz évvel korábbi állapotban rekedt, az elzártságba nem ért el a nyelvújítás. A mi öregjeink, a nagyapó-nagyanyó korúak hihetetlenül szép, archaikus, veretes nyelven beszéltek. Nagy hatással volt rám a színes nyelvi környezet. Feltűnt, hogy mindenki kicsit másképp beszél magyarul. Voltak, akik „pálócosan” beszéltek, a svábok törték a magyart. Aztán ott volt Enci mama, aki kiemelkedően színes verbális képességekkel rendelkezett. Ő nem vérszerinti nagymamám volt, hanem apukám nagybátyjának a felesége, és nagyágyinak hívtuk. És, mert nekem nem volt nagymamám, egyszer megbeszéltük, hogy én is mamának hívom. Itt, Budapesten most is az ő bútoraiiban lakom, bukovinai székely festékes van a falamon. A mai napig ezek között a tárgyak között érzem jól magam.

– Honnan a muzsika?

– Mikor kisgyerek voltam, édesapám azt mondta, hogy ő soha senkitől semmit nem irigyelt, csak egyet, ha valaki hangszeren tudott játszani. Anyukámnak olyan szép hangja volt, hogy édesapám azt mondta, én „meg se parityázom”. Anyukámat Nagyapó nem engedhette el tanulni a nagymama korai halála miatt. A Bukovinából való kitelepülés, a rövid bácskai letelepedést követő menekülés, és végül Aparon a más emberek házába, „életébe” beköltöztetés felőrölte nagyanyámat. Bármilyen tehetséges volt édesanyám, neki kellett a vállára venni a háztartás terheit. Anyukámnak elégtétel volt, hogy megvalósíthattam azt, amit ő nem.

– Térjünk vissza a szabóműhelybe!

– Apukám szabóműhelye olyan volt, mint régen egy fonó. A tősgyökeres Kati néni, akivel egy udvarban éltünk, hozta a rokkáját, a Wasser Bálint bácsi felesége, Liza néni hozta az öt kötőtűjét, amivel a sváb pacskerok készültek. Enci mama készítette a macsukákat a szövéshez. (Macsukákba maszintuk fel a gyapjúfonalat.) Guzsalylyal, orsóval már nem dolgoztak az én gyerekkoromban, csak rokkával, de azzal rengeteget. A férfiak pipáztak, cigiztek, beszélgettek. Innen tudom azt is, hogy a győreieket miért hívják hajdinásnak, a magyaregregyiek meg mitől lajtorjások. Ezeket a történeteket a szomszéd Están bá – Papp Pista bácsi – mesélgette. Szomszédunk, a Borsos Annus néni meg „Vazs megyébül” került oda, ő meg azt

a beszédet hozta. Mi gyerekként annyit, de annyit parodizáltuk őket...

– *Mikor változott akkorát a világ, hogy elfogyott az összejárás?*

– Ötödikes lehettem, amikor a televízió megjelent, s akkor az esténkénti összejevelelek szétrebbentek.

– *Hol lehetett zenét tanulni?*

– Bátyám a plébánosnál kezdett harmóniumon tanulni és kottát írni. A szomszédos faluban, Mázán, amely bányászfalu lévén módosabb volt a környékbelieknél, ekkoriban nyílt zeneiskola. Építettek egy nagy művelődési házat, ahová Pécsről, majd Bonyhádról jártak ki zenetanárok.

Nekem a kedvencem a szolfézs volt. Pedagógus koromban sokáig nem értettem, hogy miért nem szeretik a gyerekek, amikor a világ legklasszabb dolga. Aztán persze fény derült a titokra, amikor a Zenetudományi Intézetben megkérdezte valaki, hogy engem tényleg a Volkl Vali néni tanított-e szolfézsra. Akkor tudtam meg, hogy ő egy legenda, aki eredetileg tanító rendben volt apáca, ahonnan a háború után el kellett jönnie. A vallásossága miatt eb-rudalták ki Pécsről, és Magyarereggyen élt. Csodálatos szolfézsórákat töltöttünk vele. A mázai „művház” színpadának hajópadlójára a rések mentén megrajzolta az öt vonalat és az előjegyzést. Az előjegyzés volt a kotlós, ami mindig fix, és meghatározza, hogy a szolmizációs hangok, a kicsirkék hová mennek. Mi voltunk a kicsirkék és szépen felálltunk a vonalakra dallam szerint. Ilyen csodálatos játékokból tanultuk meg játszva a zeneelmélet alapjait. Lemezekről klasszikus zeneműveket ismerhettünk meg. Vali néni kitartra előtünk a zeneirodalomra nyíló nagy kaput.

– *Miként zajlott a hangszerválasztás?*

– Megkérdezték, milyen hangszert akarok tanulni, én meg azt mondtam, hogy cimbalmot. Azért azt, mert a rádióban az Esti mesének cimbalomszignálja volt, amit Tarjáni Tóth Ida néni és a „kiszfia”, Petrovits Tamás játszott. (Ki tudta még akkor, hogy életem nagy részét a kedvenc cimbalmosommal fogom végigzenélni?) Az egyik szólamot Ida néni játszotta, a másikat Tamás. Bartók gyermekeknek szóló sorozatából ezt a darabot én is tanultam zongorán.

Szóval, mondták, hogy cimbalom nincsen. Akkor hegedű! Hát, az sincs. Mázán zongora, gitár és harmonika volt. Így lett a zongora, mert az hasonlít leginkább a templomi orgonához. Azután évekig zongoráztam, de nem vált belőlem elkötelezett zongorista. Középiszkolás koromban folytattam a hangszeres tanulmányokat, de gyakorlás helyett inkább a szekszárdi zeneiskola csodálatos zeneműtárát látogattam.

– *A zeneiskolától, zongorától még senki nem lett népdalénekes.*

– A bukovinai hagyományörző csoportok közül az izményi volt az egyik legelső. Én ebben a csapatban résztvevője voltam a színpadra állított népszokásoknak, aztán '77-78-ban a Tolna megyei egyesített bukovinai székely csapattal megnyertük a két évig tartó „Röpülj, páva!” vetélkedőt, ami nagyon nagy dolog volt akkor, amikor csak két tévécsatorna létezett. A bukovinai székelység úgy élte meg, hogy a csúfolódás, lenézés és becsmélés után a „gyüttmentek” végre megmutathatták, honnan jöttünk, kik vagyunk. Az egyik kis öreg mondta ennek kapcsán, hogy megmutattuk végre a világnak, hogy kik vagyunk, s már emelt fővel járhatunk.

– *Ez is mintha már következmény volna.*

– Az előzménye az volt, hogy ötödikes koromban indultam az úttörőmozgalom művészeti seregszemléjének népdal kategóriájában.

Pál István, Juhász Zoltán, Filep Mari, Dsupin Pál, Székely József, Sáringer Kálmán, Fábrián Éva és Agócs Gergely (Egyszólam tábor, Síkfőkút, 1993. – fotó: Kása Béla)

Az egyik tanárunk arra ösztönözt minket, hogy otthon, a családban faggassuk ki az öregeket. Ezt komolyan véve, édesapám összerittyentette a famíliát egy vasárnap délután. Két nagybátyja, Fábrián Marci és János bácsi a faluban éltek. Marci bácsi jó nótás ember volt. Még gyűjtöttek is tőle. Apukám unszolta: „Marci bácsi, valami szép régi nótát fújjon a gyermekeknek!” Az öreg meg csak rángatta a vállát. „Há' nem jut eszibe semmi? A múltkor, amikor voltunk a lakodalomba', milyen szépen fúttá!” Az öreg meg csak kérette magát, végül aztán kibökte: „Édes gyermekem, a kenetlen szekere és csak nyekerég.” No, akkor kapcsolt édesapám, és hozta a pálinkát a kamarából, s meg is indult a nóta kereke.

Elveszett a lovam

Citrusfaerdőbe.

Elszakadt a ráncos csizmám

A nagy keresésbe.

Vagy azt, hogy:

*A citrusfa levelestül-ágastul,
Kisangyalom, hogy válunk el egymástól?
Úgy válunk el kisangyalom egymástól,
Mint a csillag a fényes ragyogásátul.*

Vagy, amit nagyon szeretek máig is:

*Bukovina, lapulj, lapulj!
Kicsi rózsám ne bújj, ne bújj!
Mert ha bújss es, csak heába,
a szívemből ki vagy zárva.*

Ettől tova felé csak úgy dőltek az öregből a bukovinai népdalok. Magnó nem volt, hát addig fújtuk, míg megtanultuk.

No, ilyen „alapozással” éveken keresztül megnyertem az iskolai, a járási, meg a megyei népdalversenyeket. Így kerültem az izményi hagyományörző csoportba, ahol a már említett öregektől rengeteget tanulhattam. Jártunk fellépni sokfelé, vittek magukkal mindenüvé.

– *Kislányként?*

– Megágyaztak a busz hátulsó ülésén, s míg ők kocsmáztak, én kialudtam magamat. Tavalay volt negyven éves az izményi hagyományörző csoport, engem is meghívtak. Szép volt a műsor, a régi filmfelvételekre rácsodálkoztunk: be szépek voltunk, be fiatalok! Nagyon-nagyon szeretem az ilyen összejeveleleket. Főleg azért,

mert harmincvalahány évig, amíg a Kalamajkával intenzíven táncházaztunk, és a Gergő fiammal egyidős Egyszólam együttessel is sokat utaztunk, elhanyagoltam a bukovinai székely kapcsolatokat.

– *Kanyarodjunk vissza abhoz a kislányhoz!*

– Mi, falusi gyerekek rettegünk a középiskolától. Most is sok helyen szokás, hogy nem felkészítik a gyereket a középiskolára, hanem ijesztgetik vele. Úgy mentünk oda, mintha mumus elé löktek volna. Az osztály fele falusi volt, s a magyartanárunk az első hazautazáskor azt a házi feladatot adta, hogy mindenki hozzon a falujából egy csokornyit a tájszavakból. Én otthon átmentem Enci mamához, és vittem szavakból egy egész átalvetőre valót. Akkor ötöst kaptam rá, hogy he!

– *Miféle szavak voltak?*

– A részegest nálunk itkányos embernek mondták, ezért az a kotló, amelyik megissza a tojást, az itkányos kotló, a békának meg güli szeme volt, akkora, mint, a kujakom. Ez volt az első pozitív élményem a középiskolában, és ezt is a bukovinai székelységnek köszönhettem.

Közben folyamatosan hívtak énekelni a szekszárdi táncgyűtteshez is. Ott leginkább „öltözködő-töltelék” voltam, tehát, amíg öltöztek a táncosok, addig kiállítottak engem énekelni. Ha volt valami fesztivál, akkor az izményiekkel is felléptem, meg a szekszárdiakkal is. Így a népzene folyamatosan jelen volt az életemben.

A klasszikus zenét is folytattam a zeneiskolában, a gimnáziumban pedig volt egy szeniális énektanárunk, Gerse Józsi bácsi. Később egyszer, egy országos továbbképzésen elmondta Forrai Kati néni, hogy melyik országrészben kihez érdemes fordulni, és azt is mondta, hogy Tolnában legjobb „a Gerse Józsi”. Ha mindenki úgy tanítaná az óvónöket, mint ő, akkor nem lennének zenei analfabéta óvónénik. És tényleg, Józsi bácsi négy év alatt mindenkit megtanított úgy kottát olvasni és furulyázni, hogy a gyermekdalokat élményszerűen tudtuk az óvodásoknak átadni. Hetente nyolc énekóra volt, heti háromszor délutáni kórus is. Nekem nagyon szépen összeépült a zeneiskolai zongorázás-fuvolázás, a kórusozás, a nyolc énekóra. A végén választott tantárgyként énekből érettségiztem. Így telt a négy év. Azt tanultam, amit szerettem, mert mindig is gyerekekkel akartam foglalkozni.

– *Mikortól akartál óvónő lenni?*

– Talán öt éves voltam, amikor az izményi óvónéni átjött ruhát varratni apukámhoz, és azután engem mint cserfes kislányt elvitt pár-szor vendégségbe az óvodába. Attól fogva én állandóan át akartam járni. Persze, nem engedték, hogy kislányként buszozzak a szomszéd faluig. Akkor „bosszút forraltam”, és elhatároztam, ha nagy leszek, óvónéni leszek, és annyit fogok játszani, amennyit akarok. Ehhez öt éves koromtól tartottam magam. Mire elvégeztem az általános iskolát, addigra a szekszárdi Garai Gimnáziumban már pont működött az óvónői szak...

– *...sok zenével.*

– Csodálatos zenében úszkálás, lubickolás volt nekem a középiskola. A tanulás annyira nem érdekelt, viszont volt három hangversenybérletem, két mozibérletem és egy színházbérletem. Keveset tanultam, viszont ott volt a zeneiskola, a színház, a kórus, a mozi, és a zeneműtár. Akkoriban már sokat hívogattak énekelni, és negyedikes gimis voltam, amikor a hosszú, kétéves „Röpülj, páva!” elindult.

– *Mikor dönt el – eldölt-e egyáltalán –, hogy pedagógus leszel, vagy énekes?*

Dövényi Péter, Fábíán Éva és Strack Orsolya (Táncháztalálkozó, 1999.)

– A népzene meg a pedagógusi pálya egész életemben párhuzamban haladt. Gergő fiam születése után már nem mentem vissza óvodába dolgozni, viszont a Kalamajkával táncházaztunk, és a gyerektáncház az én feladatom lett.

– *Pedagógusként kézenfekvőnek tűnik a gyerektáncház vezetése.*

– Eleinte csak kényszerből tartottam gyerektáncházakat, mert a táncosok nem szívesen csinálták. Aztán rájöttem, hogy úgymeg csinálom, és rám maradt. Én meg gyomorgörcsök között gyötöröttem, hogy rendben, hogy óvónéni vagyok, de nem vagyok táncos, nem tudom, hogyan kell gyerektáncházat vezetni. A Kalamajkával a Kertész Tánckart kísértük, és az első gyerektáncházakat – a Molnár utca előtt – még az FMH-ban, a tánckar táncosaival közösen vezettük. Azután a Muzsikástól megörököltük a Molnár utcát, és egyedül kellett megbirkóznom a feladattal. Egyszer nagyon fáradt voltam szombaton, viszont azon a héten volt egy nagyon jól sikerült mesefoglalkozásom az óvodában. Ez valahogy inspirált, az első tánc után füttyentettem a gyerekeknek, hogy üljenek le, és elmeséltem valamelyik bukovinai székely mesét.

– *Azért nem úgy mesélsz, mint az óvónéni.*

– Szerencsére a bukovinai székelyek között mesemondókkal is találkoztam. Megismertem például Márka nénit, Fábíán Ágostonét, aki – a gyerekek nagy szerencséjére és örömére – a kakasdi óvoda dadusa volt. Lopkodtam a trükkjeit, ahogyan bevonta a közönséget, vagy ahogyan reagált a közönségre szóban és mozdulatokkal is. Nagyon tetszett. Ilyen hatásokra kezdett el kialakulni bennem az a mesélési mód, amit divatosan „interaktív” nevezhetünk.

A gyerektáncház egyórás volt, az óvodában viszont maximum félórás, és azt is tagolni kell, ha az érdeklődést fenn akarjuk tartani. Ezért a táncot egy órát is részekre kell osztani. A tánc maximum tíz-tizenöt perc, mert a kicsik még őszintén faképnél hagyják az embert, ha megunják. Ezért aztán meséltem is. Persze, az sem megy „csak úgy”. Az óvónőképzőben azt tanították, hogy az író által írt mesét szó szerint meg kell tanulni. Irodalom foglalkozásokon viszont én csak népmeséket meséltem, mert ott megvan a szabadság, a saját szavaidból építhetsz. Aztán annyira elszemtelenedtem, hogy kezdtem a bukovinai székely meséket tájszavakkal színésíteni.

– *Értették?*

– Az óvodában módszertanilag úgy volt, hogy az új, idegen szavakat játékidő alatt kellett tisztázni. A gyerektáncházban erre nincsen mód, ezért a bukovinai székely mese tájszavait meghagytam, de mellé tettem a köznapi jelentést és a metakommunikációt. „Ak-

kora gülü szeme volt, mint a kujakom”, és akkor a fejemre rakom a két öklömet, arról tudják, hogy a kujakom az öklöm, a gülü meg, hogy kimered. Így alakult ki egy hibrid mesemondás. Eztán már minden mesébe beépítettem a székely tájszavakat.

– *A saját székelység megélése nem volt nehéz?*

– Középkor voltam, évek óta arattam a babérokat a bukovinai népdalokkal, és közben nem igazán tudtam a bukovinai székelységet elhelyezni a világban és a fejemben. Kóka Rozál elvitt egy népzenei táborba, és ott tisztázódott számomra a történelmünk.

– *Ezek szerint ez nem sokkal a Kalamajka előtt volt?*

– Mire mindez helyreigazodott a fejemben, addigra már ott voltak köröttem azok, akikből a Kalamajka zenekar lett: Nagymarosy, Dövényi, Petrovits. Akkor még Mákvirág együttesként, más hegedűssel. Érettségi után Rozi felcsábított Érdre, a fiúk – Nagymarosy András, Petrovits Tamás, Dövényi Péter, Berán István – ekkor már a népzenei táborokban az érdi bukovinai székely hagyományörző csoport kísérezenekei voltak. Engem is bevettek és együtt lettünk Kalamajka. Attól fogva egészen új irányt vett az életem, korábban nem is sejtett távlatok és lehetőségek nyíltak meg előttem minden szempontból. Magánéletileg is, hiszen a Kalamajka „kontorása”, Dövényi Péter lett az életem párja.

Aztán '85 őszén született az Egyszólam együttes, ami az archaikus egyszólamú magyar pásztormuzsikát szólaltatta meg és a népzene egy intim, ősi rétegét képviseli. Az első koncerten – ami pedig hétköznapra esett – tömve volt a Molnár utcai terem. Nem is mi adtuk a nevet, az Egyszólam csak az első koncertünknek volt a címe. Ebből nőtt ki huszonkét évvel ezelőtt az Egyszólam tábor is, ami nagyon fontosá vált, az odacsalogatott adatközlők miatt is. A két csapattal szinkronban zenéltük végig az éveket, nagyon intenzív időszak volt, rengeteg utazással, gyűjtéssel, tánczással. Ebben az időszakban lettem az, aki ma vagyok. Kétezerkilenc tavaszán még férjemmel, Dövényi Péterrel együtt köszöntünk el a táncháztól.

– *Mi van, amióta nincsen Kalamajka?*

– Tizenhárom éve tanítok Óbudán, a népzenei iskolában. Ott jó pár éve kialakult egy előképzős csoport, ami pótolja számomra az óvodát. Mindenfélét csinálunk együtt, vannak játékok, tánc, mese. Amióta ott dolgozom, nem is merem kimondani, hogy „megyek dolgozni”, mert nem érzem munkának. Hétfőn, csütörtökön, pénteken tanítok, kedden pedig sokat vagyok a Hagyományok Házában. A szerdát megtartottam magamnak. Ilyenkor szoktam vidékre menni.

– *Sokfelé megfordulsz mint mesélő.*

– Ez szinte észrevétlenül alakult ki. Berecz Andrisnak kulcsszerepe volt ebben, hiszen sokat hallott engem gyerekek között, s amikor kicsiknek kellett mesélni, akkor azt rám testálta. Először Kecskemét és környéke volt helyszín, s azóta – bár soha nem hirdettem magam – a könyvtárosok kézzől-kézre adnak. Szájról-szájra terjed a hírem, ahogy a népmesék. Bács-Kiskun megyében alig van olyan település, ahol ne jártam volna. Olyan hihetetlen, izgalmas kis falvakba jutok el, hogy az csuda! Nagyon szeretem a kicsi könyvtárakat, ahol a könyvespolcok között kis zugok vannak. Az olyan a mesének, mint a madárnak a fészek. Inkább vállalom, hogy több turnusnak mesélek, de ne kelljen nagy hordályokat, rideg tereket telekiabálni. Fontos, hogy közel legyenek a gyerekek, lehessen atmoszférát teremteni, csendekkel játszani, sutogni.

– *Dalok is vannak a meséidben.*

– A gyerektánc házi mesélések alakították úgy, hogy beleszövök a mesékbe dalokat is. Elég szörnyű, amikor a gyerekeknek úgy mutatnak be, hogy „megjött a népdalénekes néni”, attól meg a hideg is kiráz, ha művésznőnek neveznek. Jobb szeretem, ha magam bemutatkozhatok: „bukovinai székely családban nőttem fel, ahol a kismacskát macskacskának, a kis fát facskacskának, a kicsi kutyát

Fábián Éva, László Zsuzsanna és Kiss Erzsébet
(Egyszólam tábor, Váralja, 2002.)

kutyacskának hívták. A kismalacot? Disznócskának! Engemet meg Evacsának!” Ha furcsát hall a gyerek füle, s kacagság csiklandozza, akkor azt szoktam mondani, hogy „azt a kicsi göndör kacagást magatokba ne fojtsátok, mert nem venném a lellemre, ha megpukkadtok!”. No, de ott tartottunk, hogy a gyerekeket zavarba lehet hozni azzal, ha valaki kiáll népdalt énekelni a csóré kis hangjával. Annyira idegen és furcsa jelenség ez nekik. De ki lehet húzni az idegenkedést a gyerekekből, ha vicces a bemutatkozás, és ha a gyerekek már nyitottak, akkor partnerekké válnak. Ebből pedig az következik, hogy nyugodtan énekelhet a mesében a mese hőse. Amikor a mesefigura énekel, akkor képesek teljes áhítattal hallgatni, mert nem egy furcsa néni énekel, hanem a szereplő maga. Akkor már az is könnyebb, hogy: „Juj, gyerekek, segítetek neki!”. Így – „én vagyok a hang, ti pedig a visszhang” – a mese végére két-három népdalt meg is tanulunk úgy, hogy észre sem veszik.

Egyszer úgy adódott, hogy olyan mesét mondtam, amiben a királyfi megy feleséget választani, és a félős lovát kell biztatni az ördögűző mondókával. Aztán eléjük toppan az oroslán, de kiderül, hogy az is félős, és neki is megtanítjuk a mondókát. No, aztán az erdész lányát vinné a királyfi, de az a „gamat” sárkány is szemet vetett rá. Természetesen „semmire kell tenni” a sárkányt. Amikor a sárkánnyal végeztek, akkor „előbükken” a tizennégy fejű sárkány. Kérdeztem a gyerekeket, hogy ki bükken elő, és a mondóka miatt azt kiabálták, hogy „az ördög!”. Persze, ha már itt tartottunk, nyilván annyiban hagytam. S attól tova felé ezt én már ördöggel mesélem.

– *Mennyire fogadják be a gyerekek az ilyen mesélést?*

– Egyszer azon kaptam az oviban, az építoszönyegen két gyereket, hogy az egyik rángatja a másiknak a grabancát: „Te, hamuféreg, a kujakommal olyat behúzol, hogy megnyúvadsz!”. Mondta ezt egy angyalföldi kislány. Szerették ezt a mesét, újra és újra kérték, és az aktív szókincsükbe is beépültek a tájszavak.

– *Sokan panaszkodnak a mai gyerekekre.*

– Szinte kézzel foghatóan lehet érzékelni, hogy a mese hallgatói olyan intézményben tanulnak-e, ahol neveléssel és a lélek pallérozásával is foglalkoznak. Annyira folyik mindenünnen a gépezés trutymó, hogy ha a gyerek nincs külön szoktatva a kultúrához – legyen az színház, zene, vers, élőzene, hangszerek –, akkor mindent háttérzajként kezel, s nem tanulja meg a befogadást. Ez persze a kapcsolatokra is vonatkozik.

– *De ez biztosan nem a gyerekeken múlik.*

– Ha akad csak egyetlen olyan pedagógus, aki ki tudja nyitni a gyerekek szeretetszövegét, akkor képessé válnak az oda-vissza játékokra, s leomlik a zsigeri önzés. Megszűnik a „mert megérdemlem!” mentalitás, és empátiára nevelhetők a gyerekek.

Grozdits Károly

MAGTÁR

VIDA GÁBOR: ISTEN ÉS A FARKASOK

Iordănescu Nicolae tizedes betartotta azt a szabályt, amit a hegyvidéki falvakban a fiatal rendőr megtanul a feljebbvalójától: amíg vér nem folyik, verekedésbe ne avatkozzék. Azt viszont Sărbu őrmester vagy elfelejtette vagy nem is tartotta érdemesnek mondani, hogy helyi lánnyal ne próbálkozzon, mert sem a pisztolya, sem a román trikolor, se Ceaușescu elvtárs mindkét fülét mutató arcképe nem védi meg. Nincs veszélyességi pótlék, és ha ezek megszurkódják a májadat, inni se tudsz többet, csak ásványvizet. Ám Iordănescu számára új volt a Székelyföld ezen eldugott községe, ahol a nők és a gyerekek nem tudtak románul, a férfiak is csak amennyit a seregben tanultak, és nehéz volt eldönteni, hogy gúnyolják-e a román állam szent nyelvét vagy buták. Gyakori volt, hogy az előállított, valami sületlenséget mondott románul, aztán vihogott utána, és Nikule, mert hamarosan így szólította az egész falu, nem tudta, hogy miért.

Egyenes ember volt, hamar kiderült róla, hogy lekenyezni nem lehet, ha akar, erőset tud ütni kézzel, gumibotol, derékövvel, minden kisebb-nagyobb fatolvajlásról értesül, jó besúgó hálózatot örökölt, és ha valaki részegen biciklizik az út közepén vagy kivilágítatlan szekérral közlekedik alkonyat után, csak felírja nevét egy fecnire, és megfenyegeti a mutatóujjával, hogy: *szekeli, szekeli, ultima!* Mondott még sokmindent, ám a falusiak nem értették vagy nem akarták érteni, hogy ez az utolsó figyelmeztetés, csak ezután fog büntetni és pofozkodni.

Ágoston Eszter viszont minden szavát pontosan értette, mert a tanítóképzőben jól megtanult románul, és ebből kezdődött a baj, hogy akcentus nélkül köszönt vissza, mikor először állt meg Nikule szolgálati Daciája a borvízforrásnál, hogy megtöltse azt a két rekesznyit, belül vasüledéktől vörös palackot a világ egyik leghíresebb ásványvizével. Nikule persze nem tudta, hogy Eszter nagyapja a halálos ágyán is azt sóhajtozta, kislányom, négerhez, cigányhoz mehetsz férjhez, de románhoz soha, mert a sírból is visszajövök. Akkoriban nagyon félt a nagyapja sóhajtozásától meg a haláltól is, az átoktól már egyre kevésbé, férjhez menni nem állt még szándékában, nyugodtan aludhatta örök álmát nagyapa, felvételizni fog még pár-szor magyar-angol szakra, aztán meglátja.

Mégis olyan szép *bunăziuát* mondott, hogy Nikule kezében megremegett a palack, amint a vékony rézcsövön egyenletesen folyó vízszugár alá tartotta, olyan kereken, öblösen és mély hangon köszönt vissza a tanítónő, hogy megtelt a palack, észre sem vette, vizes lett a keze, a zubbonya uja és még a bakancsa is. Viszont amire megtöltötte mind a huszonnégy üveget, Eszter valahol már a szomszéd faluba vivő ösvényen járt, a Keresztes-domb tetején, a vén bükkfa alatt, ritkás fenyőerdő szélén, meglibbent világos ruhája, aztán el is tűnt a rendőr szeme elől, azaz nem tűnt el, mert egész nap mást sem látott, mint Ágoston Esztert, ahogy fürge léptekkel megy az őszi sarjába tapo-

sott ösvényen, át a szomszéd falu iskolájába, ahol tizenkét gyermek várja.

Nem szeretett a szomszéd faluba járni, ahol ugyanolyan finom ásványvíz fakadt több forrásból is, de nem világhírű, ám a tizenkét gyermeket nagyon szerette. Hat egyazon családból származott, koszosak voltak, tetvesek, rongyosak, minden osztályt kétszer jártak, volt olyan, amelyik háromszor. Viszont a legkisebb leányka, Dzsantina, aki be sem töltötte a hatodik évét, olyan tudásszomjjal, kíváncsisággal és szorgalommal fordult hozzá, mintha az egész család helyett pótolni akarna mindent. Általa érezte csak Eszter, hogy érdemes minden nap átvágni a rövidítőt, majd a szemerkéző, sáros időben végigbaktatni a dombot megkerülő köves úton és bekopogni a régi, lelakott kúriába, ahol a borzas, kiéhezett kutyák is megszokják idővel, hogy addig áll a tornácon, amíg a hat gyermek elindul az iskolába. Az sem baj, ha mind elkésünk, mondogatta, és énekelgetett, dudorászott az úton végig, szabadnak érezte magát és talán erősnek is, tőle aztán esküdözhetett égre-földre Lakatos Dzsanimorandi, hogy megint nem ettek semmit a gyerekek, cipőjük sincs, nem kell annyi iskola, nem kell az nekik. Eszter csak állt az ajtóban dudorászva, hogy: indulj el egy úton, én es egy másikon... Olyan színű volt a haja, mint vadzab érett kalásza, kékesszürkén ragyogott a szeme a füstös félhomályban, nem kiabált, nem fenyegetőzött, csak annyit mondott, hogy jössz, Dzsantina? És a kislány azonnal ugrott bele a három számmal nagyobb gumicsizmába, hóna alá kapta a füzetét, amit Eszter adott neki még az első nap, és forró kicsi kezével úgy szorította a tanítónő kezét, hogy mindenki látta, menni kell, lassan, húzódozva, szotyogva, ahogy lehet, ahogy tud.

Megint tereli a purdékot, mondta az öreg Kásás Anti bácsi, mikor a kerítése mellett elhaladtak, éppen akkor tette fel az utolsó szalmás tehénlepényt a ganédomb tetejére, és a villára támaszkodva, kissé előre dőlve, komor bajsa alól kiköpött egyet. De csak azután, hogy a menet elhaladt, és Eszter jó hangosan odaköszönt, Dzsantina meg, mintha csak a visszhangja lett volna, ismételte, hogy: jó reggelt, Anti bácsi! Nem szeretette ezt a falut, tudta még kislánykorából, a nagyanyjától, hogy: azok mindig olyanok voltak, fiam. És bár soha nem folytatta a mondatot, ebből a hangsúlyból pontosan tudni lehetett, hogy milyenek, mert nagymama ilyenkor mindig ugyanazt a fej- és kézmozdulatot tette, valami legyintés volt vagy elutasítás. Minden falunak van egy-két olyansága, mindegyikhez más-más mozdulat meg hangsúly társul, de ez épp olyan volt, és amikor Kásás Anti bácsi először nézett végig rajta meg Dzsantinán, megértette, hogy mit mondott és mit nem mondott ki nagymama.

Igen, viszem a gyerekeket az iskolába, mondta magában, amikor Anti bácsi látószögéből kikerülve, meglátta az utca végén a kicsi zsindeletet épületet, amint a magasra nyúló bádoggal kályhacsőből a templomkert rőzséje ontotta a savanyú füstöt, rakta már a tüzet a két negyediket, ezt szerették a legjobban, hogy szabad tüzelni. Fejéskor keltek, legalább egy órával korábban ott voltak, és Esztert olykor a ködös, félig majd egészen sötét reggeleken elfogta az aggodalom, hogy magukra gyűjtják az épületet, bár falusi gyerekek, nem kell féltetni őket, mérnök egyikből sem lesz, de a tűzrakáshoz értenek. Az is csak az elején zavarta, hogy Lakatos Dezső, aki szintén negyedik volt, de már tizenhárom éves, szünetben ugyanúgy rágyújt egy

szűrő nélküli Carpați-ra, mint ő, és mindenki az énekórát szereti a legjobban, mert akkor teli torokból lehet ordítani, és a tornát, mert szabad ugrálni, futkározni és bújócskázni a templomkertben meg a szomszéd telken omladozó csűrben. Néha alig tudta beterelni őket, egy ködös délelőtt pedig elbújt az egész osztály, nem is találta meg őket, Dzsantina jött csak elő vacogva a csűrből, mert őt is ott hagyták a többiek. Bosszúsan ment aznap délben haza.

November közepén már sötét volt reggelente, mikor az iskolába indult, első napokban félt is, aztán megszokta, hogy nem találkozik senkivel, mert aki városba menő buszhoz jön, az korábban indul, akinek nem sürgős, az később, ide csak ő jár ki ebben az órában. Azon a reggelen is egyedül bandukolt a köves úton, a tócsákat kerülgette, aztán meggyújtott egy cigarettát, bár gyaloglás közben ritkán szokott dohányozni. Alig dobta el a gyufát, fénykéve villant mögötte és messze bevilágította a falu felé vezető utat. Elviszem, én is arra megyek, mondta Nikule milicista, és Eszter beszállt az autóba, tovább szívta a cigarettát, és a rendőr szolgálatkészen nyitotta ki a hamuzót. Miért ezt a rossz cigarettát szívja, kérdezte Nikule, és Eszter megvonta a vállát, ezt szeretem. Viszont a Lakatos-kúria előtt a kutyák akkora ribilliót csaptak, mint még soha, és az egész faluban olyan kutyalárma támadt, mintha a világ vége közeledne vagy más csapás. Üljön vissza az autóba, mondja Eszter szigorúan, majd int a kezével, hogy hajtson tovább, és Nikule engedelmeskedik, de már késő, talpon van az egész ház, a gyerekek megszeppenve egy sarokban, az asszonyok a konyhában és Lakatos Dzsanimorandi a pitvarban az egyik pattogzó vakolatú oszlop mögött, tekintete félelemtől és haragtól csillog: miliciát hozza ránk a kisasszon, hát bántottuk mink?

Nikule lépésben végighajtott a falun, a templom előtt, ahol a tejes autó is szokott, megfordult, ült egy kicsit, aztán kidobta az ablakon a félig szívott cigarettát és elindult vissza, de már egy kicsit gyorsabban, és a Lakatos-kúria kutyái egész hosszan futottak utána, mint a veszetek, mondta gonoszul Dzsanimorandi, és olyan halkán meg egyszerre indult meg mind a hat gyermek az iskolába, mint még soha. Csak Eszter felejtette el aznapra szinte az ábécét meg a számtant, egész délelőtt rajzóra volt, meg ének és végül torna, a felhők is eloszlottak egy kis időre, lehetett bújócskázni. Na most én bújok el, mondta még bent az osztályban, számoljatok ötvenig, és ki ne nézzetek az ablakon, de persze kinéztek, és látták, hogy a templomtoronyba fut, amit akkor nyitott ki a harangozó, és mire elkongatja a delet, már minden gyermek ott áll a torony ajtajában, és tisztán hallják Mózes Estány goromba hangját, hogy: mit akart itt ez e rohadt milicista?

Másnap reggel Ágoston Eszti nem ül be Nikule mellé az autóba, csak megy a köves úton, és többször is azt mondja határozottan a nyitott ablakon kinéző milicistának, hogy: nu. És ezt heteken át kénytelen csinálni, míg az autó tompított fényszóróval követi lépésben a falu határáig. Mikor aztán megjönnek a novemberi fagyok, és megkörmed a sár, Eszter megint a Keresztes-dombon átvívó ösvényen megy és jön, ott nem tudja Nikule autóval követni, de megvárja egy délben az erdő szélén. A vastag bükkfa mögül lép elő, Eszter megrebben, láttak itt med-

vét is már, így ősszel bejárnak az elhagyott gyümölcsösbe. *Nad-gio-an, szep vagj*, szótagolja Nikule mosolyogva, és Eszter csendesén, eltökélten válaszolja: nu. Más nem mond, egykedvűen lépeget az ösvényen le a forrásig, egyszer sem néz vissza, de érzi, hogy Nikule szeme végig követi, aztán belép az erdőbe, és leereszkedik a ritkás fenyvesben az úton hagyott autóiig.

Egy reggel olyan szomorúan állt Lakatos Dzsanimorandi a tornácon, hogy Eszter megkérdezte, mi baja, pedig nem szeret a férfival beszélgetni, a bűdös lehelletét még csak megszokja, de a tekintetében van valami ijesztő, félelmetesebb, mint Nikule vágyakozó és reménykedő pillantása. Nekünk innen el kell menni, mondja szomorúan Dzsanimorandi, itt voltak este a faluból, hogy miattunk jár ide a milicista. Kik voltak itt, kérdezi Eszter kétségbeesve, értetlenül. Mózes Estány, Kásás Anti, Gál Feri, Fekete Béla, mindenki, baltával és villával, nekünk menni kell, ránk fogják gyűjtani a házat. Aznap délben Esztert hiába várja Nikule a köves úton meg a rövidítőn, mert egész délután az iskolában tesz-vesz, takarít, ablakot töröl, megírja az összes eddig elhanyagolt óravázlatát, és amikor sötétedés felé kinyit a kocsmát, bemegy az ázott posztó- és fagygyúszagú, füstös helyiségbe, ahol nagyon furcsán néznek rá az emberek, de végighallgatják.

Egy hét múlva Nikule írásbeli meghívót küld Eszternek, hogy kedden délelőtt jelenjen meg a rendőrszén. Egy géppel írt lapot tesz elébe, *Declarație*, ez a címe, hogy olvassa el, majd írja alá. Remegő kézzel emeli fel a papírlapot Eszter, sokszor hallott már efféle jelenetekről, aztán olvasni kezdi, legszívesebben kijavítaná a gépelési hibákat, de nem meri. *Ha elköltöznek innen a cigányok, nem lesz magyar iskola többet*, ennél a mondatnál megáll, mert ő ezt nem mondta, hanem csak annyit, hogy nem lesz többet iskola, hat gyermek nem elég egy osztályhoz. Nem volt ott semmiféle román ellenes izgatás, mondja elfúló hangon a milicistának. Semmilyen iskola nem lesz, falu se lesz, azt igenis mondta. A rendőr elveszi a papírt, apró darabokra tépi, a szemétkosárba dobja: *nag-jon-sze-re-te-lek*. Eszter csak megrázza a fejét, hogy: nu.

Decemberben jó két arasznyi hóban tapossa egy reggel Eszter az ösvényt, amikor a farkasokat meghallja. András-nap után szólalnak meg és vonulnak át a vidéken, honnan és hova, senki nem tudja, emberre nem támadnak, így hallotta nagyapjától. Megremeg a lélek benne, hátborzongató ez a vonyítás, amikor még nem is hajnalodik. Aztán ropogni hallja a domb aljában a havat, és megszaporaazza lépteit, nem szeretné, ha Nikule utolérné. Szinte fut már, túl a kiserdőn lejt a domb, ott nem éri utól, hiába kiabál, tőle aztán üvölthet is, mit a fába szorult féreg, most nem hallja, nem akarja érteni.

A pisztolylövést sem hallotta. Azt csak a férfiak hallották mindkét faluban, de mire felértek a kiserdőhöz, Nikuléből csak a pisztolya, a cafatokra tépett egyenruhája maradt a véres hóban és a bakancsa. Senki nem értette, még a helyszínelő rendőrök sem, hogy miért csak egyet lőtt, és miért a bükkfára, miért nem a farkasokra.

Isten nem ver bottal, mondja Kásás Anti bácsi, amikor Eszter másnap Dzsantina fázó kezét melengetve elhalad a kerítés mellett, és azt kérdezi nagyon halkán a kislány, hogy: gonosz volt a milicista bácsi?

Nem, nem volt gonosz, válaszolja Eszter, és kiserken egy könnycsepp a szeme sarkából, annyira hideg van.

Az írás Vida Gábor (Kisjenő, 1968.) „A kétély meg a hiába” című kötetében (Magvető Kiadó, Budapest, 2012.) jelent meg.

A magyar népzene eurázsiai kapcsolatai

I. BEVEZETÉS

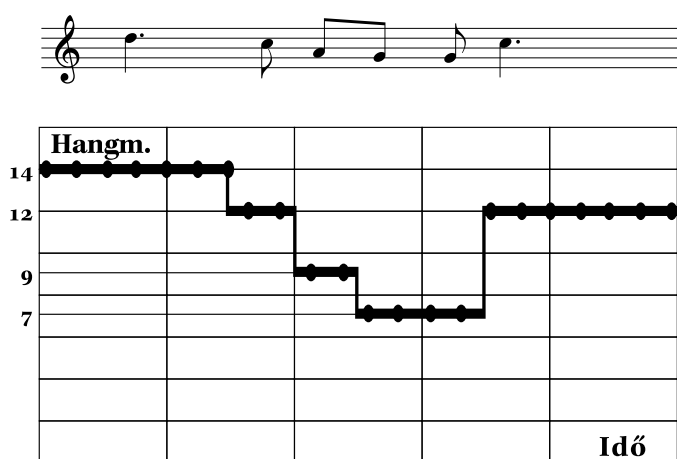
Kodály 1937-es tanulmánya a magyar népzene Volga-vidéki kapcsolatairól, a Bartók 1936-os anatóliai gyűjtőútján felfedezett magyar–török dallampárhuzamok, később pedig a keleti népzene kutatást folytató és jelentősen kiterjesztő Sipos János eredményei is rámutatnak, hogy a népzenei kultúrák összevetése igen jelentős következtetésekre vezethet mind a zene fejlődéstörténetét, mind a népek történelmi kapcsolatainak vizsgálatát illetően. [Kodály; Bartók; Sipos 2004] Ezek a felfedezések a zenei formák megdöbbentő állandóságára is felhívják a figyelmet, hiszen őstörténetünk idejére keltezhető közös formákat mutatnak ki a mai népzeneben. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy több zenekultúra módszeres, mindenre kiterjedő összevetése – több ezer dallamos példatárak dallamainak egyenkénti összehasonlítását – embertelenül nehéz feladat elé állítja az egyént, viszont ideális terepet kínál a mesterséges intelligencia kutatói és az ún. adatbányászat művelői számára. Nyilván nem véletlen, hogy a matematikai-számítógépes népzene kutatás gondolata is Kodályban merült fel először, és az úttörő munkát magyar népzene kutatók és matematikusok kezdték meg az ő felvetése alapján még a hatvanas években. [Csébfalvy–Havass–Járdányi–Vargyas]

Ez a tanulmány egy tíz éve kezdődött, ma már huszonhárom eurázsiai és észak-amerikai nép, illetve régió zenéjére kiterjedő számítógépes összehasonlító vizsgálat eddigi eredményeit foglalja össze. A vizsgálatokhoz szükséges dallamgyűjteményeket részben saját magunk digitalizáltuk írott forrásokból, részben pedig olyan már meglévő és hozzáférhető digitális népzenei adatbázisokból szereztük, mint az Essen Collection, a Finnish Folksong Database, a Régi Magyar Népdaltípusok vagy éppen az imént említett úttörő munka során digitalizált sok ezer dallam. A feldolgozáshoz szükséges adatmennyiség jelenleg az alábbi huszonhárom nép, illetve régió zenéjének vizsgálatát teszi lehetővé: 2323 magyar, 1940 szlovák, 1604 Volga-vidéki, 2041 kínai, 1568 mongol, 1099 karacsáj-balkár, 2299 anatóliai török, 1380 szicíliai, 1040 bolgár, 2400 finn, 1572 lengyel, 2207 skót–ír–angol, 2048 francia, 2421 német, 1200 luxemburgi és lotaringiai, 1418 spanyol, 800 morva, 900 román, 1100 kirgiz, 1200 dakota, 1600 norvég, 300 azeri, 2400 holland dallam.

2. A VIZSGÁLATI MÓDSZER

A népzene igen összetett jelenség – a dallamvonalat, a ritmust, az ornamentációt, a pillanatnyi előadásmód ezernyi összetevőjét mind figyelembe véve bizonyára egyetlen dallampárt sem nevezhetnénk hasonlónak. Ki kell tehát választani azt a zenei jellemzőt, amely a leghívebben tükrözi a népdalok lényeges tulajdonságait. Az egyszerű dallamok körében – adatbázisunk pedig csak ilyenekből áll – a dallamvonal az a jellemző, amely a népzene kutatás álláspontja szerint a leginkább kiemeli a dallam mint összetett jelenség lényegét. Vizsgálati módszerünk ezért a dallamvonal matematikai leírására épül, az 1. ábra szerinti módon, egy időben egymást követő hangmagasságértékeket tartalmazó számsor formájában. A kottakép alapján először megalkotjuk az úgynevezett hangmagasság–idő

függvényt. Az 1. ábrán a vastag lépcsős vonal mutatja, hogy ebben a félhanggrásnak egységnyi, a nagyszekund lépésnek két egységnyi stb. változás felel meg. A függvényben a hangok időtartama is megjelenik, így az a ritmus lényeges jellemzőit is leképezi. A folytonos hangmagasság–idő függvényt alkalmasan megválasztott D darab egyenlő szakaszra bontjuk, és minden szakaszon mintát veszünk belőle. A dallamsorokat leíró hangmagasságminták sorozata így egy-egy D elemű számsorban (D dimenziós vektorban) jelenik meg. A k -adik dallam hangmagasság–idő függvényéből az ábrán x -szel jelölt számsort (vektort) alkothatjuk meg.

$$\underline{x} = [14 \quad \dots \quad 14, 12, 12, 9, 9, 7 \quad \dots \quad 7, 12 \quad \dots \quad 12]$$

1. ábra. A dallamvonalat leíró vektor származtatása. A hangmagasság–idő függvényből a pontokban veszünk mintát, és ezeket az x vektorban tároljuk. A vektor dimenziószáma a minták számával egyenlő.

Könnyen belátható, hogy két dallamvonal eltérését – például a k -adik és l -edik dallamét – az ún. euklideszi távolság híven jellemzi, mely az alábbi képlettel számítható:

$$T_{k,l} = \sqrt{(d_1^2 + L + d_i^2 + L + d_D^2)}, \quad (1)$$

ahol az i -edik koordináták különbségét jelöltük $d_i = x_{k,i} - x_{l,i}$ -vel. Ezzel az eszközzel két tetszőleges dallamvonal eltérését „lemérhetjük”, vagyis egy távolságtélmű skalár számmal jellemezhetjük. [Juhász 2006/A]

A népzenei dallamok a népzene szerves élete, az állandó variálás következtében kisebb-nagyobb típuscsoportokba rendeződnek. A 2323 magyar dallam dallamvonala például biztonságosan besorolható körülbelül 400 dallamvonal típusba. E típusok elfogulatlan meghatározására a fenti távolságdefiníció segítségével egy olyan mesterséges intelligenciát – az úgynevezett Kohonen-féle önszervező térképet – alkalmaztunk, amely egy automatikus öntanuló folyamat eredményeként a felsorolt huszonhárom zenekultúra bármelyikében megtalálja a jellemző dallamvonal típusokat. [Kohonen; Toivainen] Ezeket az algoritmus egy négyzetrács egyes rácpontjaihoz rendeli, úgy, hogy egymás szomszédságában a hasonló dallamvonalak helyezkednek el (lásd a 2. ábrát). Ha tehát egy önszervező térképet egy adott nemzet dallamaival tanítunk, az így kialakuló négyzetrácsot a hozzá tartozó dallamvonal típusokkal bízva nevezhetjük az adott népzene térképének. Az eljárást a 23 vizsgált

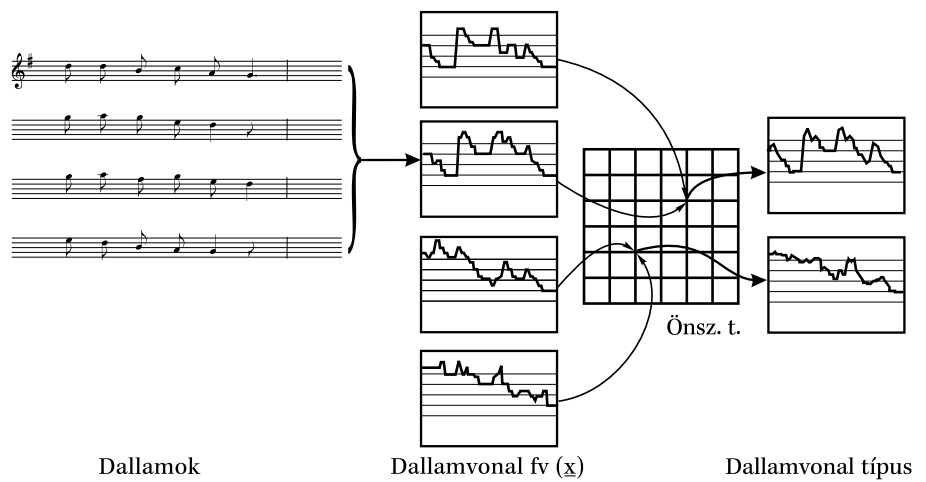
Sorozatunkban a „Hagyomány – Örökség – Közkultúra (A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében)” címmel Budapesten, 2010. március 26-27-én megtartott konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát közöljük.

kultúrára egyenként elvégezve 23 ilyen térképhez és a hozzájuk tartozó 23 dallamvonal-típus-készlethez jutunk. [Juhász 2006/B, 2007] A vizsgálat további lépéseiben már ezeket a dallamvonal-típusokat hasonlítjuk össze, kiküszöbölve ezzel a változatok eltérő számából adódó hibalehetőségeket.

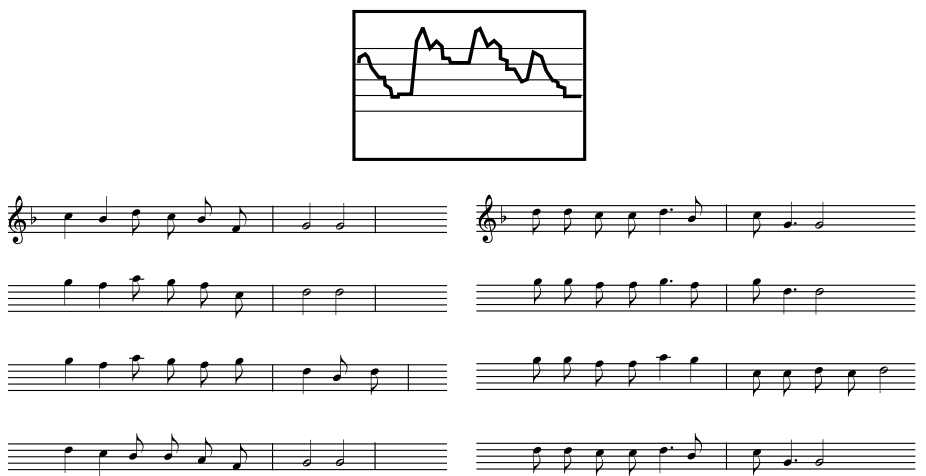
Ha az önszervező térképet valamely kultúra zenei hagyományát jól reprezentáló dallamgyűjteménnyel tanítjuk, a térképen az adott kultúra összes jellemző alapformája kialakul – a térkép tehát az adott „zenei nyelv” modelljének tekinthető. A magyar népzene esetében pl. az adatbázisban szereplő 2500 dallam 80 százaléka jól osztályozható egy 400 rácspontot (dallamvonal-típust) tartalmazó térképen. Az eredmények igen jó összhangban vannak (bár fogalmilag nem azonosak) a zenetudomány által felderített dallamtípusokkal (lásd például a 3. ábrát), így joggal feltételezhetjük, hogy a módszer más, általunk kevésbé ismert népzenei esetében is jól határozza meg a jellemző formákat. [Dobszay–Szendrei]

Meg is határoztuk a vizsgált huszonhárom zenekultúra önszervező térképeit, és ezzel – a konkrét dallampárhuzamok keresésén túlmenően – megnyílt az út egész zenekultúrák kapcsolatainak elemzéséhez. Ha ugyanis az *A* kultúra térképén egy másik kultúra (*B*) dallamait osztályozzuk – vagyis az *A* kultúra térképén megkeressük azokat a típusokat, amelyekhez hasonló dallam megtalálható a *B* kultúra típusai között –, akkor *A* önszervező térképén előhívhatjuk azokat a területeket, amelyek a *B* nemzet zenéjével kapcsolatban állnak. Például a magyar térkép aktiválását kínai, török, francia, holland, finn és ír–skót–angol (ISA) dallamvonal-típusok hatására a 4. ábrán tekinthetjük át. Jól látszik, hogy a kínai és a török párhuzamokkal rendelkező magyar típusok lényegében a térkép ugyanazon részén – jobb felső sarkán és bal felső részén egy sávban helyezkednek el. Az itt található dallamvonal-típusok egy jellemző példáját is megadtuk az ábrán – ezen látszik, hogy török–kínai kapcsolatú dallamainkat általában nagy hangterjedelmű, ereszkedő dallamvonalak jellemzik. A török kapcsolatú formák közül még kiemeltünk egyet: a kis hangterjedelmű, *dó-ré-mi* magra épülő, ún. pszalmodizáló stílus egy dallamvonalát. Ez a stílus igen fontos réteget képez anatóliai és Volga-vidéki kapcsolatú dallamaink között. [Paksa; Sipos 2004] A francia és holland kapcsolatú típusok elhelyezkedését szemlélve megállapíthatjuk, hogy azok sokkal szórtabban helyezkednek el a magyar népzene térképén, és határozottan hiányoznak a kínai – török rokonságú részről. Valóban, ezek egészen más természetű dallamok: a két megfelelő példa a zárhang alá is lenyúló, plagális formákat mutat. Tanulságos még az ír–skót–angol (ISA) és a finn kapcsolatú dallamvonal-típusaink helyzete is. A térkép közepén jelentkező néhány találat (és a hozzájuk tartozó példa) azt mutatja, hogy ezekben a kultúrákban megvan a magyar népzene egyik leggyakoribb, emelkedő kvintváltásra épülő, visszatérő formája, az ún. új stílus jellemző dallamvonala.

Nyilvánvaló mindebből, hogy két zenekultúra (*A* és *B*) kapcsolatának erősségét hasonló típusaik száma jellemzi. Például az *A* kultú-

2. ábra. Az önszervező térkép. A hasonló dallamokból származtatott dallamvonalfüggvények (számsorok) a rács egy adott pontján átlagolódnak a tanulási folyamatban. Így keletkeznek a dallamvonal-típusok.

3. ábra. Egy automatikusan tanult dallamvonal-típus és két példa a hozzá sorolt dallamok közül. A görbe az ún. új stílus egy gyakori típusának mozgását írja le.

ra kapcsolata *B*-vel annál erősebb, minél nagyobb a közös (hasonló) dallamvonal-típusok aránya *A* összes típusának számához viszonyítva. (*B* kapcsolata *A*-val nem szükségszerűen azonos értékű, mivel most *B* összes típusának számához kell viszonyítanunk a közös típusok számát – az pedig nem biztos, hogy azonos *A*-éval.) Mindent szemléletesen, a 3. ábra alapján úgy fogalmazhatjuk meg, hogy kiszámítjuk *A* önszervező térképén a más kultúrák által aktivált területek arányát az összterülethez képest. Huszonhárom kultúra esetén tehát minden kultúra kapcsolatrendszerét egy 23 elemű szám-sor jellemzi 0 és 1 közötti értékekkel. A kapcsolat erőssége 0, ha egyetlen közös (hasonló) forma sincs a két térképen, és 1, ha minden típus közös. A huszonhárom kultúra teljes kapcsolatrendszerét tehát egy 23×23 -as méretű mátrixban foglalhatjuk össze.

A lényegi viszonyok azonban sajnos e termetes számhalmaz mégoly türelmes búvárlásával sem tekinthetők át világosan. Pedig joggal bízhatunk abban, hogy adataink valamilyen logikus, értelmezhető viszonyrendszert írnak le. Milyen volna az a síkbeli gráf, melynek 23 csomópontja a 23 kultúrát jelentené, és ezek síkbeli távolságai a lehető legjobban megfelelnek a valós viszonyokat pontosan leíró 23×23 adatnak, a pontokat összekötő élek pedig a kiugróan szoros kapcsolatot jelölnék két kultúra között?

A feladat megoldására kidolgoztuk az „önszervező hangyaboly” algoritmust, az adatbányászatban „sokdimenziós skálázás” néven ismert módszer egy változatát (HIV). Az algoritmus kiindulásként véletlenszerűen elhelyez a síkon 23 pontot, majd azok helyzetét ad-

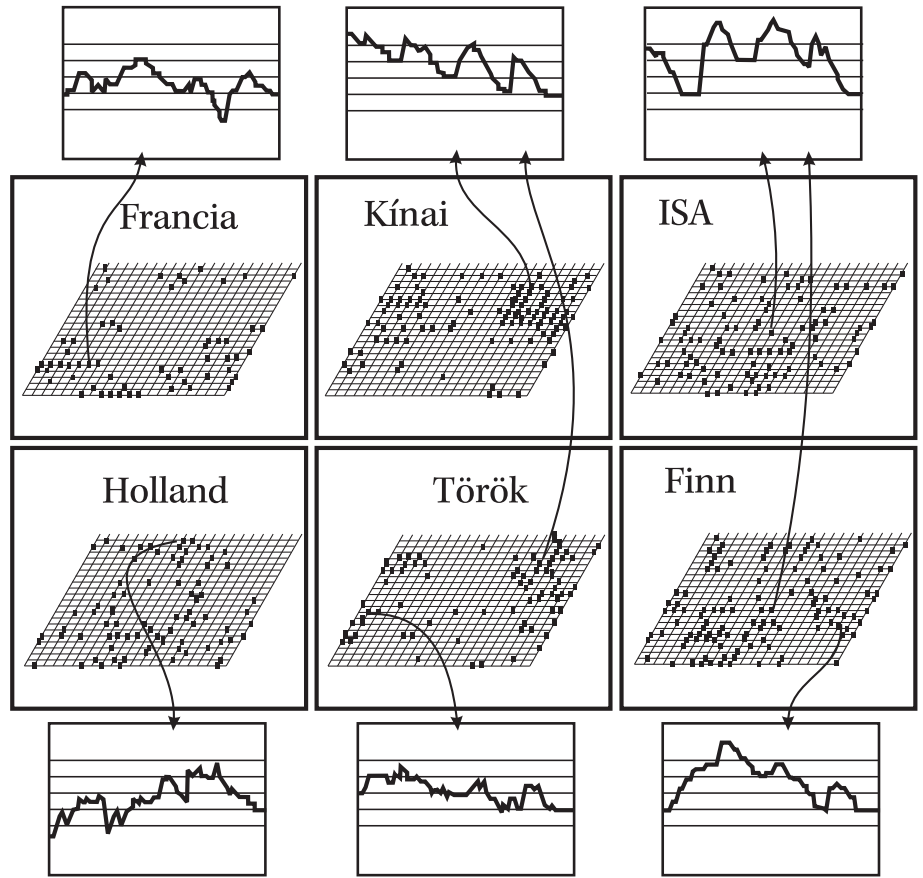
dig változtatgatja, míg síkbeli távolságaik a lehető legjobban meg nem felelnek a szóban forgó 23*23 átfedésadatnak. Az eredményt az 5. ábra mutatja.

3. EREDMÉNYEK

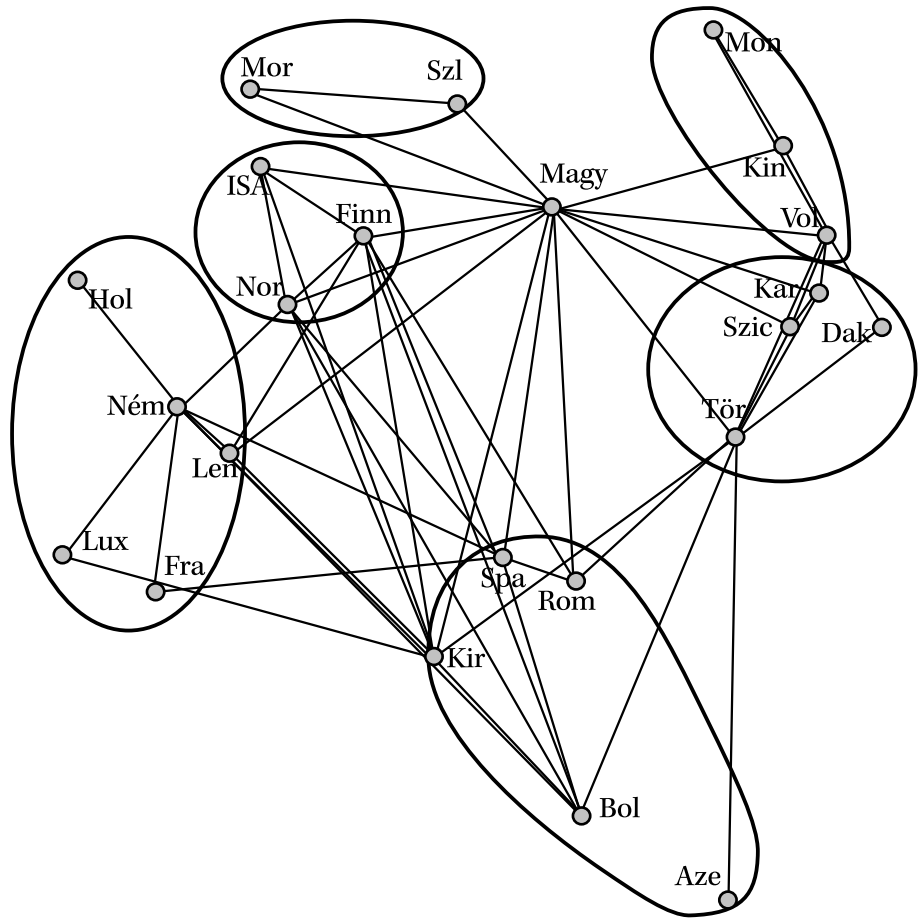
Az ábrán jól elkülöníthető csoportba kerültek a nyugati (német, luxemburgi, francia, holland, lengyel), a meghatározóan pentaton, nagy ívű ereszkedő (kínai, mongol, Volga-vidéki), a szintén ereszkedő, de nem pentaton (török, karacsáj, szicíliai), a kis hangterjedelmű (kirgiz, bolgár, azeri, román, spanyol), a sok nagy ívű, kupolás dallamszerkezetet tartalmazó (finn, norvég, ISA), valamint a magyarhoz sokban hasonló dallamtípusokból felépülő (szlovák, morva) családok. A magyar pont helye bízást tekinthető különlegesnek ebben a zenei univerzumban. Mivel a felsorolt csoportok közül csak a nyugatias (német, luxemburgi, francia, holland, lengyel) csoporthoz nem fűzik szoros kapcsolatok, a többihez viszont igen, az algoritmus következetesen központi helyzetet szán neki a többi csoport által alkotott kör közepén.

Hogyan értsük mármost ezt a központi helyzetet és a benne tükröződő kiemelkedő sokrétűséget, dallami gazdagságot? Iskolai és egyéb beidegződéseink elsöre a „külső hatások szerencsés ötvözdése” sémát juttatják eszünkbe. Holott erről most biztosan nem lehet szó. Szintén számítógépes elemzéssel sikerült ugyanis kimutatni, hogy létezik egy olyan jól leírható dallamvonalcsalád, amely egyszerre megvan a magyar, a mongol, kínai, Volga-vidéki, török, karacsáj, szicíliai, dakota és szlovák típusok között. [Juhász-Sipos] A jellemző dallamvonalakokat a 6. ábra mutatja be: lényegében a Bartók-féle magyar „A” osztály (régí stílus) fontosabb nagy hangterjedelmű alakzatait látjuk viszont bennük. A közös stílus egy típusát példázza a túldoldalon látható kották: a magyar, mongol, kínai és dakota dallamok mintha csak ugyanannak a (8,5,4) kadenciájú, oktávról ereszkedő családnak volnának közeli rokonságban álló tagjai.

Létezik tehát egy óriási földrajzi területen kimutatható közös zenei stílus, és ennek magyar képviselőit éppen népzenénk régi rétegének legjellegzetesebb típusai között találjuk. Ez az eredmény egyáltalán nem magától értetődő: zenekultúrák páronként szoros kapcsolata elvben megvalósulhat láncszerűen is, vagyis úgy, hogy például az A és B kultúra közös formái egészen mások, mint az A és C vagy a B és C közös típusai. Ez a sok kultúrában egyszerre élő közös réteg tehát valóban arra utal, hogy a ma ismert népzenei formák egy jelentős része valaha egy közös kiinduló kultúra – ha úgy tetszik, zenei

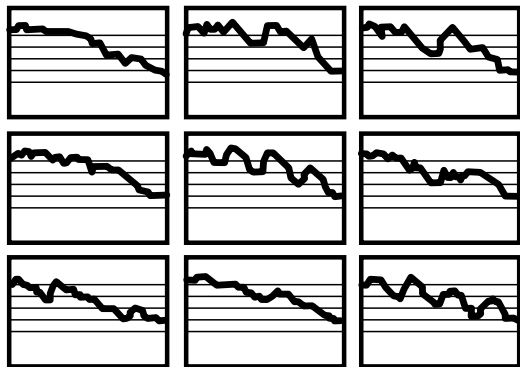
4. ábra. A magyar önszervező térkép hat idegen kultúra által aktivált részei. A térkép néhány jellemző, külső kapcsolattal rendelkező dallamvonalát is bemutatja az ábra.

5. ábra. Huszonhárom népzenei kultúra kölcsönös viszonyrendszerét tükröző gráf. A kultúráknak megfelelő pontok helyét az összes többi kultúrával való kapcsolatuk erőssége határozza meg. Az élek a legerősebben átfedő kultúrákat kötik össze.

IRODALOM

- BARTÓK Béla: Népdalgyűjtés Törökországban. Nyugat 1937. (XXX.) évfolyam 3. (márciusi) szám, 173–181. In Bartók Béla öszszegyűjtött írásai. Budapest, Zeneműkiadó 1966.
- CSEBÉFALVY Károly–HAVASS Miklós–JÁRDÁNYI Pál–VARGYAS Lajos: Systematization of Tunes by Computers. *Studia Musicologica* VII. (1965) 253–257.
- DOBSZAY László–SZENDREI Janka: A magyar népdaltípusok katalógusa. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1992.
- JUHÁSZ Zoltán [2006/A]: A Systematic Comparison of Different European Folk Music Traditions Using Self-Organizing Maps. *Journal of Music Research* 2006. Vol. 35, No. 2. 95–112.
- JUHÁSZ Zoltán [2006/B]: A zene ősnyelve. Fríg Kiadó, Piliszszentiván, 2006.
- JUHÁSZ Zoltán [2007]: Analysis of Melody Roots in Hungarian Folk Music Using Self-Organizing Maps with Adaptively Weighted Dynamic Time Warping. *Applied Artificial Intelligence* Vol. 21. Number 1. 2007 January, 35–55.
- JUHÁSZ Zoltán and SIPOS János: A comparative analysis of Eurasian folksong corpora, using self organising maps. *Journal of Interdisciplinary Music Studies* (2009), doi: 10.4407/jims. 2009. 11. 05.
- KODÁLY Zoltán: A magyar népzene. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937.
- KOHONEN Teuvo: Self-organising Maps. Berlin, Springer-Verlag, 1995.
- PAKSA Katalin: Kis hangterjedelmű öt- és négyfokú dalaink keleti rokonsága. *Ethnographia* XCIII (1982). 4. 527–552.
- SIPOS János [2000]: In the Wake of Bartók in Anatolia. Budapest, European Folklore Institute (Bibliotheca Traditionis Europaeae 2.), Budapest, 2000.
- SIPOS János [2004]: Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz. In: ANDRÁSFALVY Bertalan–DOMOKOS Mária–NAGY Ilona (szerk.): Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. I. kötet. L'Harmattan, Budapest 2004. 235–267.
- TOIVAINEN Petri: Symbolic AI versus Connectionism in Music Research. In MIRINDA Eduardo (ed.): *Readings in Music and Artificial Intelligence*. Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 2000.

6. ábra. A magyar, mongol, kínai, Volga-vidéki, török, karacsáj, szicíliai, dakota és szlovák népzeneben egyaránt meglévő dallamvonal típusok.

ősnyelv – része is volt. Ellenkező esetben azt kéne feltételeznünk, hogy egy egész, nagy ívű, fejlett szerkezetű, strofikus dallamokból álló zenei stílust egymástól függetlenül, mintegy véletlenül fejlesztettek ki a népek Eurázsia távoli és közeli sarkaiban. Kodály éppen e dallamívek vizsgálatára alapozva mondta ki, hogy dalaink Volga-vidéki kapcsolatai nem lehetnek véletlenek – miért mondanánk mást Eurázsia más térségeire vonatkozóan? [Kodály] Számításokkal igazolható, hogy ez a közös stílus arányaiban éppen a magyar népzeneben a legmeghatározóbb. Ez a tény tükröződik ábránkon, ez jelöli ki a magyar népzene központi helyét Eurázsia zenei térképén.

Juhász Zoltán

Egy oktávorról ereszkedő, (8,5,4) kadenciájú dallamcsalád magyar, mongol, kínai és dakota tagjai.

magyar

mongol

kínai

dakota

A birkapörkölt

Manapság, ha az ember birkából készült ételek után tudakozódik, az első, amivel találkozik, a hagyományos kunsági birkapörkölt, amely 2009-ben felkerült a szellemi kulturális örökség nemzeti UNESCO-listájára is. A lajstromba vételt nem kis nemzetközi vita előzte meg arról, hogy ma az EU szabályai, sokszor túlszabályozott élelmiszerbiztonsági előírásai mellett vajon szabad-e a birka fejét is belefőzni abba a bizonyos pörköltbe.

Ahogy magam elé képzelem, szinte összefut a nyál a számban. Békés megyei gyerekkorom egyik ünnepi lakomája, talán legnépszerűbb bográcsos ételünk volt a kizárólag férfiak által főzött birkapörkölt, amelynek elkészítésében édesapám is jeleskedett. Ezt ettük kaláka-munkák alkalmával, például kukoricatöréskor, és ez adta meg az ünnep ízét a névnapokra, keresztelőkre, lakodalmakra és más jeles eseményekre összegyűlt családok vagy baráti társaságok, munkahelyi (pl. termelőszövetkezeti) brigádok számára.

Rendszeresen nyaraltam rokonaim tanyáján Nagylapos és Mezőtúr között, a Nagykunság peremén, ahol akkoriban még áram sem volt. A nagyobb családi összejöveteleken elmaradhatatlan volt a birkapörkölt, s ennek közös elfogyasztása után a petróleumlámpa vagy a tűz fénye mellett a citera is gyakran előkerült. A közös nótázások szüneteiben itt hallottam először a „cuharé” kifejezést, amelyet a mai szóhasználatban nemes egyszerűséggel csak „házibuli”-nak mondanánk.

Nemrégem akadt a kezembe egy vaskos kötet, benne a pályatársak, kollégák tanulmányaival a hatvan éves Viga Gyula, miskolci néprajzos-muzeológus, egyetemi tanár, az MTA doktora tiszteletére. Itt bukkantam Sári Zsolt kiváló összefoglalására a juhételek táplálkozástudományunkban betöltött szerepéről. Ebből vettem az ötletet, hogy ezúttal sajátosan magyar ételünkkel, a birkapörkölttel foglalkozzam.

A középkortól a XIX. század közepéig a magyar táplálkozástudományban a szarvasmarha mellett a juh szolgáltatta a legtöbb állati eredetű ételalapanyagot. A reneszánsz idején az európai városok középosztálya is a disznóéval szemben a juhhúst részesítette előnyben, ezt tartotta előkelőbb ételnek. Európaszerte a parasztok körében is a birka- és marhahús volt a legelterjedtebb az ünnepi étrendben. Az 1880-as években az összes húsfogyasztásból még mindig 16 %-ot tett ki a birka, ha az országos átlagot nézzük. Ez az arány azonban nem egyenletesen oszlott meg a különböző régiókban. Míg a Dunántúlon a juhot elsősorban a gyapjáért, illetve a tejtermékek mi-

att tartották, addig az Alföldön, a Felföldön és Erdélyben a birka- és bárányszarvasmarha-fogyasztás is jelentősnek volt mondható a legutóbbi időkig. A mai Magyarország területén belül kétségtelenül az Alföld emelkedik ki a juhhús fogyasztása terén. Ezen a területen a gyapjú XX. századi áreséséig virágzott a jellegzetes nagyállattartó, síkvidéki pásztorkodás, amelynek egyenes folyománya a birkahús és juhtej-termékek viszonylag magas aránya az ünnepi és hétköznapi étkezésben.

Az alföldi ételféleségek közül a „birkapörkölt” emelkedik ki, amely a magyar konyha egyik leggyakoribb, és „hungarikum”-nak tartott eljárásával készül. A „gulyás” és a „pörkölt” tulajdonképpen ugyanaz. Készítésének lényege, hogy a feldarabolt húst zsiradékon összesütik (pörkölik), miközben a hús kiereszti levét, így a főzés során abban puhul meg. A pusztai rideg pásztorok ezen ősi húsételét nem maguk a pásztorok, hanem a XVIII. század végi magyar szerzők nevezték először „gulyáshús”-nak vagy „gulyásos hús”-nak. Gróf Gvadányi József (1725–1801) 1790-ben íródott „Egy falusi nótáriusnak budai utazása” című művében a gulyáshús még csak hagymával és borssal készül, egy másikban (Rontó Pál) pedig csu-

pán hagymával. Gróf Szirmay Antal 1804-ben kiadott közmondás-gyűjteménye szerint (Hungaria in parabolis) a gulyáshús fűszerei a hagyma, a bors, az ánizs és kapor. A készítői ebben az időszakban a „pörkölt” szót használták az étel megnevezésére. Ez a pörkölt azonban még nem az, amit ma ismerünk. A receptből hiányzott a három évszázada Európából Európába került paprika, amely a XVIII. század végétől rohamosan tért hódított az Alföldön mint borspótló, háttérbe szorítva a többi régi fűszerfelhasználást is.

A birkapörkölt az Alföld nagy részén, különösen a Kis- és Nagykunságon népszerű étel, de a főzése nem mindenütt egyforma. Apró eltérések lehetnek a fűszerezésben, illetve fontos különbségek a készítés módjában. Alapjában véve két eljárást lehet megkülönböztetni: vagy nyers hagymával, vagy zsírban előre megdinsztelt hagymával készül az étel. A másik különbség a felhasznált húsfélék között mutatkozik. A legtöbb helyen úgy tartják, hogy az igazi birka-pörköltnél az „egy birka, egy üst” elvnek kell érvényesülnie, vagyis az állat minden része, a feje, farka, patája, sőt az összes belső, a faggyú és a pacal is belekerül a főzőedénybe. Máshol az állatnak csak bizonyos részeit teszik a bográcsba.

A kunokat a tatárok által feldúlt Kunországból IV. Béla királyunk letelepítette az Alföldre. Kötöny kun király negyven ezer családból álló népének Magyarországra menekült ivadéka a Nagy- és Kiskunságban ma is élnek, és egykori műveltségük számos elemét megőrizték. A karcagi módra főzött birkapörkölt még a Kunságon belül is a legarchaikusabb főzési technikával készül. A víz hozzáadása nélküli pörkölés, sütés mellett az igazi egységesség az előzetesen megperzselt fejjel, körmökkel és farokkal, valamint a pacallal és belsőségekkel történő együtt főzés jelenti. Szolnok megye Nép-

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

Sári Zolt: *Juhételek a magyar táplálkozási kultúrában.*
 In: Tóth Arnold (szerk.): *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére.*
 Herman Ottó Múzeum, Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézete, Miskolc, 2012.
 Csiki Sándor: *Nemzeti ételeink.* (2008. november 25.)
<http://www.foodandwine.hu/2008/11/25/>
 „A kunsági birkapörkölt karcagi hagyománya” ismertetése a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékén az UNESCO listára jelölés adatlapján: <http://szellemiorkoseg.hu/index.php?menu=&m=nemzeti>

A KARCAGI BIRKAPÖRKÖLT RECEPTJE

A sertézszírral kikent öntöttvas lábasba belerakjuk a falatkákra vágott húst (alulra a csontosabb részeket, a perzselt fejet, rá a színhúst, legfelülre a belsőségeket a máj kivételével), vegyítve a körmökkel és pacallal. Ezután alágyújtunk és kb. negyedóránál nagyobb lángon pörköljük a húst víz hozzáadása nélkül. A hő hatására az összerándult húsrészek levét eresztene, amelyben szinte készre főzhető az étel. A párhuzamosan zsírban megdinsztelt vöröshagymát az őrölt paprika nagyobb részével összekeverve félfővésben a hústra tesszük és óvatosan kavargatjuk. Előzetesen beletehetjük a teljes húsmennyiséghez szánt só nagyobb hányadát is. A főzés befejezése előtt kb. 20-25 perccel beleteszünk a májat és az őrölt paprikával szép színt adunk az ételnek. Ekkor már vizet is adunk hozzá. Közben kíváncsiak szerint száraz csöves erőspaprikával is ízesíthetjük, és sózzuk.

H. KOVÁCS LÁSZLÓ A GYOMAI BIRKAPÖRKÖLT KÉSZÍTÉSÉRŐL

„Én többféle készítményt ismerek a környéken. A szarvasiak például megdinsztelik a hagymát, a túrkevek már meg is perzselik a fejet, és úgy rakják a pörköltbe. Na, most elmondom, hogy én hogy szoktam. Először is a pörköltöz a hároméves birka a legjobb, a fiatalabbnak nincs olyan íze. Én úgy kezdem, hogy olyan fél centi vastagon kikenem az üstöt zsírral, aztán a fejlet és a csontos részekkel kezdve szépen belerétegezem a birka minden részét a belsőségekkel együtt. Minden réteget megszórok, apróra vágott nyers hagymát és pirospaprikát szórok rá. Szoktam bele tenni egy kis borsot, fokhagymát, köményt is, de épp csak annyit, hogy ne érezzen ki belőle. Az arányok: 20-25 kg hagyma és 1,8 kg só kell a birka kilójához. Lehet közé egy kis erőspaprikát is tenni. A tetejére hagyma, paprika kerül. Én szoktam hozzá egy kis vizet is tölteni, ha világosabb a hús, kevesebbet, ha sötétebb, többet. Mikor mindezt így előkészítettem, odarakom, oszt áldja meg az Isten, hadd főjön a lassú tűzön! Körülbelül három óra hossza kell neki, az idősebb, négy-öt éves birkának három és fél óra vagy még több is. A májat csak olyan hetven-nyolcvan százalékos készülségnél adom bele, mert amúgy keserű lenne, megkeményedne. Hagyományosan kenyérral vagy jó nagy hasábokra vágott főtt krumplival szoktuk enni.”

rajzi Atlaszának a juhhús fogyasztását és a birkapörkölt főzésének módját mutató térképén jól látszik a Hatkunság (a hat nagykun város) vidékének határa abból, hogy hol főzik bele a perzselt fejet és körmöt a pörköltbe. A Jászságban csak egyetlen hely van, Jászkisér, ahol hasonló módon főznek, de az XVIII. századi nagykunsági betelepítésű város.

Karcagon és környékén a pörkölt fűszerezése is archaikusan egyszerű, akárcsak a készítés technikája. Ízesítésre csak vöröshagymát, őrölt- és csövespaprikát, valamint sót használnak, így érvényesül igazán a hús zamata. A főzés öntöttvas lábasban történik, amelyben az egész állat húsa elfér.

A Karcagi Birkafőzők Baráti Társasága azzal a céllal alakult, hogy őrizze és továbbadja ezt a hagyományt. Tagjai rendszeresen felkeresik a még élő idős főzőembereket, történeti kutatásokat végeznek, és természetesen időnként együtt főznek, közös birkavacsorákat rendeznek. Aktív résztvevői az 1998 óta évente megrendezett Karcagi Birkafőző Fesztiválnak is, ahol többféle hagyományos birkaételt is készítenek az egész országból, de legalábbis a tágabb régióból ideseregő alkalmi vagy hivatásos szakácsok. [*Képeink a 2012-es fesztiválon készültek. Forrás: www.karcag.hu.*]

Természetesen saját szülőföldem és családom birkapörkölt-főzési technikájáról is szeretnék beszámolni. Keresztapámat, H. Kovács Lászlót, a közismert főzőspecialistát kértem meg, hogy mondja el a birkapörkölt készítésének gyomai módszerét.

Láthattuk, hogy a birkapörkölt nagyszerűsége egyszerűségében rejlik. Fontos a friss, kiváló minőségű, helyi alapanyag és elengedhetetlen az évszázadok alatt kikristályosodott technika, felhalmozódott tapasztalat, nem utolsósorban pedig, hogy szívvel-lélekkel készüljön ez a különleges étel.

Juhász Katalin

„Pásztorok”

Kása Béla fotóművész kiállítása Székesfehérváron

Kedves Barátaim!

Kása Bélához nagyon régi barátság fűz. Gondolom, nem azért kért fel engem, hogy megnyissam a kiállítását, mert én egy Kosuth-díjas festőművész vagyok, hanem mert én is ilyen birkákat, lovakat kergető falusi, afféle műparaszt, pásztorféle.

Íme, itt van a művész, a mester, Kása Béla, itt van az ember, aki akármelyik képére ráillene, akár a hortobágyi pásztorok közé, de akár a nyugat-indiai Gujaratban élő rabari kecskepásztorok is lehetne a kollégája [*mutatott a mögötte felfüggesztett nagyméretű fotóra*], mert az élete rajta van az arcán. Az életműve és a személyisége azonos. Rövid életrajzi adatait elolvashatjuk: bár Magyarországon született, de Németországban nevelkedett, a híres-nevezetes Kastl-i gimnáziumba járt. Ott is, én tudom, nagyon benne volt a közösségi életben. Csináltak egy fantasztikus, „MI ÚJSÁG” nevű, a világ négy sarkában szerkesztett kéziratost, tehát már gimnazista korában is közösségépítő művész volt. És ott, Németországban lett fotóművész és a leghíresebb német magazinoknak, a Geo-nak, a Stern-nek lett a fotósa, fotóművésze. Onnan ismerkedett meg a magyar táncházmozgalom kezdetével, kezdett járni Magyarországra, Erdélybe és a kultúrá-

nak más forrásvidékére. Megérintette őt ez a kultúra.

Nekem most is összeszorul a szívem, ha arra gondolok, amikor harmincéves budapesti művészként először ezt a zenét meghallottam. Hogy valami megszólalt bennem, hogy az enyém, ez az! Ez az, amire várok születésemtől fogva, sőt korábban, mert hisz harmadik nemzedékes városi vagyok. Valami ilyen szólalhatott meg Bélában is, és ha ő egy kiváló németországi fotóművész marad, aki hírt ad a világnak erről a halódó kultúrájáról, mondhatnám, hogy do-

kumentálja az utolsó órát, akkor is nagyon nagy művész lenne és nagyon nagy szolgálatot tett volna a magyar és az európai kultúrának.

Ahogy Gorkij nevezetes mondása mondja, „a szakácsnak nem kell benne ülni a fazékban ahhoz, hogy megfőzze a levest”, lehetett volna egy kívülálló és távolságtartó művész, és akkor is nagy művet alkotott volna. Béla azonban más utat választott. Ő beletült a fazékba, vagy József Attila gondolatát, hogy „aki dudás akar lenni...”, tette magáévá. Fogta magát és hazatelepült. Nyil-

Dankó Imre juhász. Fotó: Kása Béla (Sáránd, 2009.)

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY
FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG
1011 Budapest,
Szilágyi Dezső tér 6. I. em.
Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a
www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 22.
Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrásy út 45.
Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT
Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.
Tel.: (1)-267-5331

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.
Tel.: (1)-351-3341

ETHNOSOUND
Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.
Tel.: (1) 266-8105

ván hatalmas anyagi megbecsülést és esetleges világgarriert cserélt fel valami másra, ez a más azonban maga az élet.

Béla az ősi művészeknek az útját választotta, amely szerint benne kell lenni az életben a művésznak, hogy alkosson, és a művész nem egyszerűen ábrázolja vagy dokumentálja kívülről az életet, hanem éli azt. Az az igazi művészet, amely az életet nemcsak ábrázolja, szolgálja, hanem élteti is, megihletti, és az alkotásaiból új élet fakad, amabból pedig új művészet és ez emberiség hatalmas kultúrájának az ősi hagyomány-folyama.

Béla nem Budapestre költözött, megtalálta egy csodálatos társat, a kiváló keramikust, Kovács Erikát, és falura költöztek. Tordasra, amelyről akkor senki sem tudta, hogy a világon van, ma pedig az ország egyik szellemi központja, az egyik leginkább pezsgő, élő közösség van ott, és ez nekik köszönhető. Én mint barát, távoli szurkoló, végig követtem azokat a küzdelmes éveket, amikor egyedül küszködtek a faluban, nem álltak mellettük, csak legfeljebb távoli szurkolók, és nem adták fel. És ma élet fakadt az életükből és munkájukból. Ma gyermekeik, unokáik ott vannak, ennél nagyobb bizonyíték nem kell.

De térjünk vissza a művészethez! Béla gépéből jöttek elő azok a képek, amelyek a táncházmozgalmat vizuálisan meghatározták. Azt, hogy ma mindenkinek, anélkül, hogy tudná esetleg, hogy ki készítette ezeket a fotográfiákat, mint szentképek, mint ikonok beleégtek a tudatába azok az erdélyi, gyimesi cigányzenészek, azok a pásztrok, azok a klasszikus mozdulatok, amelyeket csak olyan fotós tud megörökíteni, aki benne él ebben, és nem csak kívülről lekapja vagy elkapja.

Az, hogy Béla, mint maga is falusi ember, mint maga is állattartó, mint lovas gazda, mint szamaras gazda, aki kipróbálta a gazdálkodást, tehát belülről tudta, belülről érezte, ez látszik, ez látszott a táncházas, a népzenező muzsikusokat ábrázoló fotográfiáin.

Most azt mondjuk, mivel főleg fekete-fehér képeket látunk, hogy nahát igen, ez egy elmúló világ, gyönyörű volt, de ez már nem hozható vissza. Kérem szépen, a dolog bonyolultabb ennél! Ugyanis Béla aztán visszament, évek múlva. Láttam azt a dokumentumfilmet, felkeresik a régi cigányzenészeket, egykori muzsikusokat, melyik él, melyik nem, és igen sok letette már közülük a hegedűt. Volt ebben valóban egy ilyen elmúlásérzés, de hogy ma ezeknek a gyermekeik igen sokan újból muzsikálnak és újjáéledtek, tehát hogy a magyarországi táncházmozgalmat vissza tudta oltani részben Erdélyben is a táncot és a népi kultúrát, ez Kása Bélának és más művészeknek köszön-

A cifra szűr alatt. Juhászok szamaraikkal. Fotó: Kása Béla (Hajdúsámson, 2009.)

Szabó Gyuri és Dani. Fotó: Kása Béla (Kecseri puszta, 2009.)

hető. Itt a bizonyíték, hogy az igazi művészet az maga az élet és életet fakaszt.

Ezen a kiállításon pásztorképeket láthatunk. A felületes szemlélő azt mondaná, igen, ez egy múlt világ, ezek valószínűleg archív felvételek a Néprajzi Múzeum raktárából, felnagyítva, 1920-30 körül készültek, ma már ilyen emberek nincsenek, ilyen élet nincsen. Hát, higgyék el nekem, hogy ezek közt ott van az én keresztfiam, a Márffy Bence, és a csikó az én lovamnak a csikája, és a pásztrok közül is jó sokat ismerek személyesen, akik nálam jóval fiatalabb emberek, nem egy közülük diplomás, nem egy közülük városból költözött le, mert ugyanúgy megragadta őt ez az élet, ez a kultúra,

ez a zene, ez az életforma. Hogy ez az út járható, tehát nem csak a pusztulás, az elmúlás felé vezet a hagyományok útja, hanem egy örök körforgásba visszacsatolható életé váltható újra, születnek új pásztornemzedékek, és én remélem, hogy az unokáink is fogják fotografálni a pásztrokat és a pásztoreletet.

Ez Kása Bélának és még annak a néhány embernek köszönhető, akik ezt felismerték és vállalták.

Nézzék meg így a kiállítást, és köszönöm Neked, Béla!

Somogyi Győző
*(Elhangzott Székesfehérváron az Öreghegyi
Közösségi Házban, 2013. január 21-én.)*

Györffy István két írása

A NÉPZENE

A magyar népi zene a magyar nyelv másik kifejezési formája. Amint nincsen más nyelv, melyet a magyar ember a magyar nyelv elé helyezhetne, úgy a magyar ember előtt a magyar zene is minden más zenénél előbbrevaló kell hogy legyen. Zenei nyelvünket az egész világ megérti és megbecsüli, magunknak tehát fokozottabb mértékben kell megbecsülnünk.

Zenefolkloristáink bebizonyították, hogy parasztdalaink legrégibb, még ma is élő rétege feltűnő egyezést mutat a cseremiszi dallamokkal, s úgy sejtik, hogy ez a közös dallamkincs mindkettőtől bolgár-török örökség, tehát legalább is 1500 éves.

Már csak azért is becsülnünk kell tehát anyanyelvünk után a legősibb műveltségkincsünket. Mégis középosztályunk nagyrésze már teljesen elveszítette az ősi hagyományos nemzeti zene iránti érzékét s komoly emberek is szót emelnek a „Bartók-Kodály” gyűjtötte népi zene ellen, egyrészt oláhosnak, másrészt „könnyű fajsúlyúnak” minősítve azt.

Néprajzi törvény, hogy másnyelvű, alacsonyabb műveltségű nép mindig megkésve vesz át magyar műveltségátásokat, ennélfogva tovább is őrzi azokat. Így megérthető, hogy az oláhok régi magyar hagyományokat őriznek. Egyébként a keleti pentaton dallamok az oláhság kun eredetű nemességének, a boárságnak is lehetnek ősi dallamai, így a magyarral való hasonlóság két oldalról is magyarázható.

Ami a „könnyű fajsúly” vádját illeti, azt már a fentiekben elintéztük.

A magyar népdalt a maga sajátos népi előadásmódjában már az óvodától fogva kellene tanítanunk. Az elemi iskolában nem is kellene mást tanítani, csak népdalt, mégpedig a környéken, lehetőleg fonográffal, szakemberek által gyűjtött anyagot. Helytelenítjük azt az eljárást, hogy népdalokat operaénekesekkel énekeltenek gramofonba és ezeket a lemezeket viszik ki a nép közé tanítás céljából. Az operaénekesek nemzetközi énekiskolája egészen megmásítja a népi előadásmódot, a kóta sem tudja visszaadni a népdal színét és zamatját. Népdalt jól csak romlatlan érzékű paraszt-énekes által gramofon-fellevő gépbe danolt lemezzel taníthatunk.

A magyar népzene különös gonddal kellene tanítani a tanítóképzőkben, honnan a kántorok kerülnek ki. Kántorainkat egyrészt a magyar népzene-től eltérő egyházi zene, másrészt a klaszszikus zene, nem utolsósorban pedig az úri népdalköltés terméke, a népies magyar zene úgyis a hagyományos parasztszene ellen hangolja, s mint a magasabb kultúra apostolai, falukon hivatásuknak tartják a falu dalkultúráját magasabb fokra emelni. A legalsóbb fok, szerintük, a paraszt dal, a legmagasabb a klaszszikus zene.

Az ősi vadász-halász-pásztor, vagy akár a mai tanyai életmód nem volt alkalmas soha ének-közösségek kialakítására, így a ma-

gyar ma is egy szólamon énekel, még ha társaságban van is. A tanító pedig neveltségénél fogva legnagyobb nevelési eredménynek tekinti, ha sikerül a kart többszólamú énekekre betanítani.

Bár a tanítók az iskolában és az iskolán kívül a többszólamú éneket csaknem egy évszázad óta erőltetik, az népi éneklésmód-dá nem lett sehol az országban. De nem is lesz, mert ellenkezik a magyar néphagyománnyal, ezért kár is erőltetni. Nyugodjunk már egyszer bele, hogy az iskola tartósan csak arra tudja ránevelni a népet, amit az hagyományos műveltségével össze tud hangolni. A nehezen benevelhető idegen hagyomány és szellem legnagyobb értékünket, a magyar egyéniséget támadja meg és szellemi rabszolgákká, idegenlelkűekké tesz bennünket.

A magyar népdal-anyagot most rendező sajtó alá két kiváló zenefolkloristánk és zeneszerzőnk: Bartók Béla és Kodály Zoltán. A kiadást az Akadémia vállalta, azonban úgy látszik, hogy az Akadémia ezt a nagy költséget igénylő munkát fedezet hiányában nem tudja megjelentetni.

Mivel nagy nemzeti érdek fűződik hozzá, hogy ez a kiadvány minél előbb napvilágot lásson, ezért úgy az államnak, mint a társadalomnak össze kell fognia a költségek előteremtésére.

Ha ez a magyar zene történetében korszakot alkotó mű megjelent, megkezdhetjük az iskolák, dalkörök s a rádió útján visszaadni a népnek az ősi magyar népdalt, melyet a népies műdal és az idegen zene majdnem teljesen kiszorított.

Bartók és Kodály kiváló zenefolkloristáink népzenei gyűjteményeinek kiadása az ősi népzene értékelését és népszerűsítését nagymértékben előre fogja vinni. Egyébként a magyar népi zenét a külföld is elismeri és értékeli, ami magában is elég ösztönzés arra, hogy a középosztály az eddigénél is nagyobb mértékben felkarolja.

Szükséges volna úgy a Tudományegyetemen, mint a Zene-művészeti Főiskolán külön tanszéket szervezni a magyar népzene-nek.

A zenetanárképzés alapjává a magyar parasztszene kellene tennünk, hogy erre épüljön fel a polgári osztály zenei műveltsége. A tanító-, tanítónő- és óvónőképző intézetek növendékei a magyar paraszt- és népies műzenében alapos kiképzést kapnának, hogy népzenei gyűjtésre is alkalmasak legyenek. Tananyagukat is állomáshelyük népzenei anyagából gyűjtenék össze a vidéken, hogy a tájstílus megmaradjon. Feladatunk volna állomáshelyük népi zeneszámaikat összegyűjteni s az azokon való játszást növendékeiknek a helyi hagyományoknak megfelelőképpen tanítani. [...]

A magyar népzene-t a magyar nyelvvel egyenlő jogú magyar nemzeti műveltség-alappá kell nyilvánítanunk és minden olyan védelmet és gondoskodást meg kell adnunk neki, ami a magyar nyelvet megilleti.

In: Györffy István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés. Magánkiadás, Budapest, 1939.

A NÉPI TÁNC

Sajnos, folkloristáink népi drámáinknak, alakoskodásainknak csak a szövegét, esetleg a dallamát jegyezték fel, a mozgással nem törődtek. Ez ugyan pótolható, mert a magyar nép ma is úgy mozog, mint régen. Nagyobb baj van azonban a népi táncsal.

Táncainkat szóval leírni nem lehet. Holmi táncjáték is alig használható, durva képet adnak róluk.

A magyar tánc fő jellegzetessége az egyéniség; vagyis ki-ki ereje, ügyessége, vérmérséklete szerint másként járja. A Gyöngyös Bokréta nagy bűne, hogy a színpadon ütemes tornagyakorlattá nyomorítja a magyar táncot és abból minden egyéniséget kiöl. A táncgyűjtésnél a zenés, színes filmek, filmfelvételek segítenének. Sajnos azonban, a múzeumok siralmasan kevés javadalmuk miatt ilyen felvételek készítésére gondolni sem mernek. Pedig a népi tánc az utolsó óráit éli. A mai fiatal nemzedéket a nemzetközi tánc teljesen megfertőzte.

Háború előtt még a bálokban nagy szerepe volt a „csárdás”-nak. Ezt a táncot a múlt század közepén középosztályunk a néptől vette át. Ma már párperces nyitó táncsá sülyedt. Faluhelyen sok helyen még él, de a falusi tánc- és illemtanárok – akik a hagyományos paraszti táncot, mozgást, érthető okokból neveltség tárgyává teszik – az európai divattáncokkal örökre eltemetik. Ebben persze nemcsak a táncitanítók a hibásak. Hibás maga a fiatalság is, mert maga követeli az idegen divattáncokat. Leghibásabb persze az a szellem, mely a városokból, az asszimilálatlan, kevésbé asszimilált, vagy a közömbössé vált középosztálybeliektől terjed lefelé. Akiknek a magyar nép felé nincs semmi kapcsolatuk, azoktól hagyományt nem őriznek, akik gyökértelenségükben minden nemzetközi „modern” dolgot kapva-kapnak s a nemzeti hagyományokhoz ragaszkodókat lemosolyogják. Ez a szellemi és lelki ragály rohamosan terjed lefelé. Ez ellen nem használ sem az árvalányhajás, fokosos, vitézkötéses *magyarkodás*, sem az álmodozó, csodára váró *turánkodás*, hanem a magyarság tudományosan feltárt igazi népi-nemzeti értékeinek olyan benevelése, melynek sikere a tanítók és tanárok meggyőződésén, beleélésén és szuggesztív lelkesedésén alapszik. A kinevezésre váró tanítóknak, tanároknak nemcsak a diplomáját, hanem ilyen irányú lelki felkészültségét is figyelembe kellene venni.

Ne ringassuk magunkat abban a hitben, hogy az a tánc, amit a Gyöngyös Bokréta a szentistváni ünnepségek alkalmával bemutat, még él. Kevés helyen járja már a nép ezeket a táncokat. Jobbára az öregektől tanulta meg az a néhány fiatal, aki a Gyöngyös Bokrétában bemutatja. Sok esetben pedig a tanító az öreg, táncolásra már alkalmatlan emberek táncmozdulat-törmelékeiből állította össze s hogy színpadszerűbb, a másokétól különbözőbb legyen, kiegészítette, „kijavította” a maga fantáziája szerint. Ezeket a hozzá nem értők által „kijavított” táncokat nem tudjuk visszatanácsolni a népnek éppúgy, mint a szüreti mulatások elrontott népviseletét.

Itt is ugyanaz a teendőnk, mint más néphagyománynál. A jól felkészült szakembereknek ki kell menni a falvakra, de inkább ma, mint holnap. Zenés, színes filmre fel kell venniük az összes táncot, amit az öregek még tudnak. Ezeket kell bevinni a mú-

zeumokba, hogy feldolgozás alá kerüljenek. Ha a tánc- és zenefolklorista szakemberek megállapították, hogy melyek az ősi, jellegzetes magyar táncok, akkor az iskolák útján hangosfilmen minden vidéknek visszaadjuk a maga táncait és emellett megtaníthatjuk másodsorban az ország más vidékének legszebb táncait is.

Ha azonban csak falun, a népnek tanítunk táncagyományokat, nem sokat érünk vele. Így csak a középosztályt szórakoztató „Bokréta” lesz belőle. Hogy a népi táncagyomány nemzeti művelődésünk egyik eleme legyen, általánossá kell tennünk, tehát Budapesten is tanítani kell az óvodától a Színművészeti és Testnevelési Főiskoláig.

Sajnos, amilyen jó kezekben van a népzene gyűjtés ügye, anynyira elhanyagolt a magyar népi tánc. Szakembere is alig kerül. A népi tánc gyűjtése és tanulmányozása is a kezdet kezdetén van. Nagyon fontosnak tartom, hogy erre a nagy nemzeti jelentőségű népművészeti ágra szakembert neveljünk, amíg nem késő.

A forradalom utáni években a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban értekezletet tartottunk a népművészet megmenntésére. Akkor is azt hangoztattam, hogy csak úgy menthetünk meg minden népi értéket, ha a középosztály átveszi, átéli s felülről adja le a népnek.

A népi táncra nézve azt javasoltam, hogy a honvédség rendelje el a legénységnek a népi katona-táncot (férfitáncok: legényes, csürdöngölő, hajdútánc, verbungos, stb.) tanítását. Ezek táncolásához nagy testi erő és ügyesség kell, ennél fogva kitűnő testedzők, amellett a legszebb, legmagyarabb testgyakorlatok, melyek szép testtartást, mozdulatokat nevelnek a fiatalemberbe.

A kultuszminisztérium ajánlatomat elfogadta, s átírt a javaslat megvalósítása érdekében a honvédelmi minisztériumnak, amely szintén magáévá tette az eszmét. Sajnos, az akkor még nagyszámban lévő osztrák nevelésű tisztek ellenzésén megbukott a terv. Ma azonban, amikor e férfítáncokat már jobban ismerjük, a katonaság szelleme is más, újból felvetem az eszmét. Szükséges volna, hogy a katonaság már a levante-intézményeknél elrendelné a hagyományos népi férfítánc tanítását, s ha itt már be van vezetve, pár év múlva a katonaság is szívesen vállalná, mert a közben felnőtt, katonasorba kerülő ügyesebb levantékban kész tanítómesterekre találna. A katonatánc katonaviseltséget is jelent, így bizonyos kitüntető jellege is volna otthon, a leszerelés után, a falusi táncmulatságokban.

Azonban a hagyományos férfítánc csak akkor lesz nemzeti művészet, ha a magyar társadalom minden rétege átveszi. Ezért szükséges volna, hogy a Testnevelési Főiskolán kötelező tárgy legyen. Tanítsák az erre alkalmasoknak a középiskolában is tornaórán, továbbá a cserkészek és levanték között. Inkább az ügyesség és a testi erő kitüntetése legyen e tánc megtanulhatása. A tornaversenyek mintájára magyar férfítáncversenyeket is kellene rendezni, vagy a tornaversenyeken bemutatni.

A páros táncok tanítását is a népi táncokon kellene kezdeni. A táncitanítóik pedig ne kapjanak addig képesítő oklevelet, amíg hivatásos szakemberek előtt a magyar népi tánc alapos ismeretéből le nem vizsgáztak.

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 6 Dömötör Tekla: Two wizards of the Dráva River region. The **Hungarian ethnographer, Dömötör Tekla** died in 1987, some 25 years ago. To this day her writings are classics and used as handbooks of Hungarian folklore and ethnography. Her main areas of research included folk theatre (passion plays), folk holiday customs, and Hungarian folk beliefs. Printed in this issue are excerpts from a later work on shamans. She describes two wizards from the Drava River region (Southern Hungary), their work (mainly making sure the crops of the region would be fruitful), and stories of how they got their powers. One of the wizards' powers came from the Croatian tradition, while the others' from Hungary's Tolna County. From Dömötör Tekla: *Táltosok Pest-Budán és környékén*. [Shamans of Pest, Buda and the area]. Szépirodalmi Kiadó, Budapest 1987. pp. 203-216.

Page 12 Recent release: **Anthology of Hungarian Folk Music** [*Magyar Népzenei Antológia*] a **multimedia DVD** offering the results of a quarter century of scientific work. Includes original recordings, transcriptions, photographs, film documentation, and MP3 files. 2012 Folk Európa. DVD. 9789630832854

Page 16 Interview with Ertl Péter – **new director of the National Dance Theatre**. Ertl is a professional dancer (finished at the State Ballet Academy in 1987 with a specialization in folk dance), choreographer, and teacher. He has worked in many different dance genres, but also studied arts management at Pécs University. He has been working at the National Dance Theatre since 2006, and as of January 1st, 2013, is now the director of this institution which recently gained official ranking as a 'national institution of the arts'. "...The National Dance Theatre's task is to secure performance opportunities for Hungarian professional dance companies and to manage their performances..." The National Dance Theatre produces performances in two Budapest venues: the National Dance Theatre on Castle Hill in Buda, and the Palace of the Arts ("MŰPA") in Pest. Ertl talks about status of funding, professional dance in Hungary and future plans for the Hungarian National Dance Theatre. Interview by Fehér Anna Magda appeared in *Fidelio* – December 19, 2012.

Page 18 Kóka Rozália's new series: **Portraits of Hungarians from outside Hungary's borders that have spent their lives keeping Hungarian tradition alive**.

In this issue: Part I. **Jócai Mária** – born in 1937 in the village of Felsőháza, since incorporated into the town of Verebely [*Vrable*] in **Western Slovakia**. Mária taught school in the town of Gímes/Ghymes [*Jelenec*] from 1962 until retirement and lived in nearby Lédec [*Ladice*]. She has spent her life teaching, directing/organizing the local women's chorus, collecting information on traditions, writing books and keeping local Hungarian tradition alive. From a Hungarian family, she learned to speak Slovakian in elementary school when a Slovak teacher was appointed to their village after the war. When her father refused to join the local cooperative, he ended up in prison, then – after attempting suicide – in the hospital. A specific example of the kinds of things that happened to families after W.W.II. in this part of Europe.

Page 30 Conversation with singer **Fábián Éva**. Éva grew up in the village of Györe in Hungary's Tolna County. Her family and many other families in the area were Székely people from Bukovina, and her childhood was heavily influenced by, and immersed in that traditional culture. The community recognized her singing talent early on and she began performing with the local tradition preserving groups as a child. She studied music and education and became a pre-school teacher, always falling back on Bukovina traditional culture for inspiration in her work. Soon after finishing school she met the group of musicians that soon became the Kalamajka Band and began singing with them, then later (from 1985) also with Egyszólam Ensemble. She led the Kalamajka children's dance houses for decades, and often accepted invitations as a story-teller. Today she teaches music to pre-school children at the folk music school in Óbuda and often travels as a story teller. After decades of working with children and people, she observes that: "If a teacher is able to open the channels of love in children, they start to be capable of give-and-take play, and the instinctual selfishness falls away. The 'because I deserve it' mentality ceases and children can be raised/taught to be empathetic." Interview by Grozdits Károly.

Page 36 Eurasian Connections to Hungarian Folk Music. By Juhász Zoltán of the Research Institute of Technical, Physical and Material Sciences. A presentation given at the 2011 conference on Tradition, Heritage and Public Culture (The role and future of Hungarian Folk Arts in the Carpathian Basin). This is a description of a project that used Kodály and Bartók's

earlier work (1930s) as a point of departure, towards comparing the structure of Hungarian traditional melodies with melodies of other peoples of the world. This project began in about 1991, making computerized examinations of digitalized melodies of 23 ethnic groups from Europe, Asia, and North America. Some 36000 melodies were compared.

Page 42 Photography exhibition: Herdsmen – „Pásztorok” – **Photos by Kása Béla (famous for his photos of Transylvanian village folk, Gypsies and Rajasthan, India)** can be seen from January 21 – February 17, 2013 at the Öreghegyi Community Center, Fiskális út 93., Székesfehérvár, Hungary. Kossuth award winning painter/graphics artist Somogyi Győző spoke at the opening and there was music by the Igriczek Ensemble, Kiss Ferenc and Szokolay Dongó Balázs.

[2013 National Dance House Festival and Market – *the Táncháztalálkozó* will be held March 30, April 1–2. (Easter Saturday, Sunday, Monday) at the Sport Arena in Budapest. Info: www.tanchaztalalkozo.hu]

Sue Foy

folkMAG^{az}in

2013/1, XX. évfolyam, 1. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János
Felelős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gősi Anett,
Havasréti Pál, Kóka Rozália
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Folyóirat-kiadás Kollégiuma

Juhászok cifra szűrben. Fotó: Kása Béla (Hajdúsámson, 2009.)

XXXII. Országos

Táncháztalálkozó

és Kirakodóvásár

2013. III. 30. – IV. 1.

2013. március 30-31. 10.00-22.00

PAPP LÁSZLÓ BUDAPEST SPORTARÉNA

Éjszakai Bál • 2013. március 30. 22.00 • Fáklya Klub

Halljunk szót...! • 2013. április 1. 19.00 • Thália Színház

13

Budapesti
Tavaszi
Fesztivál

TÁNCHÁZ EGYESÜLET
DANCE HOUSE GUILD
BUDAPEST HUNGARY

FŐTÁMOGATÓ:

otpbank

nka

www.tancheztalalkozo.hu

FOLKMAĞAZIN

nka
Nemzeti Kulturális Alap